د پوهنې وزارت
د تعلیمي نصاب د پراختیا، د ښوونکو د روزنې او د ساینس د مرکز معینیت
د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي کتابونو د تالیف لوی ریاست

جغرافیه

نهم ټولګی

جغرافیه - نهم ټولګی

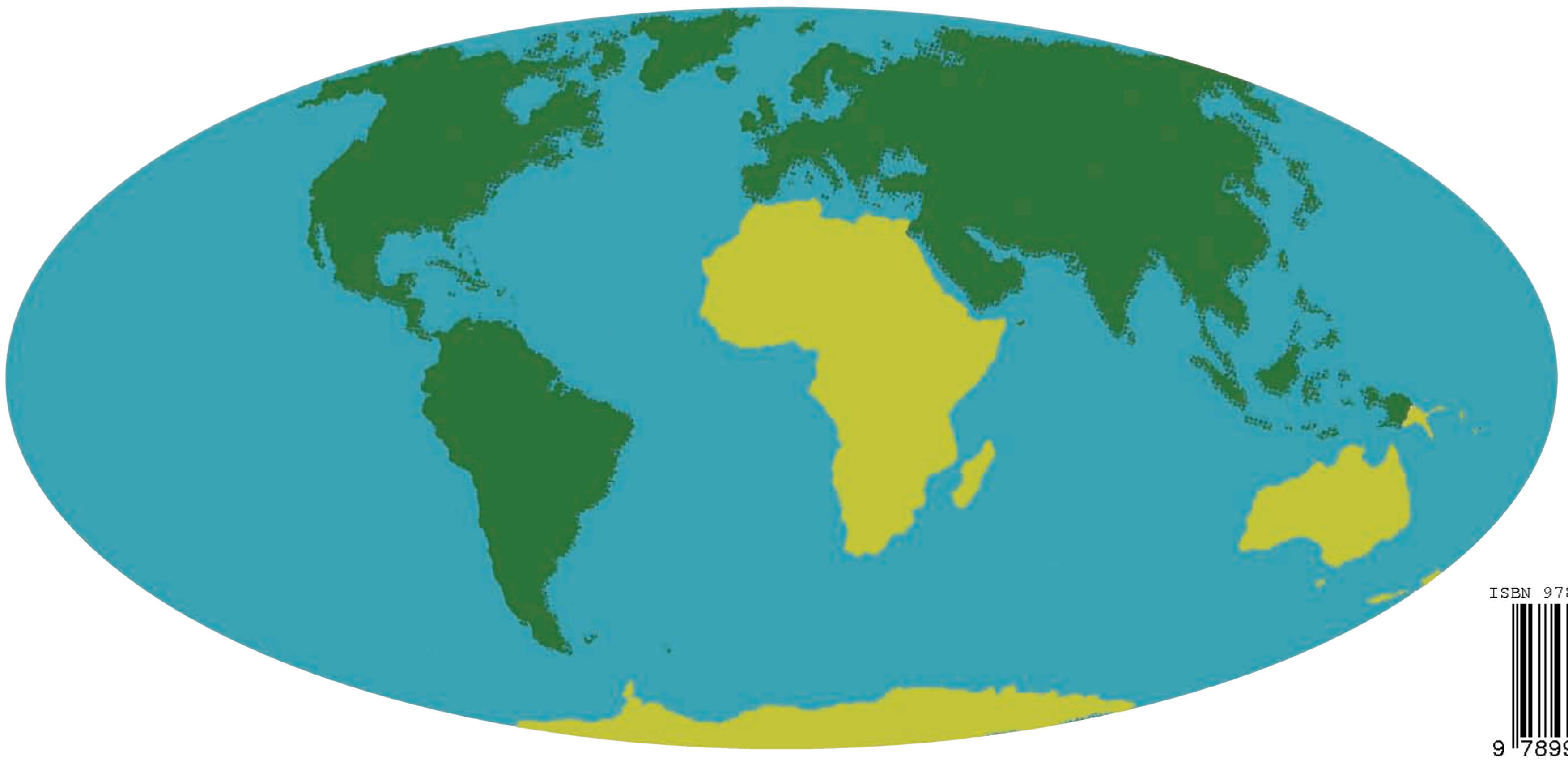

ISBN 978-9936-25-066-6

درسي کتابونه د پوهنې په وزارت پورې اړه لري. په بازار کې یې پېرودل او پلورل په کلکه منعه دي. له سر غړوونکو سره به یې قانوني چلن وشي.

۱۳۹۰
هـ.ل

د پوهنې وزارت

د تعلیمي نصاب د پراختیا، د ښوونکو د
روزنې او د ساینس د مرکز معینیت
د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي
کتابونو د تالیف لوی ریاست

جغرافیــه

نهم ټولگی

۱۳۹۰
ه.ش

ليکوالان:

- پوهنمل دکتور اندوس رحمت ځواکمن
- د مؤلف مرستيال رحمن عنايت
- د مؤلف مرستيال سامعه واعظ
- مؤلف محمد رفيق مومند

مسلکي اډيټور:

- پوهنمل دکتور اندوس رحمت ځواکمن

د ژبې اډيټور:

- د سرمحقق مرستيال سيد محی الدين هاشمي

ديني، سياسي او فرهنگي کميټه:

- مولوي عبدالصبور عربي
- دکتور محمد يوسف نيازی د پوهنې وزارت سلاکار او د تعليمي نصاب د پروژې مسؤول.
- حبيب الله راحل د پوهنې وزارت سلاکار د تعليمي نصاب د پراختيا په رياست کې.
- محمد آصف ننگ د پوهنې وزارت د خپرونو او اطلاعاتو رئيس.

د څارنې کميټه:

- دکتور اسدالله محقق د تعليمي نصاب د پراختيا، د ښوونکو د روزنې او د ساينس مرکز معين.
- دکتور شېرعلي ظريفي د تعليمي نصاب د پراختيا د پروژې مسؤول.
- د سرمؤلف مرستيال عبدالظاهر گلستاني د تعليمي نصاب د پراختيا او درسي کتابونو د تاليف لوی رئيس.

طرح او ډيزاين: حميدالله غفاري

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحيم

ملي سرود

دا وطن افغانستان دی — دا عزت د هر افغان دی
کور د سولې کور د تورې — هر بچی یې قهرمان دی
دا وطن د ټولو کور دی — د بلوڅو د ازبکو
د پښتون او هزاره وو — د ترکمنو د تاجکو
ورسره عرب، گوجر دي — پامیریان، نورستانیان
براهوي دي، قزلباش دي — هم ایماق، هم پشه یان
دا هیواد به تل ځلیږي — لکه لمر پر شنه اسمان
په سینه کې د اسیا به — لکه زړه وي جاویدان
نوم د حق مو دی رهبر — وایو الله اکبر وایو الله اکبر

بسم الله الرحمن الرحیم

د پوهنې د وزیر پیغام

ګرانو ښوونکو او زده کوونکو،

ښوونه او روزنه د هر هېواد د پراختیا او پرمختګ بنسټ جوړوي. تعلیمي نصاب د ښوونې او روزنې مهم توکی دی چې د معاصر علمي پرمختګ او ټولنې د اړتیاوو له مخې رامنځته کېږي. څرګنده ده چې علمي پرمختګ او ټولنیزې اړتیاوې تل د بدلون په حال کې وي. له دې امله لازمه ده چې تعلیمي نصاب هم علمي او رغنده انکشاف ومومي. البته نه ښایي چې تعلیمي نصاب د سیاسي بدلونونو او د اشخاصو د نظریو او هیلو تابع شي.

دا کتاب چې نن ستاسو په لاس کې دی، پر همدې ارزښتونو چمتو او ترتیب شوی دی. علمي ګټورې موضوعګانې پکې زیاتې شوې دي. د زده‌کړې په بهیر کې د زده‌کوونکو فعال ساتل د تدریسي پلان برخه ګرځېدلې ده.

هیله من یم دا کتاب له لارښوونو او تعلیمي پلان سره سم د فعالې زده‌کړې د میتودونو د کارولو له لارې تدریس شي او د زده‌کوونکو میندې او پلرونه هم د خپلو لوڼو او زامنو په باکیفیته ښوونه او روزنه کې پرله پسې ګډه مرسته وکړي چې د پوهنې د نظام هیلې ترسره شي او زده‌کوونکو او هېواد ته ښې بریاوې ور په برخه کړي.

پر دې ټکي پوره باور لرم چې زموږ ګران ښوونکي د تعلیمي نصاب په رغنده پلي کولو کې خپل مسؤولیت په ریښتوني توګه سرته رسوي.

د پوهنې وزارت تل زیار کاږي چې د پوهنې تعلیمي نصاب د اسلام د سپېڅلي دین له بنسټونو، دوطن دوستۍ د پاک حس په ساتلو او علمي معیارونو سره سم د ټولنې د څرګندو اړتیاوو له مخې پراختیا ومومي.

په دې ډګر کې د هېواد له ټولو علمي شخصیتونو، د ښوونې او روزنې له پوهانو او د زده‌کوونکو له میندو او پلرونو څخه هیله لرم چې د خپلو نظریو او رغنده وړاندیزونو له لارې زموږ له مؤلفانو سره د درسي کتابونو په لا ښه تالیف کې مرسته وکړي.

له ټولو هغو پوهانو څخه چې د دې کتاب په چمتو کولو او ترتیب کې یې مرسته کړې، له ملي او نړیوالو درنو مؤسسو او نورو دوستو هېوادونو څخه چې د نوي تعلیمي نصاب په چمتو کولو او تدوین او د درسي کتابونو په چاپ او وېش کې یې مرسته کړې ده، مننه او درناوی کوم.

ومن الله التوفیق

فاروق وردګ

د افغانستان د اسلامي جمهوریت د پوهنې وزیر

لړلیک

سرلیک		مخ
لومړی څپرکی		
لومړی لوست	۱،۱ موقعیت او څلور خواوې	٤ـ٣
دویم لوست	۲،۱ طبیعي جغرافیه،	٦ـ٥
دریم لوست	الف ـ غرونه ب ـ سیندونه	۱۰ـ۷
څلورم لوست	د کانګو حوزه	۱٤ـ۱۱
پنځم لوست	ج ـ جهیلونه	۱٦ـ۱٥
شپږم لوست	د ـ سمندرګی (بحیرې)	۲۰ـ۱۷
اووم لوست	هـ ـ خلیجونه	۲۲ـ۲۱
اتم لوست	و ـ اقلیم	۲٤ـ۲۳
نهم لوست	مختلفې اقلیمي سیمې	۲۸ـ۲٥
لسم لوست	۳،۱ سیاسي جغرافیه	۳۲ـ۲۹
یوولسم لوست	٤،۱ بشري جغرافیه	۳٦ـ۳۳
دوولسم لوست	دین او ژبه	۳۸ـ۳۷
دیارلسم لوست	٥،۱ اقتصادي جغرافیه الف ـ کرنه او مالداري	٤۰ـ۳۹
څوارلسم لوست	ب ـ کانونه او صنایع	٤۲ـ٤۱
پنځلسم لوست	٦،۱ مواصلاتي جغرافیه	٤٤ـ٤۳
شپاړسم لوست	د اوبو له لارې ورل او راوړل	٤٦ـ٤٥
د لومړي څپرکي لنډیز		٤۸-٤۷
د افریقا د خپلواکو هېوادونو د ځینو جغرافیایي ځانګړنو جدول		٥۰-٤۹

سرلیک

سرلیک		مخ
دویم څپرکی		٥٢-٥١
اوولسم لوست	۲،۱ د استرالیا موقعیت	٥٣
	الف ـ څلورخواوې	٥٣
	ب ـ د استرالیا کشف	٥٦-٥٣
اتلسم لوست	۲،۲ طبیعي جغرافیه	٦٠-٥٧
	الف ـ غرونه	٦٠-٥٧
نولسم لوست	ب ـ د استرالیا سیندونه	٦٤-٦١
شلم لوست	ج ـ جهیلونه	٦٦-٦٥
یوویشتم لوست	د ـ اقلیم	٦٨-٦٧
دوه ویشتم لوست	۲،۳ د استرالیا سیاسي جغرافیه	٧٠-٦٩
درویشتم لوست	۲،٤ بشري جغرافیه	٧٢-٧١
څلورویشتم لوست	دین او ژبه	٧٤-٧٣
پنځه ویشتم لوست	۲، ٥ اقتصادي جغرافیه	٧٨-٧٥
شپږویشتم لوست	کانونه او صنایع	٨٠-٧٩
اووه ویشتم لوست	۲، ٦ مواصلاتي جغرافیه	٨٢-٨١
اته ویشم لوست	۲، ٧ اقیانوسیه	٨٤-٨٣
نه ویشم لوست	اقتصادي حالت	٨٨-٨٥
دیرشم لوست	نوی زیلاند (New Zealand)	٩٢-٨٩
یو دیرشم لوست	۲،٨ انتارکتیکا (جنوبي قطب)	٩٦-٩٣
د دوهم څپرکي لنډیز		٩٨-٩٧
اصطلاحات		١٠١-٩٩

افريقا

د افريقا د موقعيت نقشه

په نقشه کې د افريقا لويه وچه ګورئ.

په دې څپرکي کې لولو:

- موقعيت او خلورخواوې
- طبيعي جغرافيه
  - غرونه
  - سيندونه
  - جهيلونه
  - سمندرګي (بحيرې)
  - خليجونه
  - اقليم
- سياسي جغرافيه
- بشري جغرافيه
- اقتصادي جغرافيه
- مواصلاتي جغرافيه

ددې څپرکي عمومي موخې (هدفونه)

ګران زده کوونکي دې په دې څپرکي کې لاندې علمي موخوته ورسيږي.

- د افريقا د لويې وچې له جغرافيايي موقعيت سره بلدتيا.
- دافريقا د لويې وچې له مهمو غرونو سره بلدتيا.
- د افريقا له مهمو سيندونو، جهيلونو او سمندرګيو سره بلدتيا.
- د افريقا د لويې وچې له سياسي جغرافيې سره بلدتيا.
- د افريقا د لويې وچې له بشري جغرافيې سره بلدتيا.
- د افريقا د لويې وچې له اقتصادي جغرافيې (کرنې، کانونو، صنعت او سوداګرئ) سره بلدتيا.
- د افريقا د لويې وچې له مواصلاتي جغرافيې سره بلدتيا.

ګران زده کوونکي کولای شي:

په دې څپرکی کې لاندې مهارتونه حاصل او زده کړي:

- د افريقا د لويې وچې جغرافيايي موقعيت د نقشې پرمخ وټاکي.
- د افريقايي هيوادونو جغرافيايي موقعيت د نقشې پر مخ وښيي.
- د افريقا د لويې وچې د وګړو ټولنيز او قومي ترکيب بيان کړي.
- د افريقا د لويې وچې اقتصادي حالت بيان کړي.

۱،۱ موقعیت او ځلورخواوې

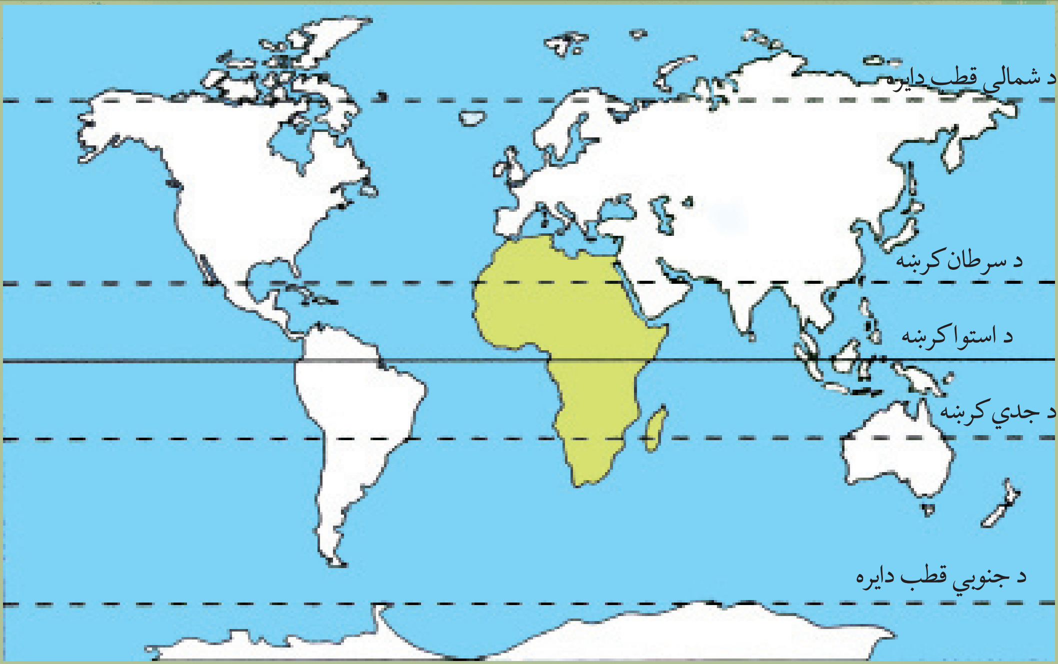

د افریقا د لویې وچې نقشه

تاسو په اووم او اتم ټولګي کې د اسیا، اروپا او امریکا د لویو وچو په هکله معلومات حاصل کړل په دې ټولګي کې به د افریقا، استرالیا، اقیانوسیې او انتارکتیکا د لویو وچو له جغرافیایي ځانګړتیاوو سره اشنا شئ.

پورته شکل ته وګورئ. د افریقا لویه وچه د اروپا د لویې وچې په جنوب او د اسیا د لویې وچې په جنوب لویدیځ کې، د هند سمندر، اطلس (اتلانتیک) سمندر او د مدیترانې د سمندرګي ترمنځ د شمالي عرض البلد د ۳٦ درجو او د سویلي عرض البلد د ۳٤ درجو، د لویدیځ طول البلد د ۱۸ درجو او د ختیځ طول البلد د ٥۳ درجو ترمنځ پرته ده. چې د ټولې نړۍ د پراخوالي د $\frac{۱}{٥}$ برخې په شاوخواکې په برکې نیسي. په داسې حال کې چې د ټولې نړۍ پراخوالی (د وچې او اوبو په ګډون) ٥۱۰،۹۰۰،۰۰۰ کیلومتره مربع اټکل شوی دی او له دې جملې څخه تقریبا په دریو کې یوه برخه یعنې ۱٥۰ میلیونه کیلومتره مربع یې وچه او پاتې ۳٦۰ میلیونه کیلومتره مربع یې اوبه دي.

د افریقا لویه وچه د ۳۰ میلیونو کیلومترو مربعو په پراخوالي سره د اسیا او امریکا د لویو وچو څخه وروسته دریمه درجه لري. په ۲۰۰٥ م کال کې د افریقا د وګړو شمیر ۸۷۹ میلیونو تنو ته رسیده.

- د نقشې پرمخ دافریقا د لویې وچې موقعیت وښایاست او ځلورخواوی یې بیان کړئ.

د افریقا لویه وچه د شمال له خوا د مدیترانې په سمندرګي، د ختیځ له خوا د هند په سمندر او سور سمندرګي او د سویل له خوا د هند د سمندر اواطلس سمندر په ګډو اوبو پورې نښتې ده. د سویز د کانال په کیندلو سره د مدیترانې او سور سمندرګي ترمنځ د اوبو لاره منځته راغلې ده.

د افریقا لویه وچه د ځلورخواو څخه د سمندرونو او سمندرګیو پورې نښتې ده، او د یوه ټاپو بڼه یې غوره کړې ده.

دا لویه وچه په شمال لویدیځه څنډه کې د جبل الطارق د نرۍ آبناء په واسطه د اروپا د لویې وچې

 څخه اوېه شمال ختيځ کې د باب المندب د آبناء او سور سمندرګي په واسطه د آسيا د لويې وچې څخه رابېله شوې ده.

د افريقا د لويې وچې سپينه نقشه

د ټولګي دننه فعاليت:

زده کوونکي دې په ټولګي کې په ډلو وويشل شي او هره ډله دې نورو ته د نقشې له مخې د سوال او ځواب په توګه د افريقا د لويې وچې جغرافيايي موقعيت او څلورخواوې ووايي.

پوښتنې:

۱- د سويز د کانال په کيندلو سره د کومو سمندرګيو ترمنځ د اوبو لار منځته راغلې ده؟

۲ - د سويز کانال د افريقا په کومه برخه کې موقعيت لري؟

۳- د افريقا لويه وچه له اسيا څخه د کومې ابناء په وسيله بېله شوې ده؟

صحيح ځواب په خپلو کتابچو کې حلقه کړئ.

الف) د جبل الطارق ابناء ب) د باب المندب ابناء

ج) د بيرنګ ابناء د) دردانيل آبناء

له ټولګي څخه بهر فعاليت:

زده کوونکي دې دافريقا نقشه په خپلو کتابچو کې رسم کړي. او هم دې ووايي چې کومو ابناوو افريقا له اسيا او اروپا څخه بېله کړېده.

۲,۱ طبيعي جغرافيه

د افريقا د لويې صحرا يوه څنډه

د افريقا طبيعي نقشه

په افريقاکې کوم مشهور غرونه شته دي؟

پورته شکل ته وگورئ. د افريقا لويه وچه د جغرافيايي جوړښت له مخې د صافو غاړو لرونکې او زياتې لوړې او ژورې نه لري نو ځکه په دې لويه وچه کې د آسيا او شمالي امريکا په شان لوی خليجونه او ټاپو وزمې نه ليدل کيږي. خو ددې لويې وچې په منځ کې پراخه لوړې سطحې منځته راغلې، چې شاوخوا يې لوړو غرونو په ځانگړي ډول ختيځه خوا يې په لوړو غرونو پورې نښتې ده، خو په عمومي توگه په دې لويه وچه کې غرونه او لوړې ژورې لږې دي.

الف- غرونه

د افريقا د لويې وچې مهم غرونه عبارت دي له: اطلس غرونو څخه چې د افريقا په شمال لويديځ کې د ۴۰۰۰ مترو څخه په ډېر لوړوالي سره د ساحلي موازي لړۍ په توگه چې د ايټاليا د هېواد د اپنين د غرونو دلړيو يوه برخه شميرل کيږي د مديترانې د سمندرگي او لويې صحرا ترمنځ پراته دي. دا لړۍ د تونس له هېواد څخه پيل او د لويديځ په لور غزيدلې ده او دمنځني اطلس، ساحلي اطلس، اوکوچني اطلس په نوم ياديږي. دگيني غرونه دگيني د خليج په شمال لويديځ کې د ساحل سره موازي پراته دي. ددې لړۍ ډير لوړ ارتفاعات په لويديځ کې د فوتا جالون

غرونه دي چې د ۱۵۰۰ مترو څخه ډېر لوړوالی لري. د افريقا په ختيځ کې لوړ غرونه شته دي چې د حبشي د لوړو سطحو په نوم ياديږي. همدارنګه د ويکتوريا د جهيل په ختيځ کې د ختيځې افريقا لوړې پرتې دي چې د کينيا لوړی ۵۱۹۹ متره او د کليمانجارو ۵۸۹۵ متره لوړوالی لري. د افريقا د لويې وچې نور غرونه د تبستي غرونه دي چې په صحرايې سيمو کې پراته دي، لوړه څوکه يې د امی قوسی په نوم ياديږي او د سمندر له سطحې څخه تقريبا ۳۵۰۰ متره لوړوالی لري.

- د افريقا د لويې وچې لويه صحرا ددې براعظم په کومه برخه کې موقعيت لري؟

صحرايي سيمې چې د افريقا په شمال کې پرتې دي د لويې صحرا په نوم، د نړۍ لوی شګلنځايونه تشکيلوی، چې زياتره برخې يې د کرنې وړ نه دي. د افريقا ساحلي برخې سمندر ته د نږديوالي په سبب کرنيزې برخې تشکيلوي لکه د مصر، ليبيا او الجزاير شمالي سيمې، همدارنګه سوېل ختيځو سواحلو هم کرنيزي حاصل خيزي ځمکې منځته راوړې دي. په ختيځو سواحلو کې د موزمبيق او سومالیې د هېوادونو په اوږدوکې هم مهمې کرنيزې سيمې شته دي.

د ټولګي دننه فعاليت:

زده کوونکي دې په ډلو ووېشل شي، او هره ډله دې د لوست په غوره مطلبونو بحث او خبرې وکړې او پايلې دې نورو ټولګيوالو ته وړاندې کړي.

پوښتنې:

۱- د ګيني د خليج لويديځې لوړې په څه نوم ياديږي؟
۲- د اطلس غرونه په کوم ځای کې موقعيت لري؟
۳- د افريقا د لويې وچې په ختيځ کې د غرونو کومه لړۍ پرته ده؟
٤- د تبستي غرونه د افريقا په کوم ځای کې موقعيت لري؟

له ټولګي څخه بهر فعاليت:

د لومړي درس د افريقا د لويې وچې له ليکنې پرته نقشه په خپلو کتابچو کې بشپړه کړئ او لاندنيو پوښتنوته ځواب ورکړئ.

۱- د غرونو هغه لړۍ چې د افريقا د لويې وچې په شمال لويديځ کې پرتې دي څه نوميږي؟
۲- د افريقا د لويې وچې د غرونو د لوړو څوکو نومونه ووایاست؟

ب- سیندونه

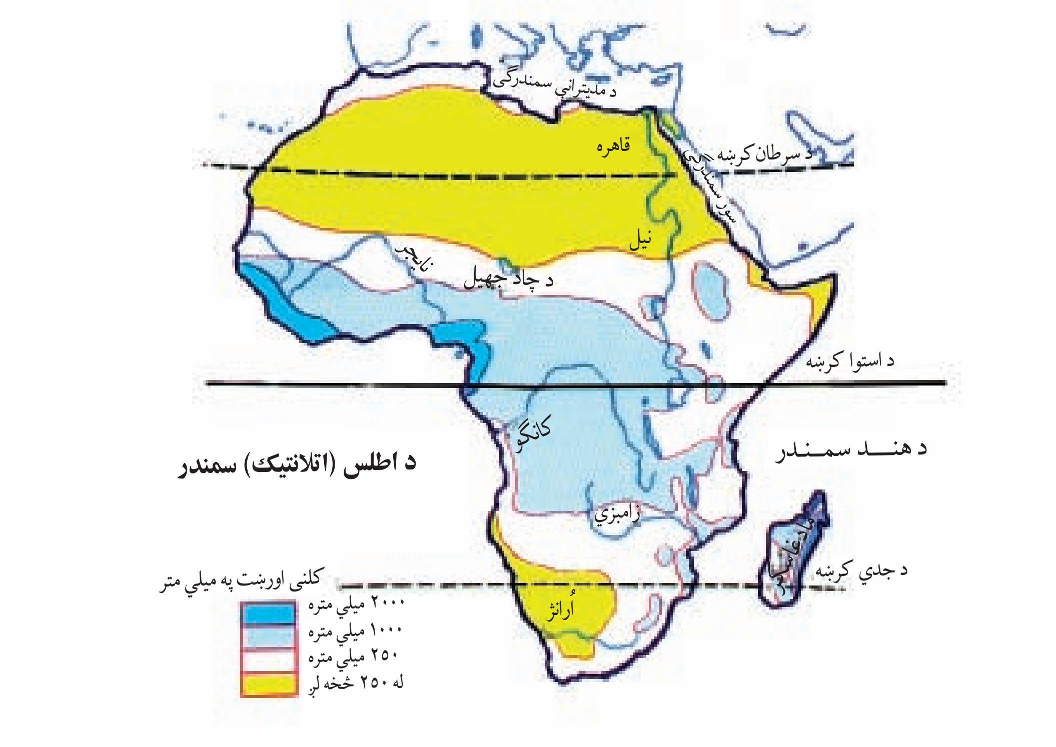

د افریقا مشهور سیندونه

د افریقا سیندونه په کومو حوزو کې پراته دي، او د دې لویې وچې په اقتصادي او کرنیز ژوند کې څه ارزښت لري؟

د افریقا د لویې وچې د سیندونو نقشې ته وګورئ. څرنګه چې د استوا کرښه د افریقا د لویې وچې د منځنۍ برخې څخه تیرېږي، نو ځکه یې په استوایي برخه کې اورښت ډېر زیات دی. له همدې کبله د افریقا په لویه وچه کې ډېر سیندونه بهیږي چې ټول اوږده او د اوبو څخه ډک دي. خو دا سیندونه د چټکې بهیدنې او لږ ژوروالي له امله د بېړۍ چلولو وړ نه دي.

- د افریقا د اوبو حوزې کومې دي؟

د افریقا د اوبو حوزې کولای شو په لاندې توګه وویشو:

۱- د مدیترانې د حوزې سیندونه لکه د نیل سیند.

۲- داطلس سمندر د حوزې سیندونه لکه: کانګو، نایجیر، سنیګال او اُرانژ.

۳- د هند د سمندر سیندونه، لکه: زامبیزي.

٤- د ترلې حوزې سیندونه چې د افریقا په جنوبي شګلن ځایونو یا لویه صحرا کې جذبیږي، لکه: شاری.

- **دنيل سيند**:

د افريقا له مشهورو سيندونو څخه دی، چې د مصر هېواد يې د نړۍ د ډېرو لرغونو هېوادونو په ليکه کې درولی دی. هيرودت يوناني مورخ ليکي چې (مصر د نيل ډالۍ (تحفه) ده). د نيل د سيند وادي پراخه ساحه ده، چې له ختيځ او لويديځ لورې څخه د دښتو په واسطه محدوده شوې ده. د نفوسو د ګڼ شمېر زياته برخه د نيل د سيند په وادۍ او د هغه په دلتاکې ځای پرځای شوېده. د نيل سيند چې ٦٦٩٥ کيلومتره اوږدوالی لري د ويکتوريا او البرت د جهيلونو څخه سرچينه اخلي، د شمال په لور بهيږي او يوازې د قاهرې او د اسوان په سيمو کې د کرنې ځمکې اوبه کوي.

د نيل سيند نقشه

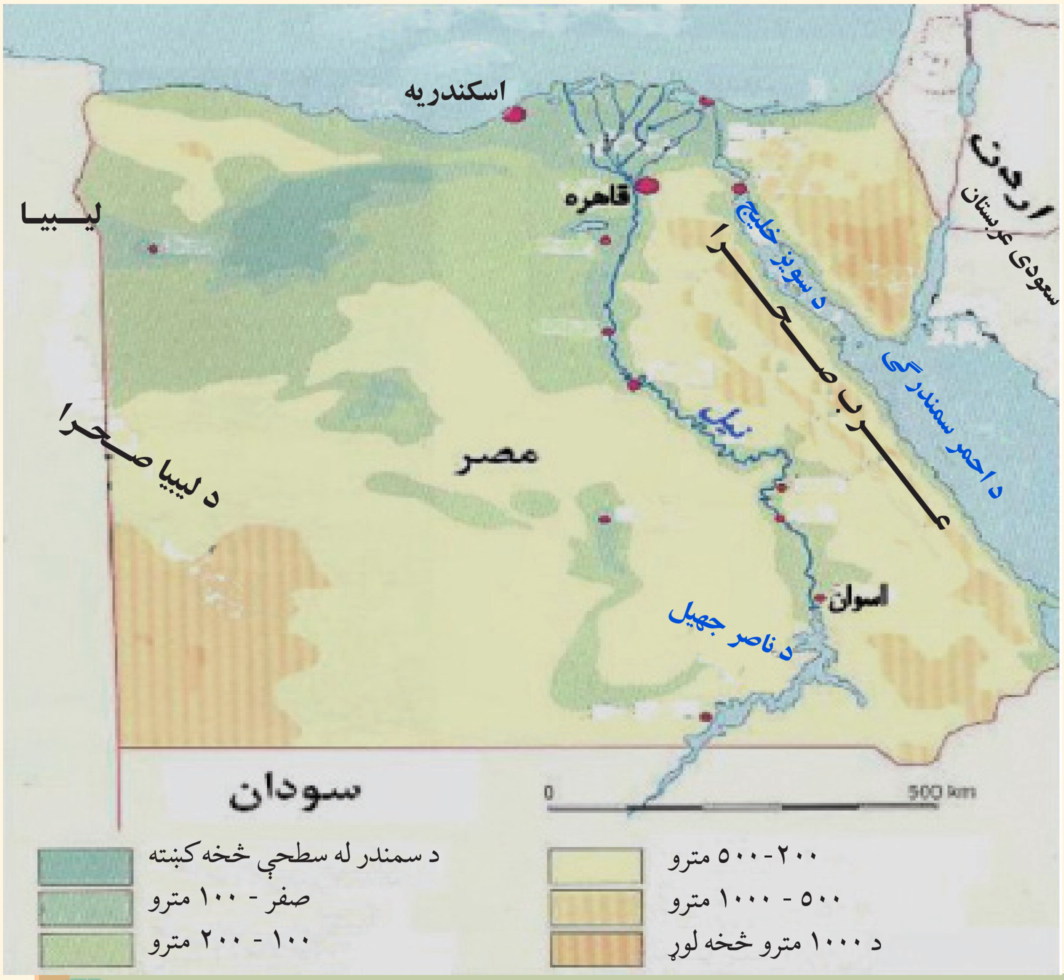

دا سیند په خپل مصب (خوله) کې د مدیترانې د سمندرګي د اسکندریې په برخه کې لویې دلتاوې (Deltas) جوړوي. د نیل د وادي رسوبي خاورو ددې حوزې په کرنه او د خلکو د بشري تمدن په بنسټ کې مرسته کړې ده. د مصر په هېواد کې تقریباً هیڅ باران نه اوري، خو ددې لپاره چې له کرنې څخه پوره خوراکي مواد لاس ته راشي ډېرو اوبوته اړتیا ده، دې موخې ته د رسیدلو لپاره د نیل پرسیند بندونه جوړ شوي دي. لکه چې دارنګه په ۱۹۷۱ م کال کې د اسوان بند د اسوان په سیمه کې جوړ شوی دی چې د نړۍ ډېر لوی

د افریقا د سیندونو سپینه نقشه

مصنوعي جهيل يې هم جوړ کړی دی. د نوموړي بند له اوبو څخه د کرنيزو ځمکو په خړو بولو کې ډېره ګټه اخيستل کيږي. سربېره پر دې د زياتو اوبو د خطر مخنيوی هم کوي، او د برېښنا د توليد سبب هم ګرځيدلی دی. د نيل د سيند اقتصادي ګټه داده چې هم ورباندې بند جوړ شوی او هم د سوډان او مصر دواړه هېوادونه د هغه له اوبو څخه په اوبو لګولو کې ګټه اخلي. د نيل سيند مرستيالان د سپين نيل او ابي نيل په نومونو يادېږي. دا سيند د سوډان د هېواد تر پلازمينې د سپين نيل په نوم ياديږي. په همدې ځای کې د خپل مرستيال ابي نيل سره چې د حبشې له غرونو څخه سرچينه اخلي يو ځای کيږي. د سپين نيل اوبه د خپل بهير په اوږدوکې براس کيږي او اوبه يې لږيږي، نو ځکه ابي نيل د نيل د سيند د اوبو په حجم کې غوره رول لوبوي.

د ټولګي دننه فعاليت:

د نيل د سيند نقشې ته وګورئ او لاندې پوښتنو ته ځواب ورکړئ:

۱- کوم ښارونه د نيل د سيند په ختيځ او کوم ښارونه يې په لويديځ کې پراته دي، نومونه يې وليکئ.

پوښتنې:

۱- د نفوسو ګڼوالی د نيل د سيند په کومه برخه کې زيات دی؟

۲- د هغو بندونو نومونه واخلئ چې د نيل د سيند د پاسه جوړشوي دي ؟

۳- د نيل سيند څه اقتصادي ارزښت لري؟

له ټولګي څخه بهر فعاليت:

د افريقا د سيندونو د ليکنې پرته نقشه، په خپلو کتابچو کې رسم کړئ او په هغې کې د افريقا د مهمو سيندونو نومونه او موقعيت وليکئ.

د کانګو حوزه

د استوايي ځنګلونو منظره

د کانګو دحوزې ساحې ته ولې شنه افريقا وايي؟

د افريقا بله لويه حوزه د کانګو له حوزې څخه عبارت ده چې په طبيعي توګه هلته استوايي ګڼ او لوی ځنګلونه شته. ډېرې تودوخې او زياتو بارانونو ګڼ ځنګلونه منځ ته راوړيدي. د نباتاتو وده دلته هيڅکله نه ځنډېږي. د افريقا دې برخې ته شنه افريقا وايي. هلته د ونو وده دومره زياته ده چې کله يې لوړوالی ۵۰ مترو ته هم رسيږي. د کانګو سيند چې له ختيځ څخه لويديځ لورته بهيږي د افريقا استوايي برخه په برکې نيسي. د کانګو سيند د خپل نري بستر له لارې د اطلس په سمندر کې تويیږي. د هغه د بهير منځنۍ او شمالي برخه استوايي باراني ځنګلونو پوښلې ده، هلته د نفوسو ګڼوالی شيندلی او يو له بل څخه لرې پراته دي او سيمه ييزه خلک په خپلو کوچنيو کروندو کې په کرنه بوخت دي. د کانګو سيند د زاير د هوارد له جنوب ختيځ څخه سرچينه اخلي، د ۴۳۷۰ کيلومترو په واټن لومړی شمال لورته او بيا لويديځې خواته بهيږي او د خپلو زياتو اوبو سره د اطلس په سمندر کې تويیږي. دا سيند د خپل بهير په پيل کې د لوالابا (*Lualaba*) په نوم يادشوی او د خپلو مرستيالانو سره يې د افريقا د لويې وچې د خاورې ۱،۸ برخه په برکې نيولې ده.

د کانګو د سيند اوږدوالی د نيل له سيند څخه لږ خو د اوبو حجم يې زيات دی. داچې د اوبو د اخيستنې حوزه يې په استوايي سيمو کې پرته ده او هلته ټول کال باران اوري، نو له اوبو څخه ډک وي. د خپل بهير په پورتنۍ برخه کې يې ځړوبي هم منځته راوړې دي.

- د کانګو سیند د خپل اوږدوالي او د اوبو د حجم له پلوه د نیل د سیند سره څه توپیر لري؟

د نایجیر سیند:

د افریقا د اوبو له ډکو سیندونو څخه دی. د نایجیر سیند د افریقا د لوېې وچې په لویدیځ کې د ګیني او عاج ساحل د هېوادونو د سمسورتیا سبب شویدی. د نایجیر د سیند لویه دلتا د نفتو غوره زېرمې هم لري چې د (پورت هارکورت *Port Harcourt*) په برخه کې ځای پرځای شوي دي.

د نایجیر د سیند لویدیځې برخې چې د ٤٠٠٠ کیلومترو په اوږدوالی یې د سیرالیون له لوړو څخه سرچینه اخیستې د مالي له هېواد څخه د تېرېدو وروسته د نایجیریا هېواد ته ننوځي او داطلس سمندر د ګیني په خلیج کې تویېږي.

د زامبزي سیند:

د زامبزی سیند له ۲۵۰۰ کیلومترو څخه زیات اوږدوالی لري د زمبیا د هېواد له شمال لویدیځ څخه سرچینه اخلي او د جنوب خواته بهېږي.

ددې حوزې زیاته برخه لوړو سطحو چې زیاتره یې وښو پوښلي نیولې ده. دا سیند لع شمال څخه سوېل خواته بهېږي او د هند په سمندرکې تویېږي. د زامبزي سیند د خپل بهیر په اوږدوکې ځروبي منځته راوړي چې مهم ځروبي یې ویکتوریا نومېږي.

د سنيګال سیند:

دا سیند د لویدیځې افریقا د سنیګال په هېواد او د اطلس سمندر په ختیځ کې موقعیت لري او د اطلس په سمندرکې تویېږي.

د سنیګال سیند ۱۲۰۰ کیلومتره اوږدوالی لري. د سنیګال دره هم د استوګنې له غوره مرکزونو څخه ده او په دې دره کې د سنیګال د بندر جوړونه دیادولو وړ ده. دافریقا په لویه وچه کې د سیندونو شتوالی د هوا د لوندوالي، سمسورتیا او د کرنیزه تولیداتو د زیاتوالي سبب کېږي. همدارنګه ددې سیندونو شتوالی د هغو په شاوخوا کې د زیات شمیر وګړو د ځای پرځای کیدنې او هم د تاریخ په اوږدوکې د لرغونو او پرتمینو تمدنونو د منځ ته راتلو سبب شوي دي. د افریقا سیندونه په پسرلي کې مستیږي، خو له نیکه مرغه اوس یې سیلابي بهیر تر یو حده د کنترول لاندې راغلې دي.

د سنیګال سیند

د زمبیا او زمبابوې د هیوادونو تر منځ د زامبزي د سیند د پاسه پل

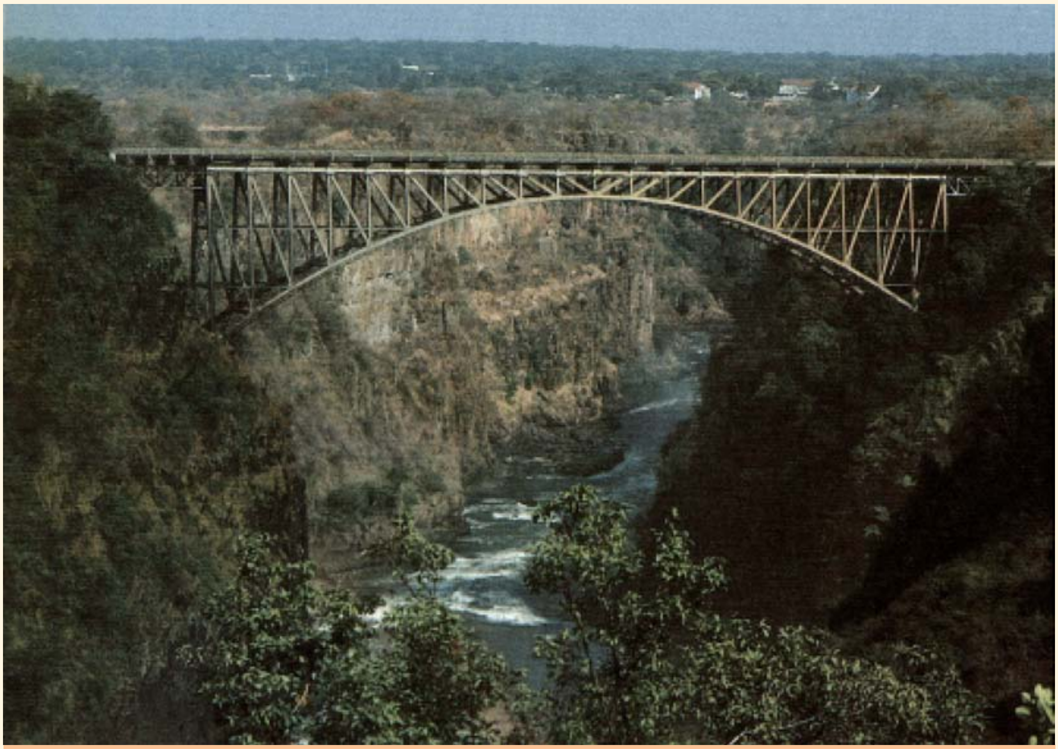

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په ډلو وویشل شي، هره ډله دې په دې هکله چې ولې دافریقا د لویې وچې سیندونه د کال په اوږدوکې له اوبو ډک او سیلابي وي، بحث وکړي او د خپلو خبرو او بحث پایلې دې ټولګیوالو ته وړاندې کړي.

پوښتنې

۱– د افریقا سیندونه ددې لویې وچې پر اوبه او هوا او اقتصاد څه اغیزه لري، توضیح يې کړئ.

۲- د کانګو سیند څه ارزښت لري؟

۳- د سنیګال سیند د څه غوره ارزښت لرونکی دی؟

٤- د نایجیر سیند څه اقتصادي ارزښت لري؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

د افریقا د سیندونو په هکله خپل لنډ معلومات ولیکئ او د جغرافیې په راتلونکې لوست کې يې ټولګیوالو ته وړاندې کړئ.

ج- جهیلونه

د افریقا د یوه جهیل منظره

د جهیل په هکله څه پوهېږئ او له جهیل څخه څه ګټه اخیستل کېږي؟

د افریقا په لویه وچه کې ډېر لوی او کوچني جهیلونه شته دی، چې تر ټولو لوی یې د ویکتوریا جهیل دی او د تانزانیا او یوګندا د هېوادونو ترمنځ بېلوونکې پوله جوړوي. ډېر کوچنی جهیل یې د نګامي جهیل دی چې د بوتسوانا په هېواد کې پروت دی. د جهیلونو لع اوبو څخه د څښلو او د سمندري حیواناتو او الوتونکو د خوړو لپاره ګټه اخیستل کېږي. ځیني جهیلونه مالګین وي یعنې هغه وخت چې د جهیلونو اوبه براس شي مالګه یې رسوب کوي. همدارنګه هغه الوتونکي چې له یوې سیمې څخه بلې سیمې ته ځي، د لارې په اوږدوکې د همدې جهیلونو او د هغو له اوبو څخه ګټه اخلي. ددې جهیلونو له اوبو څخه د اوبو د غټو پمپونو په وسیله د ساحلي سیمو د خړو بولو لپاره ګټه اخیستل کیږي. د افریقا په لویه وچه کې ددې جهیلونو شتوالی په سیمه کې د رطوبت سبب هم کیږي او تریوه حده د هغه سیمې د وچ والي مخه نیسي. نوموړي جهیلونه زیاتره د افریقا په سوېل ختیځ کې پراته دي چې ددې لویې وچې د تکتونیکي ساحې ښکارندوی دي.

د افریقا د لویو او کوچنیو جهیلونو نومونه واخلئ؟

لکه څرنګه چې مو مخکې وویل دافریقا د لویې وچې مهم جهیل لع ویکتوریا (Victoria) څخه عبارت دی چې د تانزانیا او یوګندا هېوادونو ترمنځ بېلوونکې پوله جوړوي او لوی ښارونه هم ددې جهیل

شاوخوا جوړشوي دي. په طبیعي نقشه کې ګورئ چې د نیاسا (Nayasa) (مالاوی) جهیل د موزمبیق د هېواد په شمال او د مالاوی دهېواد په ختیځ کې، د تانګانیکا جهیل د تانزانیا د هېواد په لویدیځ کې، د البرت (Albert) جهیل د یوګندا د هېواد په لویدیځ کې،د رودولف (Rudolf) جهیل د کینیا د هېواد په شمال لویدیځ کې، د چاد (Chad) جهیل د چاد په هېوادکې، د تانا (Tana) جهیل په ایتوپیا کې او د نګامي (Ngami) جهیل د بوتسوانا په هېواد کې موقعیت لري.

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په ډلو وویشل شي او هره ډله دې د جهیلونو د اقتصادي ارزښت په هکله بحث او خبرې وکړي، د بحث پایلې دې ټولګیوالوته وړاندې کړي.

پوښتنې:

۱- د کوم هېواد مرکز د ویکتوریا د جهیل په غاړه پروت دی؟
۲- د افریقا په لویه وچه کې د جهیلونو شته والی څه ګټه لري؟
۳- د نګامي جهیل په کوم هېواد کې موقعیت لري؟ سم ځواب یې په کتابچو کې سره ونښلوئ.

د نګامی جهیل	ایتوپیا
	سومالیا
	بوتسوانا
	د عاج ساحل

له ټولګي څخه بهر فعالیت

زده کوونکي دې د افریقا د لویې وچې نقشه رسم کړي او ټول جهیلونه دې په هغې کې وښیې او رنګ دې یې کړي.

د- سمندرگي (بحيرې)

د مديترانې له سمندرگي څخه يو تصوير

دافريقا د سمندرگيو په هکله څه پوهيږئ او د افريقا خلك له سمندرگيو څخه څه گټه اخلي؟

د افريقا لويه وچه د ځمکنې جوړښت او سواحلو له نظره چې لري يې زيات سمندرگي نه لري.

دا لويه وچه دوه مهم سمندرگي لري چې له هغو څخه د سوداگرۍ د بېړيو د تگ او راتگ لپاره گټه اخيستل کيږي، همدارنگه له سمندرگيو څخه د کال په بېلا بېلو موسمونو کې مهاجر الوتونکي چې له يوځای څخه بل ځای ته کوچيږي د هغو له موقعيت څخه ديوې پيژندل شوې سيمې په توگه گټه اخلي. سربېره پردې د اوبو د حيواناتو لپاره خواړه هم برابروي. هغه وگړي چې د سمندرگيو په سواحلو کې استوگنه لري دهغو د کبانو په ښکار د ژوند اړتياوې پوره کوي.

د افريقا لويه وچه څومره سمندرگي لري؟

۱- د مديترانې سمندرگی:

د افريقا د لويې وچې په شمال کې د مديترانې سمندرگی پروت دی، چې د نړۍ لوی سمندرگی دی. پراخوالی يې ۲،۹۶۶،۰۰۰ کيلومتره مربع او ډېره ژوره نقطه يې ۴۳۳۰ متره ده. دا سمندرگی په جنوب ختيځ کې د سويز کانال په واسطه د سور سمندرگي سره نښلول شوی دی او په لويديځ کې د جبل الطارق د ابناء په واسطه د اطلس (اتلانتيک) د سمندر سره نښتی دی او لويه سوداگريزه لاره يې جوړه کړې ده. هغه هېوادونه چې د مديترانې د سمندرگي شاوخوا پراته دي د مديترانه يي اقليم او ښې هوا لرونکي دي.

۲- سور (احمر) سمندرگی:

احمر یا سور سمندرگی د افریقا په شمال ختیځ کې پروت دی چې په شمالي برخه کې د سویز کانال په واسطه د مدیترانې د سمندرګي سره نښلول شوی دی اوپه سوېل ختیځه برخه کې د باب المندب د ابناء په واسطه د عدن د خلیج سره نښتی دی. ددې سمندرګي پراخوالی ۴۳۸،۰۰۰ کیلومتره مربع دی. اوبه یې ډېره مالګه لري او د څښلو وړ نه دي. همدارنګه هلته د اوبو براس کېدل خپلې لوړې اندازې ته رسیږي، ځکه چې له دواړو خواوو د لویو صحراوو په واسطه محدود شوی دی.

- ولې په سور سمندرګي کې د اوبو براس کېدل خپلې لوړې اندازې ته رسیږي؟

د سور سمندرگی یو تصویر

اضافي معلومات:

د سویز کانال: د سویز د کانال کیندل فرانسوي مهندس فردیناند دولیسپس طرحه کړ. ددې کانال د جوړولو کار په ۱۸۵٦ م کال کې پیل او په ۱۸٦۹ کال کې پای ته ورسید او د نومبر په میاشت کې پرانستل شو. ۹۹ کلن امتیاز یې یو نړیوال شرکت ته چې په هغې کې فرانسې، انګلستان او نورو اروپایي هېوادونو ګډون درلود ورکړ شو او مرکز یې په پاریس کې و. د سویز د کانال اوږدوالی د مدیترانې د سمندرګي د غاړې د پورت سعید له بندر څخه تر سویزه یعنې د سور سمندرګي ترغاړې ۱٦۱ کیلومتره دی، د ګټې اخیستنې وړ سورېې ٦۰ متره او ژوروالی یې ۱۲ متره دی.

۱- د سویز کانال کیندل د چا لخوا طرحه شو؟

د سویز له کانال څخه د ٦۰ زرو ټنو په ظرفیت بېړۍ شپه او ورځ تګ اوراتګ کولای شي. د آسیا او اروپا ترمنځ په سلوکې ۸۰ د سوداګریزو مالونو لېږدیدنه د سویزکانال له لارې ترسره کیږي چې د نړیوالې سوداګرۍ په سلوکې ۱۵ په بر کې نیسي. سویز کانال په ۱۹۵٦ م کال کې ملي اعلان شو.

۲- د آسیا او اروپا ترمنځه د سوداګریزو مالونو په سلوکې څو د سویز کانال له لارې ترسره کیږي او د سویز کانال په کوم کال کې ملي اعلان شو؟

د سویز د کانال یوه **څنډه**

د سويز د کانال يوه بله برخه

د ټولګي دننه فعاليت:

زده کوونکي دې په ډلو وويشل شي او هره ډله دې د سمندرګيو د اقتصادي ارزښت په هکله بحث وکړي او د بحث پايلې دې نوروته وړاندې کړي.

پوښتنې:

۱- د مديترانې سمندرګی دافريقا د لويې وچې په کومه برخه کې موقعيت لري؟

۲- سور (احمر) سمندرګی په شمال کې د کوم کانال په وسيله د مديترانې د سمندرګي سره نښلول شوی دی؟

له ټولګي څخه بهر فعاليت:

زده کوونکي دې په خپلو کتابچو کې د افريقا نقشه رسم کړي او سمندرګي دې د هغې پرمخ وښيي.

هـ - خلیجونه

د افریقا د خلیجونو نقشه

دافریقا د لویې وچې په شاوخواکې کوم خلیجونه شته دي؟

د افریقا د لویې وچې په غاړوکې د وتلو او ننوتلو برخو د نشتوالي له امله، زیات شمېر خلیجونه نشته. د افریقا خلیجونه عبارت دي له:

- د عدن خلیج (Aden) ددې لویې وچې په شمال ختیځ کې چې د آسیا د لویې وچې یوه برخه هم ګڼل کېږي موقعیت لري.
- د فول (Foul) خلیج د افریقا په شمال ختیځ کې چې په سور (احمر) سمندرګې کې موقعیت لري.
- د سویز(Suez) خلیج د سویز کانال په جنوب کې موقعیت لري.

ولې د افریقا په لویه وچه کې ډېر خلیجونه نشته؟

د افریقا د شمال خلیجونه عبارت دي له:

د سلوم (Salum) خلیج، بمبه (Bamba) خلیج، سدرا (Sidra) خلیج، قابس (Qabis) خلیج او د تونس(Tunis) خلیج چې د افریقا په شمال کې د مدیترانې په سمندرګي کې موقعیت لري.

هغه خلیجونه چې د افریقا په سویل لویدیځ کې موقعیت لري عبارت دي له:

دګینې Guinea خلیج، والویس Walvis خلیج، لودریتس Luderits خلیج او د سنت هلنا Saint Helena له خلیج څخه چې ددې خلیجونو له ډلې څخه دګینې خلیج د افریقا د لویې وچې ډیر لوی خلیج او ډېر کوچنی خلیج یې د سویز خلیج دی، چې د سویز کانال په سویل کې موقعیت لري.

هغه خلیجونه چې د مدغا سکر د ټاپو په شاوخواکې پراته دي عبارت دي له:

د سنت اګوستين له خليج څخه د مدغاسکر د ټاپو په سوېل لويديځ کې او د انتون ژيل (Antongil) له خليج څخه د مدغاسکر د ټاپو په شمال ختيځ کې.

د ټولګي دننه فعاليت:

زده کوونکي دې په ډلو وويشل شي او هره ډله دې د نقشې له مخې خليجونه نوروته وښيي.

پوښتنې:

۱- د افريقا د لويې وچې شمال ختيځ خليجونه دنقشې پرمخ وښاياست؟

۲- د سويز خليج د افريقا د لويې وچې په کومه برخه کې موقعيت لري؟

۳- د افريقا د جنوب لويديځو خليجونو نومونه واخلئ او په نقشه کې يې وښاياست؟

٤- دافريقا د لويې وچې د ډېر لوی او کوچني خليج نوم واخلئ؟

٥- د سنت اګوستين خليج او د انتون ژيل خليج د نقشې پرمخ وښاياست.

له ټولګي څخه بهر فعاليت:

زده کوونکي دې په خپلو کتابچو کې د افريقا د لويې وچې نقشه رسمه کړي او ټول خليجونه دې دهغې پر مخ وليکي.

و- اقليم

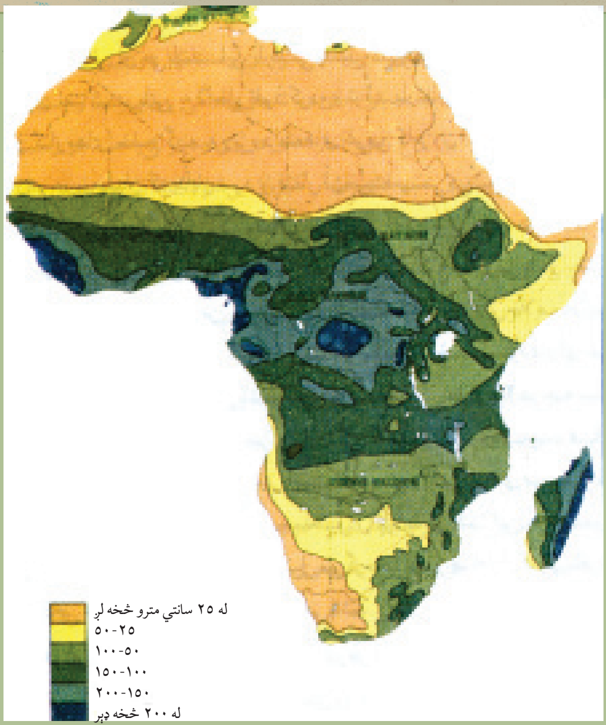

د افريقا د لويي وچې د اورښت نقشه

ولې د افريقا د لويې وچې اقليم سره توپير لري؟

د افريقا لويه وچه د هغه موقعيت له سببه چې د ځمکې د کرې پرمخ يې لري د نړۍ ډېره توده لويه وچه شمېرل کيږي. که نقشې ته ښه ځير شو، نوګورو چې يوه برخه يې په استوايې چاپريال کې موقعيت لري او ددې سيمې اقليم تود، سوځوونکی او څه ناڅه مرطوب دی. د افريقا د وچې شمالي او سوېلي سيمې د استوا لاندې سيمه کې پراختيا مومندلې، اقليم يې نسبتاً معتدل او لنده بل يې ډېر لږ دی، څکه چې په شمال لويديځ کې د اطلس غرونه، په ختيځ کې د حبشې لوړې سطحې او په سوېل کې د د راکنسبرګ غرونه وچې ته د سمندري مرطوبې هوا د ورننوتلو خنډ ګرځي.

د افريقا ختيځې برخې د هند سمندر د مونسوني غير منظمو بادونو په سيمه کې پرتې دي. په داسې حال کې چې پاتې برخې يې د تجارتي منظمو بادونو څخه برخمنې دي. د افريقا په بيدياوو او سوزوونکو دښتو کې وچ او تاوده توپانونه لګيږي چې د خمسين په نوم شهرت لري. د استوايې سيمو اقليم يې تود او نمجن دی او د کلنۍ تودوخې منځنۍ اندازه يې د سانتيګراد د ۳۰ درجو په شاوخواکې ده. دافريقا ډېره توده سيمه چې په حقيقت کې نړېوال ريکارډ لري د عزيزيه Azizia په نوم د ليبيا په شمال لويديځ کې موقعيت لري چې د

تودوخې ډېره لوړه اندازه يې د سانتيگراد تر ۵۸ درجو پورې ثبت شوې ده.

- د اطلس دغرونو، د حبشې د لوړو سطحو او د دراکنسبرگ د غرونو شته والی د افریقا د لویې وچې پر اقليم څه اغيزه لري؟

افريقا لږ اورښت لري. يوازې د استوا د کرښې په شاوخواکې ټول کال اورښت کيږي. د استوا د کرښې څخه د شمال او سوېل لورته ورو ورو د هوا لنده بل لږيږي او لږ اورښت لري. واورې يوازې په ډېرو لوړو غرنيو سيمو کې اوري او هميشنۍ واورې په لوړو څوکو کې ليدل کيږي.

د ټولگي دننه فعاليت:

زده کوونکي دې په ډلو وويشل شي اوهره ډله دې د لوست د متن او اقليمي نقشو څخه په گټې اخيستنې سره دافريقا د بادونو، رطوبت او تودوخې په هکله معلومات راټول او ټولگيوالوته وړاندې کړي.

پوښتنې:

۱- د افريقا د لويې وچې په کومو سيمو کې واوره اوري؟

۲-په افريقا کې ډېره توده سيمه چې نړيوال ريکارډ لري په کوم هېواد کې موقعيت لري او په څه نامه يادېږي؟

له ټولگي څخه بهر فعاليت:

که چيرې د استوا له کرښې څخه د افريقا د لويې وچې شمال او سوېل لورته سفر وکړو په خپل تگــلورې کې په ترتيب سره د کوم ډول آب او هوا سره مخامخ کېږو؟

مختلفې اقليمي سيمې

د صحرايي اقليم يوه ځنډه

تاسو په تېر لوست کې د اقليم په هکله عمومي معلومات حاصل کړل. اوس مختلفې اقليمي سيمې مطالعه کوو. دافريقا په مختلفواقليمي سيمو کې کوم ډول نباتات ليدل کيږي؟

د افريقا لويه وچه د ډول ډول اقليمونو له پلوه په لاندې اقليمي سيمو ويشلې ده:

۱- داستوايي ځنګلونو د سيمې اقليم:

دا سيمې ډېره توده استوايي آب او هوا او هميشني بارانونه لري چې د کانګو حوزه او د افريقا سوېل لويديځ سواحل په برکې نيسي. په دې برخه کې استوايي چتر ډوله د لوړو ونو ځنګلونه زيات شته دي . دلته د کاک او ربړ ونې ډېرې شنې کيږي. د استوايي ځنګلونو په ساحه کې په ځانګړي ډول د کانګو پلازمېنه يعنې د کنشاسا حوزه او د ګابون، لايبريا، سيراليون او کانګو برازاويل يوه برخه شامله ده.

- د استوايي اقليم ځانګړتياوې وواياست؟

۲- د سوانا د استوا لاندې ساحې اقليم:

دا ساحه د استوايي ځنګلونو د ساحې په شمال او سوېل کې موقعيت لري. په سوېل کې تر زامبيا او په شمال کې مرکزي افريقا، نايجريا او دمالی سوېل په برکې نيسي.

۳-د ستپ د ساحې اقلیم:

د ستپ د سیمې اقلیم چې د افریقا په شمال کې د پټۍ په څېر د ختیځ څخه لویدیځ لورته غزېدلې دی، ددې سیمې د مالدارانو لپاره یې ښه څر ځایونه منځته راوړي دي او د استوا لاندې سیمې او لویې صحرا ترمنځ پروت دی. نوموړې سیمې نسبتاً توده او معتدله باراني آب او هوا لري. نوموړې سیمه د افریقا په سوېل کې بوتسوانا، د نامیبیا یوه برخه او د سوېلي افریقا شمال ختیځې برخې په برکې نیسي چې هغه هم د مالدارانو د څر ځایونو او غلو دانو د کرنې لپاره برابره ده.

د ساوانا نباتاتو د پوښښ یوه منظره

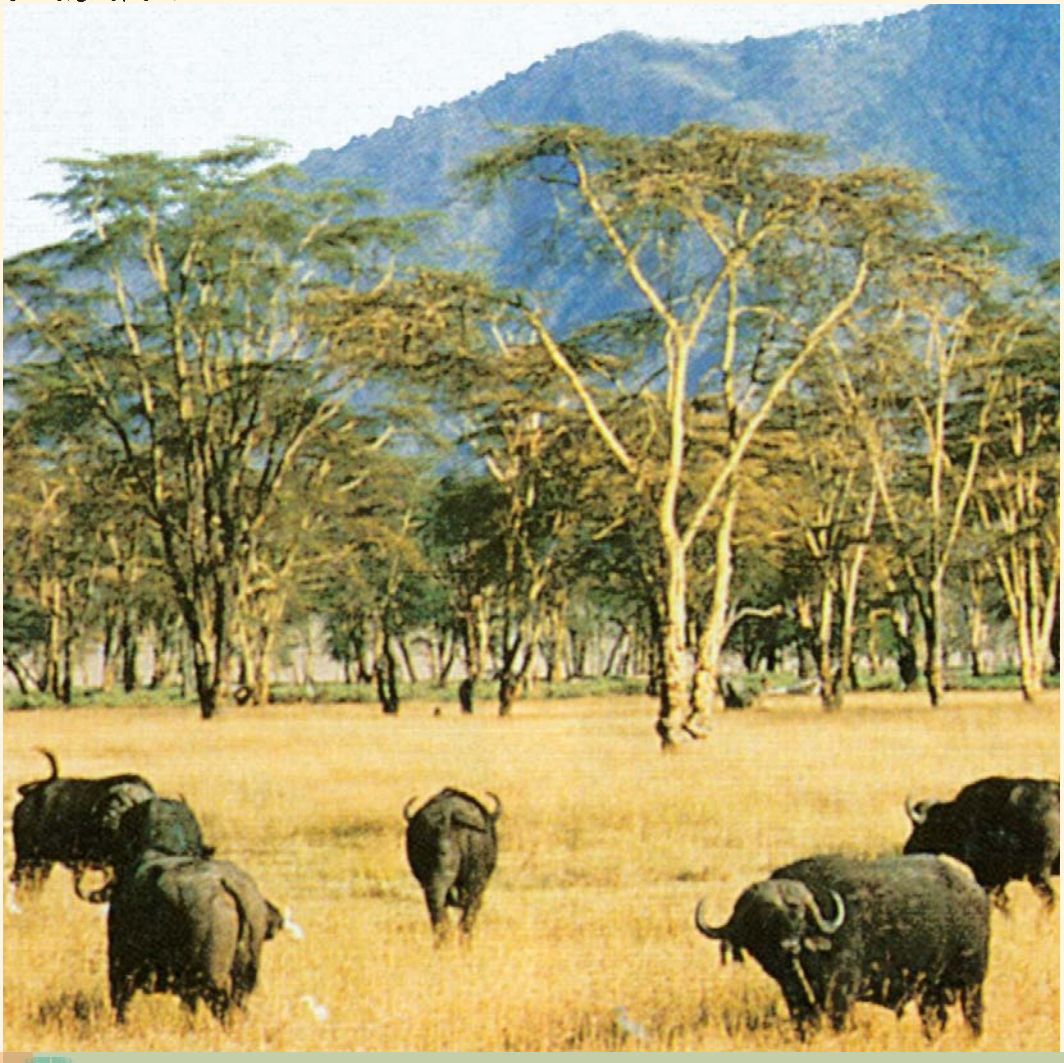

د ستپ اقلیم

٤- د صحرایي سیمې اقلیم:

صحرایي سیمه د افریقا د براعظم په شمال کې ډېره پراخه ده، ټوله لویه صحرا په برکې نیسي. دا سیمه د سوډان او مصر څخه پیل د موریتانیا تر وروستۍ برخې پورې رسیږي او د نړۍ د لویو صحراوو څخه شمېرل کیږي. په دې سیمه کې وچه او صحرایي آب او هوا او لږ اورښت وي. په نوموړې کې شاړې او پراخه شګلنځایونه شته دي چې د کرنې لپاره ښه زمینه نشي برابرولای. دا اقلیم دافریقا په سوېل کې سوېل لویدیځه وروستنۍ برخه په بر کې نیسي او دافریقا په سوېل لویدیځ ساحل کې د یوې کوچنۍ پټۍ په څېر د عرض البلد تر ۱۰ درجو پورې غزیدلې ده. په دې سیمه کې د کالاهارۍ او نامیبیا صحراوې هم شامیلیږي.

- صحرایي سیمې د څه ډول اقلیم لرونکې دي؟

٥- د مدیترانه یې سیمې اقلیم:

مدیترانه یي اقلیم د افریقا په شمال کې ساحلي غاړې په برکې نیسي چې د اسکندریې څخه د مراکش تر سواحلو پورې غزیدلي دي. ددې سیمې مهم پیداوار انګور، د ستروس د کورنۍ میوې (لکه کینو، نارنج،

مالتې، ليمو، سنتره)، خرما اوګني دي. خو په جنوبي افريقاکې مديترانه يي اقليم د هغې سوېل ختيځې برخې په برکې نيسي چې د لسوتو کوچنی هېواد او د سوېلي افريقا جنوب ختيځې برخی په کې شاملې دي. سربېره پر هغې د جنوبي افريقا د هېواد پلازمېنه او مهم بندر کيپ ټاون هم مديترانه يي اقليم لري.

د ټولګي دننه فعاليت:

زده کوونکي دې په ډلو ووېشل شي، هره ډله دې د افريقا په اقليمي سيمو باندې بحث وکړي او د هرې ډلې استازی دې د ټولګي مخ ته د خپلې ډلې د بحث پايلې نوروته بيان کړي.

پوښتنې:

زده کوونکي دې لاندې جدول د ورکړ شوي بيلګې په نظر کې نيولوسره په خپلو کتابچوکې بشپړ کړي.

د اقليم ډول	داقليم ځانګړتياوې
۱- د استوايي ځنګلونو سيمې اقليم	۱- دا سيمې د ډيرې تودې استوايي اب او هوا چې هميشني اورښتونه ورسره مل وي لرونکي ده. چې په هغې کې د استوايي چتر ډوله لوړوونو ځنګلونه ډېر ليدل کيږي.
۲- د ستپ د سيمې اقليم	۲-
۳- د صحرايي سيمې اقليم	۳-
٤- د مديترانه يي سيمې اقليم	٤-

له ټولګي څخه بهر فعاليت:

زده کوونکي دې په خپلو کتابچو کې د افريقا نقشه رسمه کړي، او دافريقا د لويې وچې اقليمي سيمې دې د نقشې پر مخ په ښکلو رنګونو وښايي.

لسم لوست

۳,۱ سیاسی جغرافیه

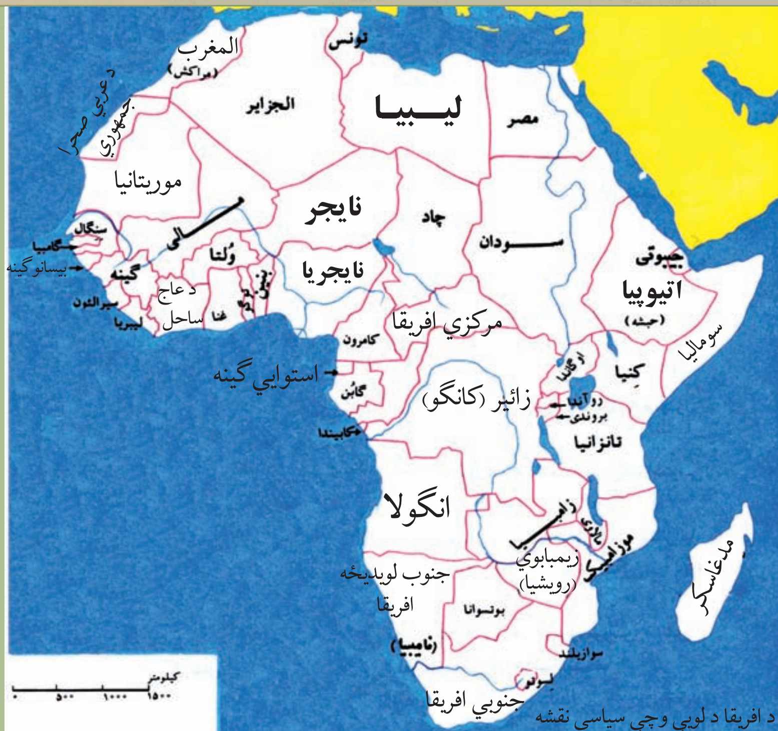

د افریقا د لویې وچې سیاسي نقشه

د افریقا د لویې وچې د سیاسي جغرافیې په هکله څه پوهیږئ؟

افریقا هغه لویه وچه ده چې په کې زیات بدلونونه لیدل کیږي، له دې حقیقت سره هغه وخت اشنا کیږئ چې د افریقایي مهاجرینو لویو ډلو ته چې په نړۍ کې ځای پر ځای شوي دي پاملرنه وکړئ. ډېر وګړي یې د سیاسي او اقتصادي ناوړه شرایطو له امله د تېښتې په حال کې دي، خو افریقا په مثبت ډول هم د بدلیدو په حال کې ده، په دې معنا چې د ستونزو د لېږي کولو د حل لاره یې هم پیداکړې ده. د بېلګې په توګه د ځینو سیمو د صحرایي کېدلو سره د مبارزې او مخنیوي په خاطر یې ښه کارونه هم سرته رسولي دي او د سمسورتیا د ساتلو لپاره یې کوښښ کوي. خو ددې لویې وچې خلکو د سیاسي، اقتصادي او ټولنیزې پرمختیا په برخه کې د نړۍ د نورو لویو وچو په پرتله وروسته ګام ایښی دی، نو ځکه نسبتاً وروسته پاتې دي.
ددې لویې وچې زیاتره خلک د سوانا په سیمو کې په شیندلي ډول استوګنه کوي او یا د ځنګلونو په منځ کې اوسیږي یا داچې لاتراوسه د کوچیانو په څېر توګه ژوند کوي. دوی د خپل ژوند اړتیاوې د ابتدایي کرنې له لارې حل کوي.

- د افریقایانو د ورو پرمختګ لامل په څه کې وینئ؟

د افریقا د لږې پرمختیا په هکله ځیني لیکونکي او څېړونکي په دې باور دي چې د هغو د وروسته پاتې والي اصلي حقیقت د نورو لاملونه ترڅنګ یو هم د لویدیځو اروپایانو په وسیله د هغوی استثمارول دي او که نه د ښکیلاک(استعمار) د مخه له ۱۲ څخه تر ۱۵ میلادي پیړۍ پورې ځینو تور پوستکو افریقایانو د سوډان د هېواد په لویدیځ کې خپل کلتورونه درلودل او متمدنه هېوادونه یې منځته راوړي وو چې دګانا او مالي

هېوادونو نومونه هم له هماغو پخوانيو قومونو څخه استازيتوب کوي او حتی نن هم وينو هغه هېوادونه چې تازه خپلواکۍ ته رسيدلي، د هېوادونو يا ښارونو او نورو برخو نومونه يې چې د اسارت په وخت کې ايښودل شوي وو بدل کړي او يا يې بېرته هم هغه پخوانيو اصلي نومونو ته گرځولي دي او يا يې د پخوانيو اتلانو او جنگياليو په نوم يادوي. هغه وخت چې د اروپايي هېوادونو پانگوالو، د ښه سوق الجيشي موقعيت، طبيعي ډېرو منابعو او بشري ارزانه ځواک ته د رسيدو پر بنسټ افريقا خپل هدف وگرځوله او هلته يې د خپلو صنعتي توليدي توکو د وړاندې کولو لپاره تود بازار وموند، د هغو پر استثمار يې نور هم کوښښ وکړ.

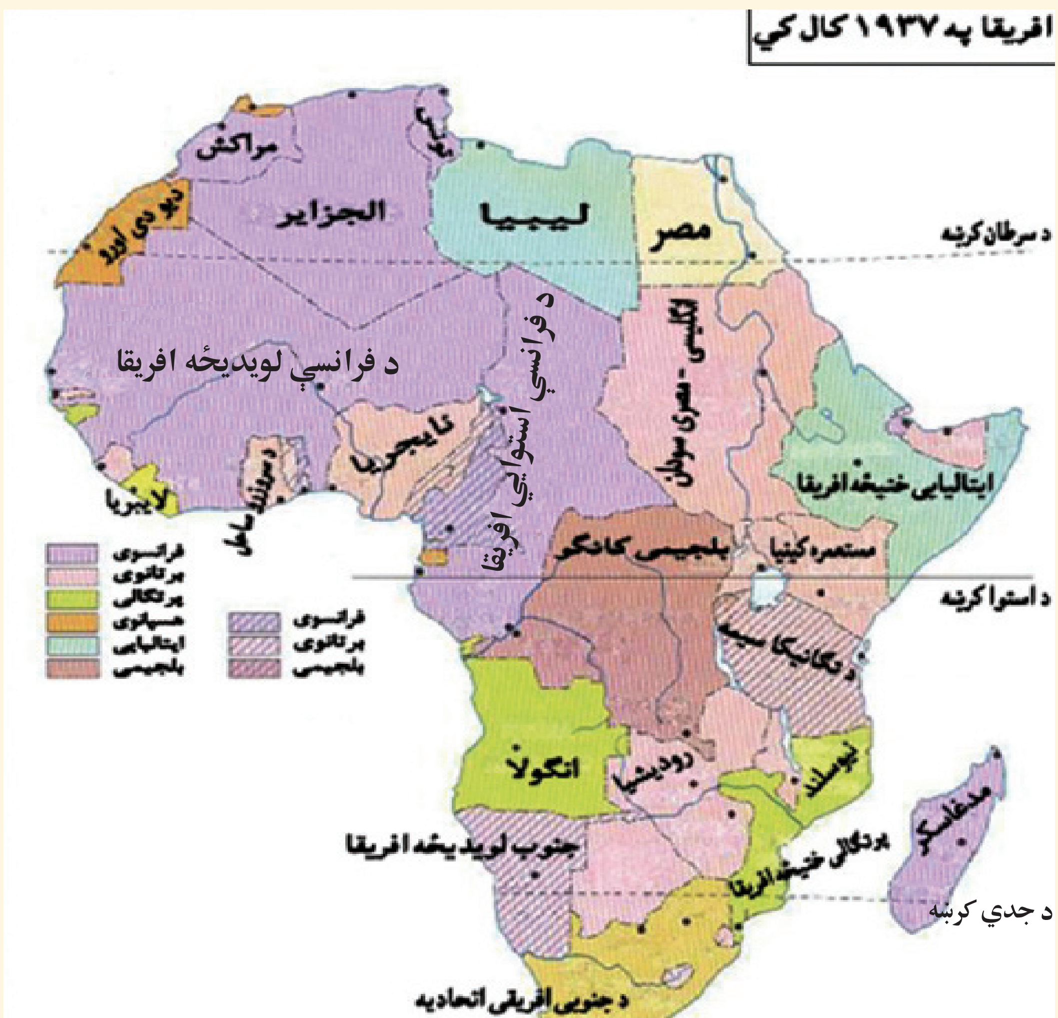

دغه نقشه په افريقا کې د ځينو اروپايي هېوادونو مستعمري څرگندوي.

د هغو جگړو په پایله کې چې د افریقا خلکو پر دښمن برى حاصل کړ د افریقا د مختلفو سیمو نورې خپلواکۍ غوښتونکې جبهې یې هم وهڅولې او هغوی یې له استعمارگرانو څخه دخپلواکۍ لاسته راوړلوته، هیله من کړل. په افریقاکې تر ۱۹۵۱ م کال پورې له څلورو هېوادونو (حبشی، لایبریا، مصر او جنوبي افریقا) څخه زیات خپلواک نه وو او له ۱۹۵۲ م څخه تر ۱۹۹۶ م کال پورې د هغو شمیر ۳۷ ته ورسیده چې اوس د افریقا د لویې وچې په سیاسي نقشه کې ۵۳ خپلواکه هېوادونه لیدلای شو.

د استعمار د دوران د افریقایي مریانو یو تصویر

په جنوبي افریقا کې د اوږدې مودې لپاره د لویدیځو هېوادونو سپین پوستکي لږه کي په واک کې وو او پر زیاترو تور پوستکو باندې یې حکومت کاوه. دا نژادي تبعیض(اپارتاید) په هغه ځای کې د توږپوستکو خلکو د مهاجرت لامل شوی و، د اپارتاید له پای ته رسیدو وروسته کله چې په جنوبي افریقا کې په ۱۹۹٤م کال کې خپلواکه ټول ټاکنې ترسره شوې، دهغه هېواد اوسیدونکي بیرته خپلو اصلي سیمو ته راوګرځېدل.

ا

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په ډلو وویشل شي، د جنوبي افریقا په نژادي تبعیض دې بحث وکړي او پایلې دې نوروته وړاندې کړي.

پوښتنې:

۱ـ نژادي تبعیض په کوم کال کې په جنوبي افریقا کې پای ته ورسیده؟
۲ـ د نړۍ په نقشه کې اوس افریقا څو خپلواکه هېوادونه لري؟ د نقشې پرمخ یې وښایاست.
۳ـ څیړونکو د افریقایانو د وروپرمختګ په هکله څه نظر درلوده؟
٤ـ په ۱۹۵۱ م کې افریقا څو خپلواکه هیوادونه درلودل؟ نومونه یې وواياست.

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

د افریقا د لویې وچې د وروسته پاتې والی لامل په هکله یوه مخیزه مقاله ولیکئ او ټولګیوالوته یې وړاندې کړئ.

٤،١ بشري جغرافيه

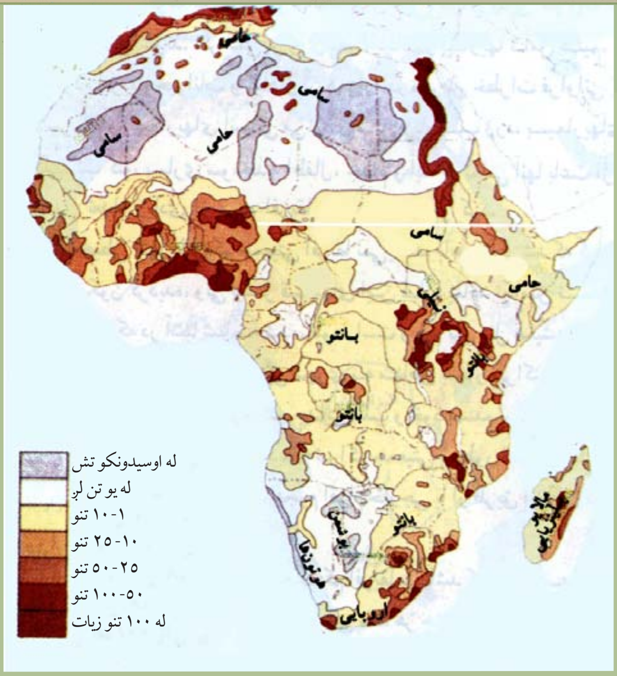

د افريقا په لويه وچه كې د نفوسو د جغرافيايي ويش نقشه

د افريقا د نفوسو د ويش نقشې ته وګورئ.

ـ دافريقا د لويې وچې په كومو سيمو كې د نفوسو ګڼوالی زيات دی او ولې؟
د افريقا د لويې وچې بشري جغرافيه په څلورو برخوكې چې له نفوسو، نژاد، ژبې او دين څخه عبارت دي په بشپړه توګه مطالعه كوو.

نفوس:

د نړۍ د بشر ډېر لرغوني آثار، دافريقا د لويې وچې د تانزانيا په هېوادكې ليدل شوي چې څه ناځه ٤،٥ ميليونه كاله لرغونتوب لري. په ۱۹۹۸م كال كې د افريقا په لويه وچه كې د ٦۱٥ ميليونو تنو په شاوخواكې خلكو ژوند كاوه، چې د ټولې نړۍ دنفوسو په سلوكې ۱۲،۲ يې جوړول. ددې لويې وچې د نفوسو د لږوالی لامل په صحراوو او ګڼوځنګلونو كې د ژوند نامناسبه شرايط، ساري ناروغۍ، كورنۍ جګړې او د خوراكي توكو لږوالې دی. د وګړو ګڼوالی د افريقا په مختلفو سيموكې سره توپير لري. د افريقا په صحرا كې تقريباً څوك نه اوسيږي، په سوانا او سب ترووپيك سيموكې چې حاصلخيزې ځمكې لري د نفوسو ګڼوالی يې ډېر دی، د بېلګې په توګه د نيل سيند د وادۍ په كښتنۍ برخه كې د نفوسو ګڼوالی په هركيلومتر مربع كې ۱۰۰ تنو ته رسيږي. دنفوسو ګڼوالی د سيندونو او سمندرونو په غاړو كې هم ليدل كيږي.

ـ د افريقا د لويې وچې د نفوسو د لږوالي لامل (علت) څه دی؟

نژاد:

د افریقا د لویې وچې د نفوسو د ویش او قومي ترکیب نقشوته وګورئ. دافریقا په شمال کې عرب خلک ژوند کوي چې په عربي ژبه خبرې کوي او زیات شمیر یې په ښارونوکې اوسیږي د کلیو خلک په کرنه بوخت دي. ددې سیمې عرب اوسیدونکي له دوو قبیلو یعنې حامي(Hami) او سامي(Sami) سره تړاو لري. دا خلک غنم رنګه څېره او تور ویښتان لري. د افریقا په شمال لویدیځ کې بربر قبایل استوګنه کوي چې سپین پوټکی لري او د اسپانویانو او ایټالویانو له نسل سره ورته والی لري. له همدې کبله د مراکش، الجزایر او تونس هېوادونه د بربر هېوادونو په نوم یادوي. د افریقا په جنوبي او مرکزي برخو او لویې صحرا کې تور پوستي خلک اوسیږي چې دافریقایي تورانو په نوم یادیږي او د افریقا د ټولو وګړو ۲/۳ برخه جوړوي، خو له ټوکمیز پلوه سره توپیر لري، نو ځکه په بېلو بېلو ډلو ویشل شوي دي.

د مهاجرینو نقشه

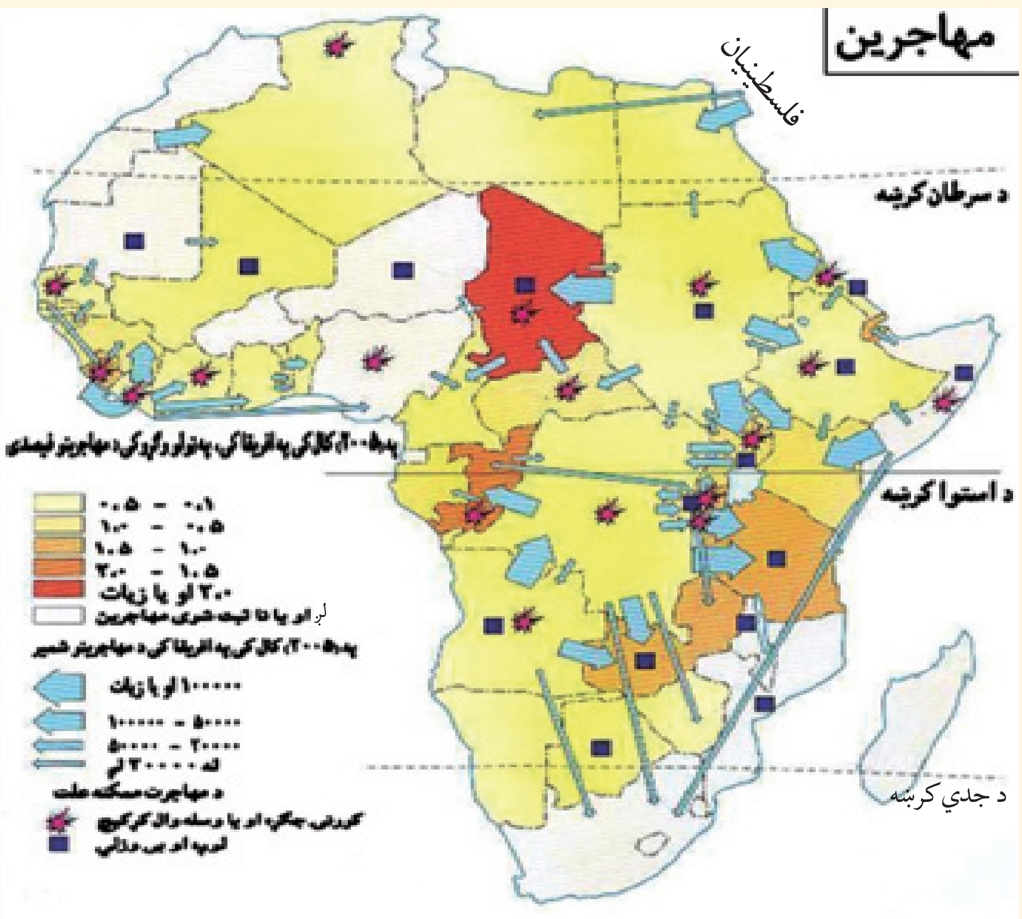

په مرکزي او جنوبي افریقا په لویه صحراکې تورپوستکي خلك ژوند کوي چې د ونې (قد)، څېرې او د پوستکي د رنگ له پلوه سره توپیر لري اوپه دوو برخو سوډاني او بنتونیگرویانو ویشل شوي دي. دمنځنۍ افریقا په استوایي ځنگلونو کې د پیگمي قبیلو وگړي اوسیږي چې ټیټې ونې لري. د نارینوو منځنۍ ونه یې ۱۴۵ سانتي متره او د ښځو یې ۱۳۵ سانتی مترو ته رسیږي. د پیگمي خلکو د پوستکي رنگ دومره تور نه دي. ددې خلکو کورونه او اړتیاوې له ځنگلونو څخه پوره کیږي او کورونه یې په مشکل سره لیدل کیږي، ځکه د هغو کورونه د ونو پاڼو او ښاخونو پوښلي دي. د زړو پیگمي خلکو کالي د یو ملاتړونی(کمربند) څخه عبارت دي چې د ملا څخه یې تړي، او کله هم د ونو پاڼې په هغو پورې تړي. کله چې اروپایي سپین پوستي مهاجر خلك د ۱۸۰۰ م کال څخه وروسته افریقا ته راغلي وو، د خپلو ښکیلاکي (استعماري) کړن لارو د عملي کولو په خاطر یې د افریقا ډیرې برخې د خپلې واکمنۍ لاندې راوستې، هغوی په جنوبي افریقا او زمبابوی کې ژوند کاوه او وروسته په کینیا، یوگندا او نورو افریقایي هېوادونو کې خواره واره شول.

د افریقا له نیگرو خلکو یوه څېره

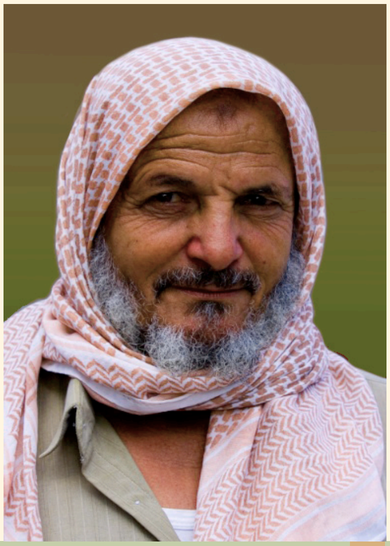

د شمالي افریقا له عربو یوه څېره

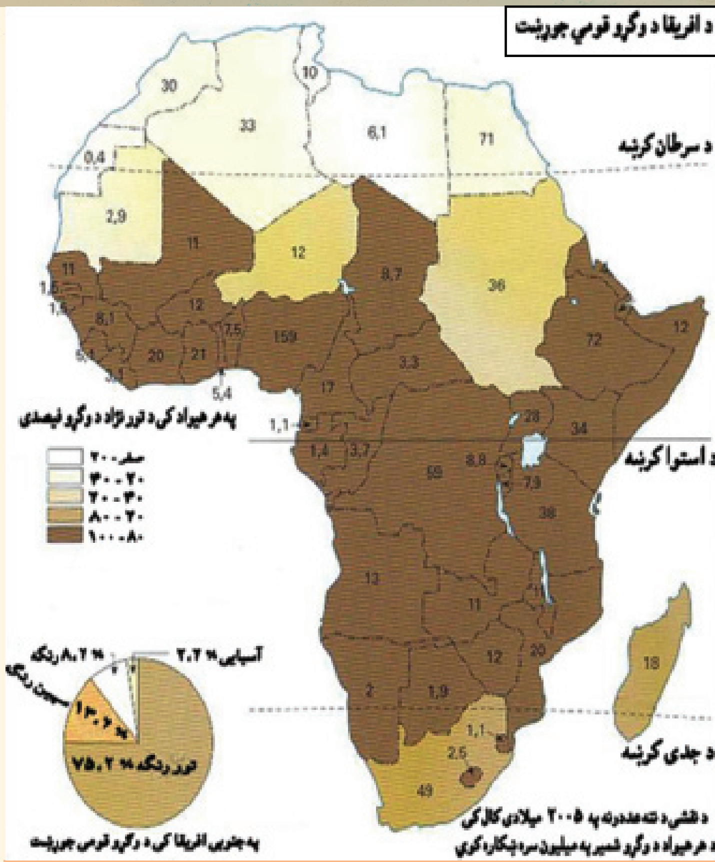

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په ډلو وویشل شي او هره ډله دې د افریقایانو د مهاجرتونو پر عواملو بحث وکړي او دخپلو بحثونو پایلې دې نوروته وړاندې کړي.

پوښتنې:

۱– د افریقا په شمال کې کوم خلک ژوند کوي او په کومې ژبې خبرې کوي؟

۲ـ د افریقا په شمال لویدیځ کې کوم قبایل ژوند کوي او کوم نسل ته ورته والی لري؟

۳ـ د افریقا د لویې وچې په لویه صحرا او منځنیو او جنوبي برخو کې کوم خلک اوسیږي او په څه نوم یادیږي؟

٤ـ ولې اروپایي خلکو افریقا ته مهاجرت وکړ؟ دهجرت موخه یې څه وه، او د افریقا په کومو هېوادونو کې یې ژوند تېر اوه؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

د افریقا د وګړو د قومي ترکیب نقشه ولولئ او لاندې پوښتنې په لیکلې بڼه ځواب کړئ:

۱- د افریقا په لویه وچه کې په عمومي ډول تور نژاده وګړي په کومه برخه کې اوسېږي؟

۲- د همدې نقشې پر بنسټ د مصر، لیبیا او مراکش هېوادونو په (۲۰۰۵) میلادي کال کې څو میلیونه نفوس درلودل؟

د افریقا د دین او ژبې په هکله څه پوهیږئ؟

د افریقا د لویې وچې د اسلامي هیوادونو نقشه

دین: پورتني شکل ته وګورئ. د افریقا په لویه وچه کې بېلابېل دینونه لکه د اسلام مقدس دین، عیسویت او بودایي زیات پیروان لري، چې په ټولو هېوادونو کې خواره واره اوسېږي. په عمومي توګه په دې لویه وچه کې (۲۳) هیوادونه داسلام د مقدس دین پیروان دي.

ـ د افریقا په لویه وچه کې کوم دینونه زیات پیروان لري؟

ژبې: د افریقا د لویې وچې نفوس د بېلابېلو ملیتونو څخه جوړ شوي چې په بېلابېلو ژبو او لهجو خبرې کوي او شمیر یې ۷۰۰ ژبو او ۳۰۰ لهجو یا سیمه ایزو ژبوته رسیږي. څرنګه چې د افریقا زیاتره هېوادونه د اروپا یې ښکیلاک(استعمار) لاندې وو، نو ځکه یې هماغه ښکیلاکګره بهرنۍ ژبه خپله رسمي ژبه ګرځولې وه. اوس چې دا هېوادونه خپلواک شوي هم دي بیایې هم هماغه بهرنۍ ژبې د رسمي ژبې په توګه پاتې دي چې ډېرې مهمې یې انګلیسي، اسپانوي، فرانسوي او پرتګالي ژبې دي. د افریقا په لویه وچه کې په ډول ډول ژبو خبرې کېږي خو په عمومي توګه په دې لویه وچه کې څلور ډلې ژبې ډېر رواج لري:

۱ـ سامي ژبې چې په هغو کې سامي، عربي، قبطي او امهري ژبې شاملې دي.

۲ـ ساحلي یا سواحلي ژبې چې په هغو کې د بانتو ژبې او یو ډول نورې ژبې چې د سیمه ایزو ژبو د یو والي محصول دي او شمیر یې ډېر زیات دی شاملېږي.

۳ـ سیمه ییزه ژبې چې شمیر یې ډېر زیات دی.

۴ـ اروپايي ژبې چې د هغو په سرکې فرانسوي او انګليسي ژبې دي.
دافريقايي هېوادونو رسمي ژبې کولای شو په لاندې جدول کې مطالعه کړو.

د افريقايي خلکو د ژبو جدول

رسمي ژبې	عربي	انګليسي	فرانسوي	پرتګالي	سواحلي	افريقايي
د هېوادونو نوم	مصر سوډان مراکش تونس الجزاير ليبيا موريتانيا (لويديځه صحرا) ايرتيريا	نايجيريا ګامبيا ګانا سيراليون لايبريا اوګندا زامبيا مالاوي زمبابوې کينيا بوتسوانا نامبيا سوېلي افريقا	سسنيګال ګينه مالي د عاج ساحل بورکينا فاسو توګو بنين نايجريا چاډ (د مرکزي افريقا جمهوريت) (کانګو- کينشاسا) (کانګو – برازاويل) روندا ګابون مدغاسکر	انګولا (ګينه‌ء – بيساو) کپ وردې (ساوتام او پرنسيپي) موزمبيق	تانزانيا کينيا (او د اوګندا په يوه برخه کې)	سوېلي افريقا

• همدارنګه نور هيوادونه هم شته چې نورې رسمي ژبې لري..

د ټولګي دننه فعاليت:

زده کوونکي دې په ډلو وويشل شي او هره ډله دې د ژبو ديوې ډلې په هکله معلومات وړاندې کړي.

پوښتنې:

۱– مسلمانان زياتره د افريقا په کومه برخه کې اوسيږي؟
۲ـ د افريقا په لويه وچه کې څو هيوادونه د اسلام د مقدس دين پيروي کوي؟ نومونه يې واخلئ.
۳ـ ولې افريقايانو بهرنۍ ژبه د خپلې رسمي ژبې په توګه منلې ده؟
۴ـ اروپايي ژبې او محلي ژبې معرفي کړی؟

له ټولګي څخه بهر فعاليت:

زده کوونکي دې د افريقا د لويې وچې نقشه په خپلو کتابچو کې رسمه کړي او د افريقا د خلکو د دينونو سيمې دې په هغې کې وښيي.

۵,۱ اقتصادي جغرافیه

د افریقا د لویې وچې د اقتصادي جغرافیې په هکله څه پوهیږئ؟

په کینیاکې د چای د پاڼو راټولونه

د افریقا په لویه وچه کې اقتصادي پراختیا او پرمختګ د نورو لویو وچو په پرتله وروسته یعنې د ۱۹ پیړۍ په لومړیو کې پیل شو او تر هغه دمخه ډیر ورو و.

ددې لویې وچې اقتصادي بڼه هم مختلف رنګونه او ډولونه لري. لکه چې دارنګه دلاسي صنایعو د ډیرې ساده او لومړۍ بڼې څخه تر ډیرو عصري فابریکو پورې کولای شو په هغې کې ووینو یا د ټرانسپورت او توکو په وړلو کې د ډیرو ابتدایي اوساده لارو څخه چې نیغ په نیغه د انسانانو په وسیله ترسره کیږي، تر ډیرو عصري سمندري بندرونو، داوسپنو کرښو، هوایي کرښو او پرمختللو هوایي ډګرونو پورې کولای شو وګورو. د افریقا لویه وچه د طبیعي منابعو له پلوه شتمنه لویه وچه ده. په دې لویه وچه کې د نفتو، سرو زرو، الماسو او مسوکانونه اوګڼ ځنګلونه شته دي. دافریقا اقتصاد او عایدات زیاتره پر کرنه او مالدارۍ ولاړ دي، په دې توګه دافریقا د اقتصاد مختلفې برخې په لاندې ډول مطالعه کوو:

الف- کرنه او مالداري:

د نړۍ ددې د لویې وچې کرنیز حاصلات زیاتره استوایي او د استوا لاندې نباتات تشکیلوي. لکه چې

دارنگه په ختیځه افریقا کې د کونځلو او چای بوټي، د سوډان د سیمې په لویدیځ او د ګینې په پورتنۍ برخه کې زیاتره تیلي نباتات، دافریقا په ختیځو ټاپوګانو کې ناریال، د ګینې په سواحلو او نږدې ټاپوګانو کې یې ککاو، په لویدیځه افریقا کې ممپلی په مصر، سوډان او تانزانیا کې پنبه، په لویدیځه افریقا او څه ناڅه ددې ساحې په ټولو ټاپوګانو کې کیله او اناناس، په حبشې او کینیا کې قهوه او د مدیترانې د سمندرګي په سواحلو کې انځر، انګور او نورې میوې او ترکاری پیداکیږي. د افریقا د لویې وچې په شمال کې د مدیترانې د سمندرګي په سواحلو کې چې مدیترانه یې اقلیم لري، ژمی یې باراني او معتدل او اوړی یې وچ او تود دی، ځنګلونه هلته لږ او همیشه بهار ونې، لیمو، غنم، وربشې، جوار او انګور ښه حاصل ورکوي. په سویلي افریقا کې واښه لرونکې دښتې په للمي توګه حاصل ورکوي چې له هغې جملې یې د پنبې او تنباکو حاصلات دیادونې وړدي. دهغې په زیاترو سیمو کې لوبیا غوره کرنیزه حاصلات ګڼل کیږي. سره له دې چې د افریقا اقلیم په عمومي توګه د حیواناتو د روزنې لپاره برابر نه دي او مالداري او د څارویو روزنه هم ډېره لږه ده، خو بیایې هم د پسونو او وزو روزنه تر یوې اندازې د یادولو وړ ده. د کبانو ښکار په ځانګړې ډول د اطلس سمندر د هېوادونو په سواحلو کې زیاتره رواج لري. هلته د ښکار وړ د کبانو بېلا بېل ډولونه، لکه: ساردین، تونیاک او مکریل دي.

استوایي سیمې د استوا د کرښې د ۵ او ۱۰ درجو شمالي او سویلي عرض البلدونو ترمنځ تود او مرطوب اقلیم لري چې د هغه پر اساس په دې سیمه کې ګڼ ځنګلونه منځته راغلي دي.

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په ډلو وویشل شي او هره ډله دې د افریقا د لویې وچې د وروسته پاتې والي د لامل په هکله بحث وکړي او پایلې دې نوروته وړاندې کړي.

پوښتنې:

۱– دافریقا د لویې وچې د اقتصادي حالت په هکله معلومات ورکړئ.

۲ـ په افریقا کې د مالداری وده څه ډول ده؟

۳ـ په افریقا کې د حیواناتو او د ښکار وړ کبانو د ډولونو نومونه واخلئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

د افریقا د لویې وچې د مدیترانه یې محصولاتو په هکله خپل معلومات ولیکئ. همدارنګه ووایاست چې ایا افغانستان مدیترانه یې ډوله اقلیم لري؟ که یې لري، نو په کومه سیمه کې؟

ب٠کانونه او صنايع

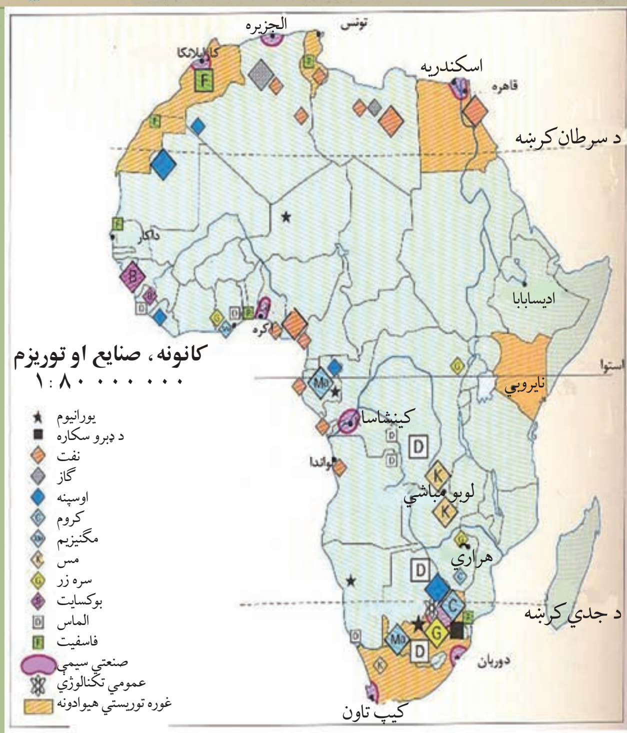

د افريقا د کانونو، صنايعو او توريزم نقشه

پورتني شکل ته وګورئ. د افريقا په کومو سيمو کې کوم کاني توکي او صنعتي محصولات شته ؟

د افريقا لويه وچه د طبيعي منابعو له پلوه شتمنه ده، خو له هغو څخه لږه ګټه اخيستل شوې ده. شمالي افريقا زيات نفت او ګاز لري او سوېلي افريقا د الماسو د زېرمو د درلودلو له پلوه په نړۍ کې لومړی مقام لري او د افريقا د عايداتو لويه منبع جوړوي.

الماس ډېر کلک او ډېر قيمتي طبيعي منرال دی چې په عمومي توګه په تور او ژېړ رنګ ليدل کيږي او ځينې په سپين، آبي او شين رنګ هم وي. نوموړی منرال له توږلو (صيقل) څخه وروسته د بريليانت (د توږل شوي الماس) په نوم يادېږي. سره زر د سوېلي افريقا له مهمو کانونو څخه دي. همدارنګه هلته د ډبرو د سکرو، کرومو، مګنيزو او يورانيمو زېرمې هم شته دی. د زاير او زمبابوې هېوادونه د مسو ډېرې ښې زېرمې لري. د اوسپنو کانونه په لايبريا او سوېلي افريقا کې شته دی. په عمومي توګه ويلای شو چې دافريقا لويه وچه د نړۍ په سلو کې ۸۰ الماس، ۴۰ سره زر، ۲۰ سپين زر، ۲۰ مس او ۱٤ قلعي توليدوي. همدارنګه کولای شو د ترانسوال د مهمې سيمې څخه نوم واخلو چې په هغې کې صنعتي کارخانې او لوی ښارونه ځای پر ځای شوي دي او زيات شمېر وګړوته يې د استوګنې زمينه برابره کړې ده.

د افريقا منځنۍ برخې ګڼ ځنګلونه او صحرايي سيمې زيات کانونه لري. چې لاتر اوسه ور څخه ګټه نه ده اخيستل شوې. افريقايي هېوادونه کوښښ کوي چې د صنعتي توليداتو حجم لوړ کړي. ځينې هېوادونه د بريښنا او کرنيزو بندونو په جوړولو بوخت دي دبېلګې په توګه په مصر کې د نيل د سيند دپاسه د اسوان بند او د زمبيا او زمبابوې د

هیوادونو ترمنځ د زامبزي د سیند دپاسه دولتابند دیادونې وړ دی. دافریقا دلویې وچې زیاتره کاني او کرنیز محصولات بهرته صادریږي. د نړۍ د نورو هېوادونو د صنعتي مرکزونو او کارخانو اومه مواد هم په افریقاکې تولیدیږي، ځکه چې په خپله په افریقاکې صنعت دومره پرمختګ نه دی کړی. همدارنګه په افریقاکې د ګرځندوی(توریزم) له صنایعو څخه هم عایدات تر لاسه کیږي.

په موزامبیق کې د یوه طبیعي ژوبڼ تصویر

د مصر اهرام او د نورو پخوانیو هېوادونو لرغوني اثار، د افریقا شمال د مدیترانې د سمندرګي پر غاړه ښکلي سواحل، دخلکو دودونه او دستورونه او هم هغه ملی مشهور پارکونه چې په افریقاکې شته د توریزم او نړۍ ګرځیدنې ارزښت لري. او ددې لامل کیږي چې خلک له هغو څخه لیدنه وکړي چې طبعاً د اړوندو هېوادونو او سیمو په اقتصادکې رول لوبوي.

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په ډلو وویشل شي او هره ډله دې د افریقا د لویې وچې د طبیعي زیرمو او سرچینو په هکله بحث وکړي او دخپل بحث پایلې دې نوروته وړاندې کړي.

پوښتنې:

۱ – د افریقا د بریښنا بندونه د کومو سیندونو دپاسه جوړ شوي دي؟
۲ـ شمالي او سوېلي افریقا د طبیعي منابعو له پلوه سره پرتله کړئ؟
۳ـ په افریقاکې د هغو هېوادونو نومونه واخلئ چې په هغوکې ډېر مس پیداکیږي؟
٤ـ د اوسپنې کانونه زیاتره دافریقا په کومو سیموکې شته دي؟
۵ـ د هغو کانونو نومونه واخلی چې دافریقا په لویه وچه کې پیداکیږی؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

د افریقا د کانونو، صنایعو او توریزم نقشه مطالعه کړئ، لاندنیو پوښتنو ته ځواب ورکړئ:
۱ـ یورانیم دافریقا په کومو هېوادونو کې شته د هغو نومونه وواياست.
۲ـ نفت په عمومي توګه دافریقا په کومو برخو کې موندل کیږي؟
۳ـ د افریقا د صنعتي سیمو نومونه واخلئ.

٦,١ مواصلاتي جغرافيه

په لاگوس کې ټرانسپورت

د افريقا د لويې وچې د مواصلاتو او د هغو د راتلونکې پرمختګ په هکله څه پوهيږئ؟

په افريقا کې مواصلات لرغونې سابقه لري او په مختلفو ډولونو ترسره کيده. اوس يې تر يوې اندازې په ښه او معاصره توگه پرمختيا کړې ده. په دې لويه وچه کې د استوايي ګڼو ځنګلونو، صحرايي تندو بادونو، باتلاقونو او صحراګانو شتوالی خنډونه منځته راوړي دي. د توکو وړل او راوړل د وچې له لارې اويه سواحلو کې د بېړيو په وسيله سرته رسيږي.

د افريقا له لويديځ څخه ختيځ ته لومړنی تګ او راتګ په ۱۸۷۷ م کال کې د هري موتن ستنلي (*Harry mouton Stanly*) په وسيله ترسره شو چې په دريو کلونو کې بشپړ شو. په دغو زياترو برخوکې مواصلات او وړل او راوړل په لومړنی توگه او معمولا د اوښانو، خرو او په سختو او پيچلو لاروکې د انسانانو په وسيله سرته رسيږي. داوسپنو د کرښو جوړونه دشلمې پېړۍ له لومړيو څخه په ځانګړې ډول له لومړۍ نړيوالې جګړې څخه وروسته ډېره ورو پرمخ تللې، نوځکه په وړلو او راوړلو کې زياتره له سړکونو څخه کاراخيستل کيږي. په افريقا کې داوسپنو د کرښو ټول اوږدوالې ۷۰ زرو کيلومترو ته رسيدلی او ډېره اوږده کرښه يې د ۸۰۰۰ کيلومترو په اوږدوالی قاهره له کېپټاون سره په جنوبي افريقا کې نښلوي. د اوسپنو کرښو په افريقايي نورو هېوادونو لکه مراکش، الجزاير، تونس او مصر کې پراختيا کړې ده.

- د افريقا د اوسپنو ډېره اوږده کرښه څومره اوږدوالی لری او کومې سيمې سره نښلوي؟

سربېره پردې ددې لوېې وچې د زیاترو هېوادونو پلازمېنې، مرکزونه او مشهور ښارونه په عصري هوایي ډگرونو سمبال دي. چې له دې لارې د پرمختللو صنعتي هېوادونو او د نړۍ د نورو هیوادونو سره اړیکې ټینگوي.

د قاهرې په ښار کې ټرانسپورت

د ټولگي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي لومړنۍ ډله دې د افریقا د مواصلاتو پر ابتدایي بڼو او دوهمه ډله دې دافریقا د مواصلاتو په پرمختللې بڼې بحث وکړي او د بحث پایلې دې نوروته وړاندې کړي..

پوښتنې:

۱ـ د اوسپنو کرښو د شمالي افریقا په کومو هېوادونو کې پراختیا موندلې ده؟

۲ـ د وړلو او راوړلو د ابتدایي بڼې په هکله معلومات ورکړئ.

له ټولگي څخه بهر فعالیت:

د افریقا د مواصلاتي لارو د ستونزو او خنډونو په هکله معلومات ورکړئ.

شپاړسم لوست

د اوبو له لارې وړل او راوړل

دوربان د سویلی افریقا مهم سمندری بندر

تاسو په تېر لوست کې د ځمکنيو او هوايي لارو په هکله معلومات حاصل کړل.
په دې لوست کې به دافريقا د لويې وچې د اوبو د لارو سره اشنا شئ. ستاسو له نظره افريقا دکومو آبناوو اوکانالونو له لارې د سمندرونوسره نښلول شوې ده؟

د افريقا د سيندونو او سمندرونو له لارې وړل او راوړل د ښه اهميت وړ دي او د اوبو مهمې لارې (طبيعي او مصنوعي) چې په افريقاکې د دوو سمندرگيو يا سمندرونو ترمنځ اړيکې ټينگوي په دې ډول دي:

د سويز کانال (د مديترانې د سمندرگي او سور سمندرگي ترمنځ چې د جوړښت کار يې په ١٨٥٦ م کال کې پيل اوپه ١٨٦٩م کال کې بشپړ شو)، د باب المندب آبناء (د سور سمندرگي او عدن خليج ترمنځ)، د موزمبيق کانال (د مدغاسکر په لويديځ کې د هند سمندر د دووبرخو ترمنځ) او د جبل الطارق آبناء (د مديترانې د سمندرگي او اطلس سمندر ترمنځ). ددې لارو څخه يوازې د سويز کانال مصنوعي او نورې ټولې طبيعي دي. د افريقا په لويه وچه کې د خنډونو او ستونزو سره سره او دځمکني جوړښت د نا برابرتيا، داستوا او کانگو په سيمو کې د ځنگلونو د شته والي او د استوايي او صحرايي سوځوونکي تود اقليم له امله چې د افريقا زياتره ځايونه شاړ پاتې دي خو بياهم د مالونو په وړلو او راوړلو کې آسانتياوي منځته راغلې دي.

ډېره مهمه سمندري لار د کانگو د سيند په حوزه کې موقعيت لري چې تقريباً د ١٥٠٠ کيلومترو په اوږدوالی دگټې اخيستنې وړ ده. د اوبو اخيستونکې حوزه يې په استوايي سيمو کې پرته ده چې ټول کال ډېرې اوبه او زيات باران لري. دنيل سيند د اسوان تر بند پورې د سمندري بېړيو د گټې اخيستنې وړ دي. ددې سيند څخه

د مصر او سودان دواړه هیوادونه د ورلو او راوړلو لپاره ګټه اخلي. همدارنګه د نایجیر، سنیګال او زامبزی په سیندونو کې هم دکال په ځینو وختونوکې چې اوبه یې ډېرې وي بېړۍ چلول کیږي.

ستاسې په نظر د سویز کانال کوم سمندرګي (بحیرې) سره نښلوي؟

نن سبا د سمندري بېړیو په وسیله وړل او راوړل زیاتره د مدیترانې په بندرونو او د سوېلي افریقا په بندرونو کې ترسره کیږي چې له هغو څخه د سوېلي امریکا او استرالیا د بازارونو په لور سوداګریز مالونه وړل کیږي. همدارنګه سویز کانال چې د اروپا اړیکې یې د ختیځې او سوېل ختیځې افریقا سره ټینګې کړې دي د ځانګړې اقتصادي ارزښت لرونکی دی.

لاګوس د نایجریا پایتخت او سمندري بندر

د ټولګي دننه فعالیت:

د افریقا نقشې ته په پاملرنې که وغواړو د بېړۍ په وسیله د عدن له خلیج څخه د مراکش د هیواد ساحلي ښار یعنې کازابلانکا ته سفر وکړو له کومو ابناء ګانو او کانالونو څخه تیریږو؟

پوښتنې:

۱ـ د افریقا د شمال ختیځ کوم کانال د زیات ارزښت لرونکی دی؟
۲ـ دجبل الطارق ابناء دکوم سمندر او سمندرګي ترمنځ پرته ده؟
۳ـ د افریقا د لویې وچې پخواني مواصلات د هغې د وروستنیو پرمختګونو سره پرتله کړئ؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

یو کتاب، مجله یا اخبار چې د افریقا د لویې وچې په هکله معلومات ولري مطالعه کړئ او د کتاب نوم د خپریدو کال او نورې ځانګړتیاوې یې ولیکئ او د مضمون استاد ته یې ورکړئ.

د لومړي څپرکي لنډيز

- كه چيرې شمالي او سوېلي امريكا د بېلو لويو وچو په توګه په نظر كې ونيسو، افريقا له اسيا څخه وروسته د نړۍ دويمه پراخه وچه ده. خو كه چيرې ټوله امريكا د يوې لويې وچې په توګه په نظر كې ونيول شي، نو په دې صورت كې افريقا له اسيا او امريكا څخه وروسته د نړۍ دريمه لويه وچه شمېرل كيږي.
- افريقا له ۳۰ ميليونه كيلومتره مربع څخه په زيات پراخوالي سره (د اړوندو ټاپوګانو په ګډون) د نړۍ د مساحت په سلو كې ۲۰،۳ په برخې نيسي چې په هغې كې له ۸۰۰ ميليونو تنو څخه زيات وګړي اوسيږي.
دېره شمالي نقطه يې سپينه دماغه(Cape Blanc) او د بن دماغه(Cape Bon) په تونس كې د شمالي عرض البلد د ۳۷ درجو او ۲۰ دقيقو د پاسه او ډېره سوېلي نقطه يې د اګولهاس دماغه(Cape Agulhas) په سوېلي افريقا كې د ۳٤ درجو او ٤۰ دقيقو د پاسه پرته ده.
- ختيځه نقطه يې د ګاردافوی دماغه(Cape Guardafui) په سوماليه كې د ختيځ طول البلد پر ۵۲ درجو او ډېره لويديځه نقطه يې شنه دماغه (Cape Verde) د سنيګال په ګاونډيتوب كې ده چې د لويديځ طول البلد پر (۱۷) درجو پرته ده.
- افريقا په استوايي سيمه كې ډېره پراخه ساحه راچاپېره كړې ده چې $\frac{۲}{۳}$ برخه يې د استوا د كرښې په شمال كې او $\frac{۱}{۳}$ برخه يې د استوا په جنوب كې پرته ده.
- دا لويه وچه لكه څرنګه چې د هغې له نوم څخه څرګنديږي يوه حاره وي لويه وچه ده او داستوا كرښه دهغې له منځ څخه داسې تېريږي چې شمالي او سوېلي برخې يې تقريباً په يو ډول واټن كې پرتې دي.
- د افريقا په لويديځ كې د اتلانتيك سمندر اوپه ختيځ كې يې د هند سمندر موقعيت لري. په شمال كې د مديترانې د سمندرګي په وسيله له اروپا د لويې وچې څخه او په شمال ختيځ كې د سويز كانال او د سور سمندرګي په وسيله له اسيا څخه بېله شوې ده.
- د افريقا وچه كولای شو په لويديځې، ختيځې، مركزي، سوېلي او شمالي افريقا وويشو.
- افريقا د غرونو، صحراګانو او هواروسيمو لرونكې ده چې ډېر مشهور يې په شمال لويديځه څنډه كې داطلس غرونه، په تانزانيا كې د كليمانجارو(Kilimanjaro) څوان غرونه، دالجزاير په سوېل ختيځ كې د اهاګر(Ahaggar) زاړه غرونه، د چاد په شمال لويديځ كې د تبستي (Tibesti) غرونه او همدارنګه د حبشې لوړې سطحې د يادونې وړ دي.
- په افريقا كې ژورې او لرې لوړې سيمې لرې دي. ددې سيمو ځينی با تلاقی او د روغتيا لپاره د نامناسبه

اقلیم لرونکې دي چې په استوایي سیمو کې پرتې دي او په نورو سیمو کې یې وچې او سوځوونکې دښتې هم شته دي.

ـ د افریقا صحرا چې د نړۍ لویه صحرا ده، څه ناڅه دافریقا د لویې وچې په برخه کې یې پراختیا موندلې ده. په تیرو کلونو کې د وچکالۍ له امله نوره هم پراخه شوې ده.

ـ د افریقا په لویه وچه کې ډېر سیندونه شته چې ډېر مشهور یې د نیل او کانګو سیندونه دي. د نیل سیند د مصر د لرغوني مدنیت د منځته راتللو سبب شوی او اوس هم د کرنیزو سیمو په خړو بولو کې ځانګړی ارزښت لري.

ـ افریقا دهغه موقعیت له امله چې د ځمکې د کرې پرمخ یې غوره کړېدی له استرالیا څخه وروسته د نړۍ ډیره توده لویه وچه شمېرل کیږي.

ـ د افریقا لویه وچه نسبتاً لږ اورښت لرونکې ده چې په عمومي توګه د استوا له کرښې څخه د شمال او جنوب په لور لږیږي.

ـ په افریقا کې ۵۳ خپلواکه هېوادونه شته چې په هغو کې مختلف قومونه د بېلابېلو کلتورونو سره لیدل کیږي. په شمالي افریقا کې اسلامي کلتور حاکم دی. په داسې حال کې چې په نورو سیمو کې نور کلتورونه لیدل کیږي.

ـ د افریقا زیاتره خلک په کلیو کې استوګنه کوي چې په کرنه او مالدارۍ بوخت دي.

ـ سره له دې چې په افریقا کې اقتصادي شرایط د ښکیلاک (استعمار) له منځه تللو وروسته مخ په ښه کېدو دی خو تر اوسه هم نفوس او انساني تولیدي قواوو په پوره اندازه په ټولو ځایونو کې یو ډول پراختیا نه ده موندلې.

ـ په افریقا کې زیاتې کورنۍ جګړې او وچکالي د کورنیو او هم له پولو څخه د بهر مهاجرتونو سبب کیږي. همدارنګه د افریقا یو زیات شمېر خلک د بې وزلۍ او لوږې څخه رنځیږي او د ژوند سطحه یې کښته ده.

ـ د افریقا لوی ښارونه لاګوس(Lagos) په نایجیریا کې (د ۹ میلیونو وګړو په درلودلو سره)، کینشاسا (Kinshasa) د کانګو په جمهوریت کې (د ۸،٤ میلیونو وګړو په درلودلو سره) او قاهره په مصر کې (د ۷،۹ میلیونو وګړو په درلودلو سره) دي.

ـ په افریقا کې رسمي ژبې عبارت دي له: عربي، انګلیسي، فرانسوي، پرتګالي، افریقایي، سواحلي او نورو څخه.

د افریقا د خپلواکو هېوادونو د ځینو جغرافیایي ځانګړنو جدول

ګڼه	هېوادونه	عمومیات				په بېلا بېلو سکتورونو کې د بوختو وګړو فیصدي (۲۰۰۱ کال)		
		مرکز	مساحت په کیلومتر مربع	د وګړو شمېر په ۲۰۰٦ کال کې	د وګړو ګڼوالی په یو کیلو متر مربع کې	کرنه	صنعت	خدمتونه
۱	آنګولا	لواندا	۱,۲۴۶,۷۰۰	۱۲,۱۲۷,۰۷۱	۱۰	۷۴,۷	۸,۴	۱۶,۹
۲	اېتوپیا	آدیس بابا	۱,۱۰۴,۳۰۰	۷۴,۷۷۷,۹۸۱	۶۸	۸۶,۰	۲,۰	۱۲,۰
۳	اریتریا	اسمره	۱۱۷،۶۰۰	۵،۰۲۸،۴۲۷	۴۲،۸	--	--	--
۴	جنوبي افریقا	پریتوریا	۱,۲۲۱,۰۳۷	۴۴,۱۸۷,۶۳۷	۳۶	۱۳,۷	۳۱,۸	۵۴,۵
۵	مرکزي افریقا	بانګی	۶۲۳,۰۰۰	۴,۳۰۳,۳۵۶	۷	۸۰,۵	۳,۰	۱۶,۵
۶	الجزایر	الجزیره	۲,۳۸۱,۷۴۱	۳۲,۹۳۰,۰۹۱	۱۴	۲۸,۳	۲۹,۸	۴۱,۹
۷	اوګاندا	کامپالا	۲۴۱,۰۳۸	۲۸,۱۹۵,۷۵۴	۱۱۷	۸۴,۳	۴,۶	۱۱,۱
۸	بنین	پرتونوو	۱۱۲,۶۲۲	۷,۸۶۲,۹۴۴	۷۰	۶۳,۴	۸,۱	۲۸,۵
۹	بوتسوانا	ګابرون	۵۸۱,۷۳۰	۱,۶۳۹,۸۳۳	۳	۴۶,۳	۲۰,۴	۳۳,۳
۱۰	بورکینافاسو	واګادوګو	۲۷۴,۰۰۰	۱۳,۹۰۲,۹۷۲	۵۱	۹۲,۴	۲,۰	۵,۶
۱۱	بوروندی	بوجومبوار	۲۷,۸۳۴	۸,۰۹۰,۰۶۸	۲۹۱	۹۱,۹	۲,۵	۵,۶
۱۲	تانزانیا	دارالسلام	۸۸۳,۷۴۹	۳۷,۴۴۵,۳۹۲	۴۲	۸۴,۴	۵	۱۰,۶
۱۳	توګو	لومه	۵۶,۷۸۵	۵,۵۴۸,۷۰۲	۹۸	۶۵,۶	۱۰,۰	۲۴,۴
۱۴	تونس	تونس	۱۶۳,۶۱۰	۱۰,۱۷۵,۰۱۴	۶۲	۲۸,۹	۳۲,۷	۳۸,۴
۱۵	جیبوتي	جیبوتی	۲۳،۲۰۰	۵۰۶،۲۲۱	۲۱،۸	--	--	--
۱۶	چاد	انجامنا	۱,۲۸۴,۰۰۰	۹,۹۴۴,۲۰۱	۸	۸۳,۲	۴,۳	۱۲,۵
۱۷	رواندا	کیګالی	۲۶,۳۳۸	۸,۶۴۸,۲۴۸	۳۲۸	۹۱,۹	۳,۶	۴,۵
۱۸	زامبیا	لوزاکا	۷۵۲,۶۱۸	۱۱,۵۰۲,۰۱۰	۱۵	۷۴,۸	۸,۵	۱۶,۸
۱۹	زیمبابوی	هراری	۳۹۰,۷۵۷	۱۲,۲۳۶,۸۰۵	۳۱	۶۸,۲	۸,۱	۲۳,۷
۲۰	سایوتومه او پرنسیپ	سایوتومه	۹۶۴	۲۰۶،۱۷۸	۲۱۳،۹	--	--	--
۲۱	عاج ساحل	یاموسوکرو	۳۲۲,۴۶۳	۱۷,۶۵۴,۸۴۳	۵۵	۶۰,۰	۱۰,۰	۳۰,۰
۲۲	سنیګال	داکار	۱۹۶,۷۲۲	۱۱,۹۸۷,۱۲۱	۶۱	۷۶,۸	۷,۴	۱۵,۸
۲۳	سوازیلند	مبابان	۱۷،۳۶۴	۱،۱۲۸،۸۱۴	۶۵	--	--	--
۲۴	سودان	خرطوم	۲,۵۰۵,۸۱۳	۴۱,۲۳۶,۳۷۸	۱۶	۶۹,۸	۸,۶	۲۱,۶
۲۵	سومالیا	موګادیشو	۶۳۷,۶۵۷	۸,۸۶۳,۳۳۸	۱۴	۶۸,۰	۱۲,۰	۲۰,۰
۲۶	سیرالیون	فری تاون	۷۱,۷۴۰	۶,۰۰۵,۲۵۰	۸۴	۶۷,۷	۱۵,۴	۱۶,۹
۲۷	سیشلن	ویکتوریا	۴۵۵	۸۲،۲۴۷	۱۸۰،۸	--	--	--

منبع:
Wolters- Noordhoff, WN Atlas Productions, Groningen, the ۲۰۰۷ Netherlands

گڼه	هېوادونه	عمومیات				په بېلا بېلو سکتورونو کې د بوختو وګړو فیصدي (۲۰۰۱کال)		
		مرکز	مساحت په کیلومتر مربع	د وګړو شمېر په ۲۰۰٦ کال کې	د وګړو ګڼوالی په یو کیلو متر مربع کې	کرنه	صنعت	خدمتونه
۲۸	لویدیځه صحرا	العیون	۲۶۶،۰۰۰	۳۹۳،۸۳۱	۱،۵	--	--	--
۲۹	ګانا	اکرا	۲۳۸،۵۳۳	۲۲،۴۰۹،۵۱۷	۹۴	۵۹،۴	۱۳،۰	۲۷،۶
۳۰	کامرون	یایونده	۴۷۵،۴۴۲	۱۷،۳۴۰،۷۰۲	۳۶	۶۹،۹	۸،۶	۱۲،۵
۳۱	کانګو برزاویل	برازویل	۳۴۲،۰۰۰	۳،۷۰۲،۳۱۴	۱۱	۴۸،۶	۱۴،۸	۳۶،۶
۳۲	کانګو کینشاسا	کینشاسا	۲،۳۴۴،۸۵۸	۶۲،۶۶۰،۵۵۱	۲۷	۶۸،۰	۱۳،۵	۱۸،۵
۳۳	کینیا	نایروبی	۵۸۰،۳۶۷	۳۴،۷۰۷،۸۱۷	۶۰	۷۹،۶	۷،۰	۱۳،۴
۳۴	کومورن	موروني	۲،۲۳۵	۷۳۱،۷۵۵	۳۲۷،۴	--	--	--
۳۵	کیپ وردی	پرایا	۴،۰۳۳	۴۲۶،۹۹۸	۱۰۵،۹	--	--	--
۳۶	ګابون	لیبرویل	۲۶۷،۶۶۸	۱،۴۲۴،۹۶۰	۵	۵۱،۸	۱۵،۱	۴۲،۱
۳۷	ګامبیا	بانجول	۱۱،۲۹۵	۱،۶۴۱،۵۶۴	۱۴۵	۸۲،۱	۸،۰	۹،۹
۳۸	ګینه	کوناکری	۲۴۵،۸۵۷	۹،۶۹۰،۲۲۲	۳۹	۸۷،۲	۲،۱	۱۰،۸
۳۹	استوایي ګینه	مالابو	۲۸،۰۵۱	۶۱۶،۴۵۹	۲۲	--	--	--
۴۰	بیساو ګینه	بیسایو	۳۶،۱۲۵	۱،۵۰۳،۱۸۲	۴۱،۶	--	--	--
۴۱	لسوتو	ماسرو	۳۰،۳۵۵	۲،۱۲۸،۱۸۰	۷۰،۱	--	--	--
۴۲	لیبریا	مونرویا	۱۱۱،۳۶۹	۳،۳۳۴،۵۸۷	۲۹،۹	--	--	--
۴۳	لیبیا	تریپولی	۱،۷۵۹،۵۴۰	۵،۹۰۰،۷۵۴	۳	۱۱،۶	۲۲،۱	۶۶،۳
۴۴	مادغاسکر	آنتاناناریوو	۵۸۷،۰۴۱	۱۸،۵۹۵،۴۶۹	۳۲	۷۸،۰	۶،۹	۱۵،۱
۴۵	مالاوی	لیلونګوه	۱۱۸،۴۸۴	۱۳،۰۱۳،۹۲۶	۱۱۰	۸۶،۸	۵،۱	۸،۱
۴۶	مالی	باماکو	۱،۲۴۰،۱۹۲	۱۱،۷۱۶،۸۲۹	۹	۸۵،۸	۲،۰	۱۲،۲
۴۷	مصر	قاهره	۱،۰۰۱،۴۴۹	۷۸،۸۸۷،۰۰۷	۷۹	۳۰،۸	۲۰،۱	۹،۱
۴۸	المغرب (مراکش)	رباط	۴۴۶،۵۵۰	۳۳،۲۴۱،۲۵۹	۷۴	۶،۰	۳۴،۸	۵۹،۲
۴۹	موریتانیا	نواکشوت	۱،۰۲۵،۵۲۰	۳،۱۷۷،۳۷۸	۳	۵۵،۱	۱۰،۷	۳۴،۲
۵۰	موریش	پورت لویس	۲،۰۴۰	۱،۲۷۴،۱۸۹	۶۲۴،۶	--	--	--
۵۱	موزمبیق	ماپیوتو	۸۰۱،۵۹۰	۱۹،۶۸۶،۵۰۵	۲۵	۸۲،۶	۸،۲	۹،۲
۵۲	نامیبیا	ویندهوک	۸۲۴،۲۹۲	۲،۰۴۴،۱۴۷	۲	۴۹،۳	۱۵،۷	۳۵،۰
۵۳	نایجر	نیامی	۱،۲۶۷،۰۰۰	۱۲،۵۲۵،۰۹۴	۱۰	۸۹،۸	۳،۸	۶،۴
۵۴	نایجریا	آبوجا	۹۲۳،۷۶۸	۱۳۱،۸۵۹،۷۳۱	۱۴۳	۴۳،۴	۶،۸	۴۹،۸

استراليا

د استراليا د موقعيت نقشه

په دې څپرکي کې لولو:

استراليا، اقيانوسيه او انتارکتيکا

- موقعيت
  - ځلورخواوې
  - د استراليا کشف
- طبيعي جغرافيه
  - غرونه
  - سيندونه
  - جهيلونه
  - اقليم
- سياسي جغرافيه
- بشري جغرافيه
- اقتصادي جغرافيه
- مواصلاتي جغرافيه
- اقيانوسيه
  - اقتصادي حالت
  - نوی زيلاند
- انتارکتيکا (سوېلي قطب)

د څپرکي عمومی موخې

- هیله ده چې زده کوونکي به د دې څپرکي له لوستلو څخه وروسته لاندې علمي موخې تر لاسه کړي:
  - د استرالیا او اقیانوسیې د لویې وچې او سوېلي کنګل لویې وچې (انتارکتیکا) د جغرافیایي موقعیت سره بلدتیا.
  - د استرالیا او اقیانوسیې د لویې وچې د مهمو لوړو ژورو سره بلدتیا.
  - د استرالیا او اقیانوسیې د لویې وچې د سیاسي جغرافیې له حالت سره بلدتیا.
  - د استرالیا او اقیانوسیې د لویې وچې د بشري جغرافیې سره بلدتیا.
  - د استرالیا او اقیانوسیې د لویې وچې داقتصادي جغرافیې سره بلدتیا.
  - د استرالیا او اقیانوسیې له مواصلاتي جغرافیې سره بلدتیا.
  - د سوېلي کنګل لویې وچې له اکتشافاتوسره بلدتیا.
- له زده کوونکو څخه هیله کیږي چې د دې څپرکي په لوستلو سره لاندې مهارتي موخې تر لاسه کړي:
  - د استرالیا، اقیانوسیي او سوېلي کنګل لویې وچې (انتارکتیکا) د جغرافیایي موقعیت پیژندل.
  - د استرالیا د نقشې پر مخ د مهمو غرونو، سیندونو او سمندرګیو ټاکل.
  - د استرالیا په لویه وچه کې د نفوسو د جغرافیایي ویش تفسیر.
  - د استرالیا د نقشې پرمخ د نفوسو د جغرافیایي ویش ښودل.
  - د اقیانوسیې د نقشې پرمخ د نفوسو د جغرافیایي ویش ښودل.
  - د استرالیا او اقیانوسیې د نقشې پرمخ د کاني مهمو شتمنیو ټاکل.

۱,۲ موقعیت

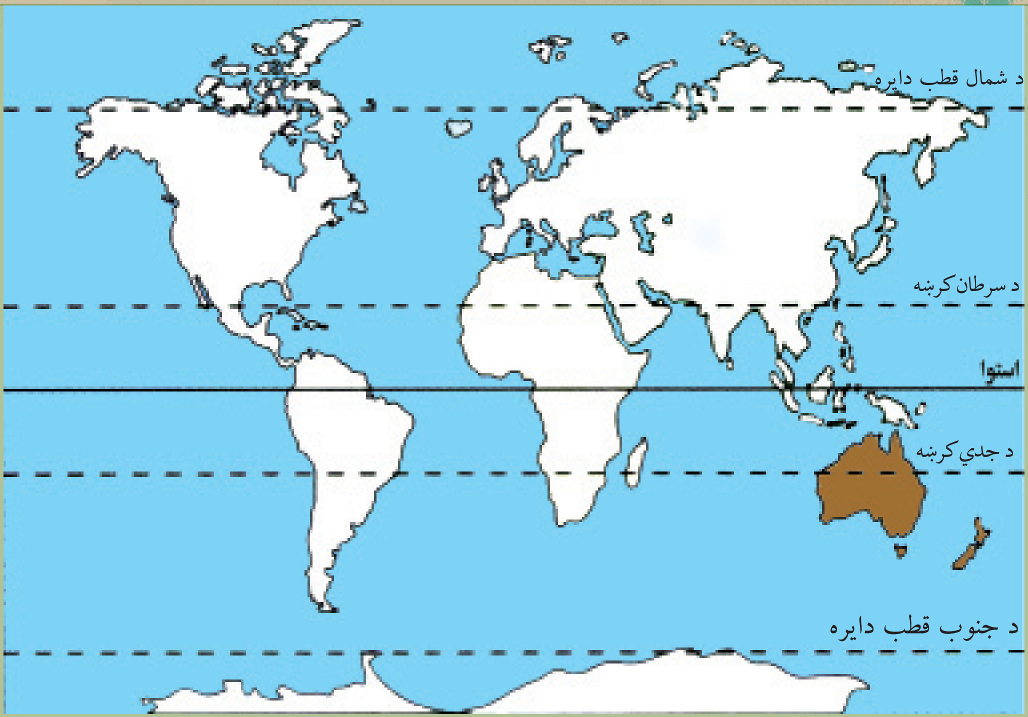

داسترالیا او نوي زیلاند د جغرافیایي موقعیت نقشه

استرالیا د ځمکي د کرې په کومه برخه کې موقعیت لري؟

الف. ځلورخواوې:

د استرالیا کوچنی لویه وچه چې د ځینو په نظر یو لوی ټاپو دی، زیاته برخه (کابو $\frac{۳}{۴}$) یې دښته ده. استرالیا د ۱۲ او ۴۳ درجو جنوبي عرض البلدونو ترمنځ او د ۱۱۵ او ۱۵٤ ختیځوطول البلدونو ترمنځ موقعیت لري.

د استرالیا په شمال کې د تیمور سمندرگي (Timor Sea)، د ارافورا سمندرگي (Arafura Sea)، د کارپنتاریا خلیج (Gulf of Carpentaria) او د تورس آبناء (Str.Torres) موقعیت لری. په ختیځ کې یې د کورال سمندرگي (Coral Sea) او د تسمانیا سمندرگي (Tasmania Sea) او د استرالیا په سوېل کې د باس آبنا(Str.Bass) او د استرالیا خلیج پروت دي. دهند سمندر د استرالیا په سوېل او لویدیځ کې پروت دی. د استرالیا ټوله ساحلي کرښه ۲٥،۷٦۰ کیلومترو ته رسیږي.

- استرالیا څرنګه او د چا له خوا کشف شوه؟

ب. د استرالیا کشف:

کابو پنځوس زره کاله د مخه لومړني خلک استرالیا ته راغلل. انګریزانو هغوی له (۱۷۸۹) کال څخه د ابورجینالس (Aboriginals) په نامه یاد کړي دي، چې دا یوه لاتیني اصطلاح ده او د اصلي یا بومي اوسیدونکو لپاره کارول کیږي. دا خلک له سوېل ختیځې اسیا څخه راغلي وو.

پنځوس زره کاله مخکې د خاورینو پلونو په وسیله چې د اسیا او استرالیا په منځ کې وو، له همدې پلونو اولارو ښخه خلکو او ښارویو کولای شول له اسیا ښخه استرالیا ته لاړ شي. دا یوه ښلویښت زره کلنه پروسه وه. وروسته چې د ځمکې کره توده شوه او کنگلونو په ویلې کیدو پیل وکړ، د سمندر د اوبو سطحه جگه شوه او پدې توگه استرالیا د یوه ټاپو بڼه غوره کړه. په ۱۵۰ م کال کې د لومړي ځل لپاره یونانیانو د استرالیا په باره کې لیکنې وکړې. هغوی دا وچه د تیرا استرالیس (Terra Australis) او یا سوېلي غاړو په نامه یاده کړه. خلك د هغې زیات مینه وال شول او ددې نابلدې سیمې په لټه کې شول.

په شپاړسمه او اوولسمه پېړۍ کې پرتگالیان، هسپانویان او هالنډیان له اسیا سره د سوداگرۍ علاقمند وو. د هغه وخت د سمندري زیاتو مسافرتونو او کشفیاتو په اساس ووچې استرالیا هم د اروپایانو له خوا کشف شوه. په ۱۶۰۶ م کال کې د هالنډیانو لومړنۍ بېړۍ د کارپنتاریا د خلیج (Gulf of Carpentaria) پر غاړه د استرالیا په شمال کې نوې گیني (New Guinea) ته مخامخ ودریده. ددې بېړۍ کپتان ویلیم جانسن (Willem Janszoon) بېرته جاوا (Java) ته وگرځید. په ۱۶۱۶م کال یوه بله هالنډي بېړۍ د شارك (Shark) خلیج ته د استرالیا په لویدیځ کې ورسیده. په وروستۍ یوه نیمه پېړۍ کې هالنډي، فرانسوي او انگلیسي بېلابېلو خلکو استرالیا ته، چې په هغه وخت کې د نوې هالنډ New Holland په نامه یادیده، مسافرت وکړ، خو په هغه وخت کې د استرالیا د زیاتې پیژندنې اویا مستعمره کولو احساس نه و. لومړنی برتانوي چې استرالیا ته ورسید د یوې بېړۍ کپتان و د ویلیم دامپیر (William Dampier) په نامه چې په ۱۶۸۸م کال استرالیا ته ورسید.

اِبل تاسمان (۱٦٤۲ میلادي) هالنډی سمندرگرځیدونکی او د استرالیا د لویې وچې یو کاشف

په ۱۷۷۰ م کال جیمز کوک انګلیسي لومړنی اروپایي و چې د استرالیا ختیځو غاړو او سواحلوته ورسید او د بوټاني Botany دخلیج (اوسنی سدنیSydney) له لارې پر ختیځو غاړو تېرشو او هغه یې د نوي سوېلي ویلز (New South Wales) په نامه یادې کړې.

د ۱۸۰۰ م کلونو په پیل کې سدني پر یوه سوداګریز مرکز د بدلیدلو په حال کې و. همدارنګه داستراليا د نورو برخو د کشف لپاره هڅې رواني وې.

د ۱۸۹۰ م کال په شاوخواکې دا نظر چې بېلابېلې مستعمرې پر یوه لوی فدرالی هېواد باندې بدلې شي، منځ ته راغی چې په پای کې د ۱۹۰۱ م کال د جنوري په لومړۍ نېټه په استرالیاکې ایالتي سیستم را منځ ته شو او په حقیقت کې له انګلستان څخه د استرالیا د خپلواکۍ ورځ ده.

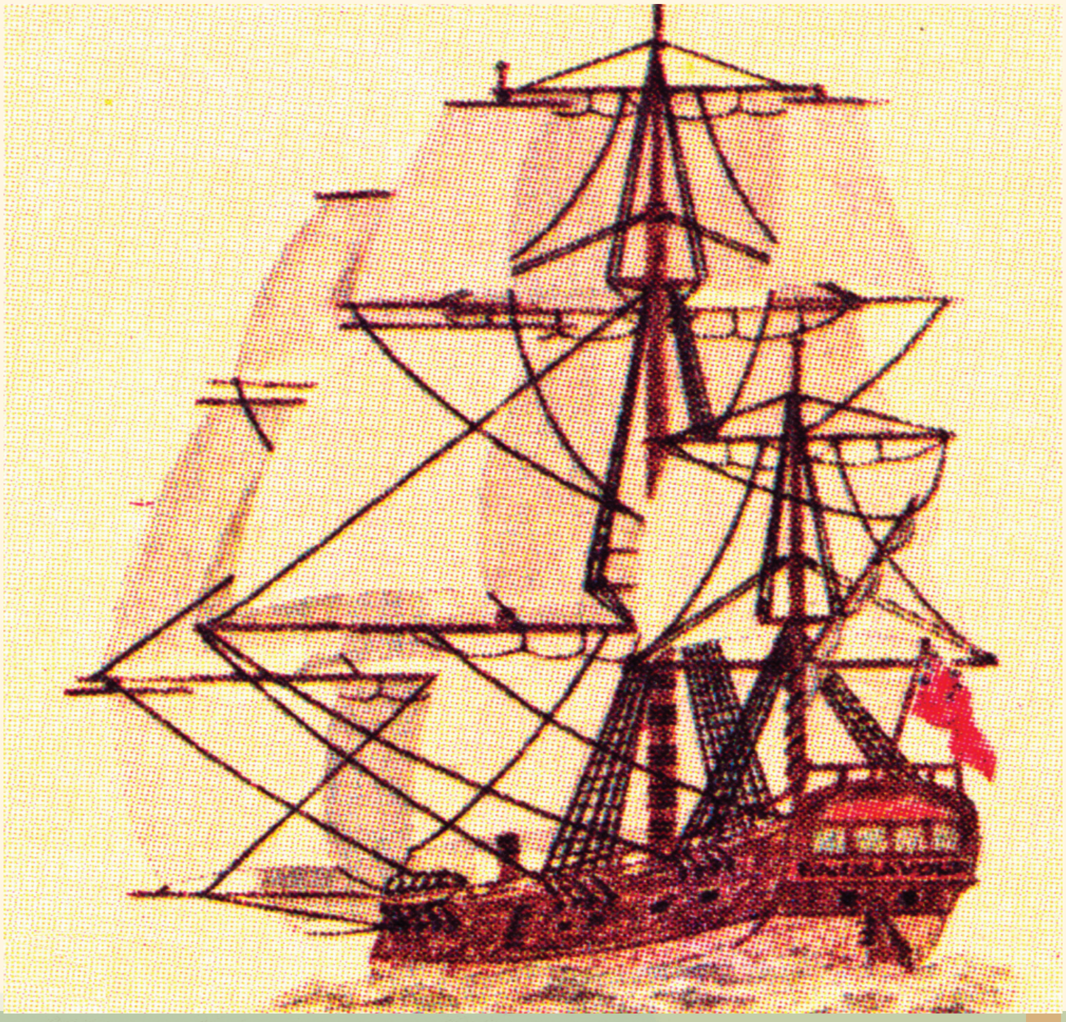

خو تر ډېره وخته پورې استراليا په يوه ډول د انګلستان د مستعمرې په توګه پاتې شوه، چې ورو ورو يې د يوه خپلواک هېواد په توګه ځای ونيو.

جيمز کوک(١٦٠٦ م) انګليسي کپتان او يو د استراليا د لويې وچې له کاشفينو څخه

د ټولګي دننه فعاليت:

زده کوونکي دې په دوو ډلو وويشل شي. لومړۍ ډله دې د استراليا جغرافيايي موقعيت د نقشې پرمخ تثبيت او وښيي. دويمه ډله دې د هغو هېوادونو او اشخاصو نومونه، چې داستراليا په کشف او موندنه کې يې ونډه درلوده، وليکي او نورو ته دي يې بيان کړي.

پوښتنې:

لاندې پوښتنې که سمې وي د (س) او که ناسمې وي د (ن) په توري په خپلو کتابچو کې ځواب کړئ:

١- استراليا يو لوی ټاپو دی.
٢- استراليا د هند سمندر په ختيځ کې پرته ده.
٣- د استراليا کشف د زياتو مسافرتونو او سمندري کشفياتو پايله وه، چې د اروپايانو په وسيله ترسره شول.
٤- استراليا خپله خپلواکي په ١٩٠١ م کال له انګلستان څخه تر لاسه کړه.

له ټولګي څخه بهر فعاليت:

د انټرنټ يا کتابتون څخه د ګټې اخستنې په اساس د سمندري کشفياتو او د استراليا د کشف په باره کې يو مخيزه مقاله وليکئ.

۲,۲ طبیعی جغرافیه

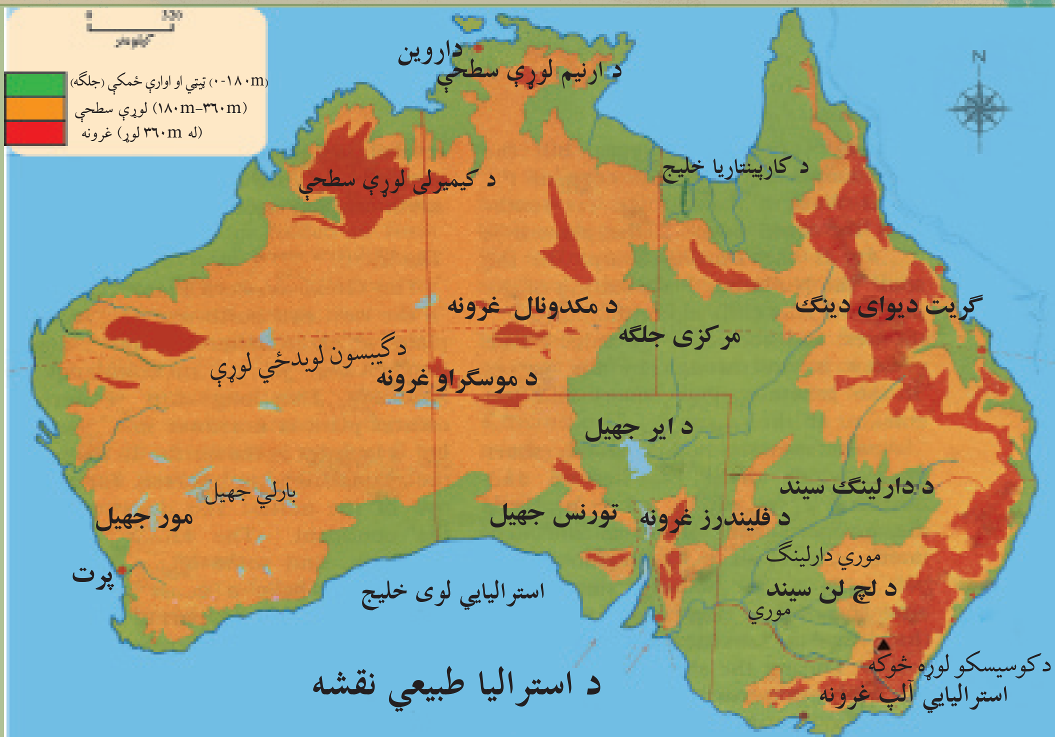

د استرالیا طبیعي حالت څرنګه دي؟

استرالیا چې داقیانوسیې ډېره کوچنۍ لویه وچه ده، له ټولو ټاپوګانو سره په مجموعي توګه په سوېلي نیمه کره کې موقعیت لري. د استرالیا هېواد له جغرافیایي نظره کولای شو په څلورو بېلابېلو سیمو وویشو:

۱ـ منځنۍ دښتې، چې نسبتاً دځمکې لاندې زیاتې اوبه لري.

۲ـ لویدیځې لوړې (فلات) چې ډېر یې بیا بانونه او دښتې دي.

۳ـ ختیځه ساحلي برخه چې په حقیقت کې د ګریت دیواي دینګ(د اوبو لویه زیرمه) د غرونو ختیځې لمنې دي.

٤ـ ختیځ غرونه یا لوړې چې په (ګریت دیواي دینګ) مشهورې دي.

داستر الیا طبیعي جغرافیه په څو بېلو بېلو برخو کې په لاندې ډول مطالعه کوو:

الف. غرونه:

ـ د استرالیا زیاتره غرونه په کومو برخو کې پراته دي؟

د استرالیا په ختیځ کې د ګریت دیواي دینګ (Great Dividing) په نوم مشهور غرونه شته، چې له ۳۰۰۰ کیلو مترو څخه زیات اوږدوالی لري. د غرونو دا لړۍ د تسمانیا(Tasmania) له ټاپو څخه په سوېل کې پیل کیږي او د کپ یورک(Cape York) تر ټاپووزمې په شمال کې غزیدلي دي. د غرونو دا

لړۍ چې د منځني جګوالي لرونکي غرونه او لوړې سطحې لري، د سيندونو په وسيله سره جلا شوي دي. نوموړو غرونو خپلې لمنې د ختيځو سواحلو په لور او د لويديځ په لور تر هوارو سيمو پورې پراخه کړي دي. د ګريت ديواي دينګ له غرونو څخه زيات لوى او واړه سيندونه سرچينه نيسي او آرام سمندر ته تويېږي. د استراليا نور غرونه د استراليا يي الپ (Australian Alps) په نامه شهرت لري، چې په حقيقت کې د (ديواي دينګ) د غرونو يوه برخه ګڼل کېږي. دا غرونه چې د استراليا په سوېل ختيځ کې پراته دي، د سوېلي نوى ولز (New South Wales) په سيمو او د ويکتوريا (Victoria) په ختيځه سيمه کې يې لوړې سطحې جوړې کړې دي. ددې غرونو ډېره لوړه څوکه کوسيسکو (Kosciusko) ده، چې (۲۲۳۱) متره لوړوالى لري.

هغه غرونه چې د استراليا د ختيځو سيمو د اوبو سرچينه ده او پرګڼو ځنګلونو پوښل شويدي.

د استرالیایي الپ غرونه د تفریح او استراحت لپاره ښې سیمې لري او هم يې د اوبو ښې سرچینې جوړې کړېدي. په دې سیمه کې ډېر ملي ښونه شته دي چې د ژمني سپورت (د سکې لوبو) لپاره په استرالیا کې یوازینی سیمه ګڼل کېږي.
همدارنګه د فلیندرز (Flinders) غرونه هم د دیوای دینګ د لویو غرونو یوه څانګه ده، چې په سویلي استرالیا کې پراته دی.

د استرالیا او نیوزیلاند سپینه نقشه

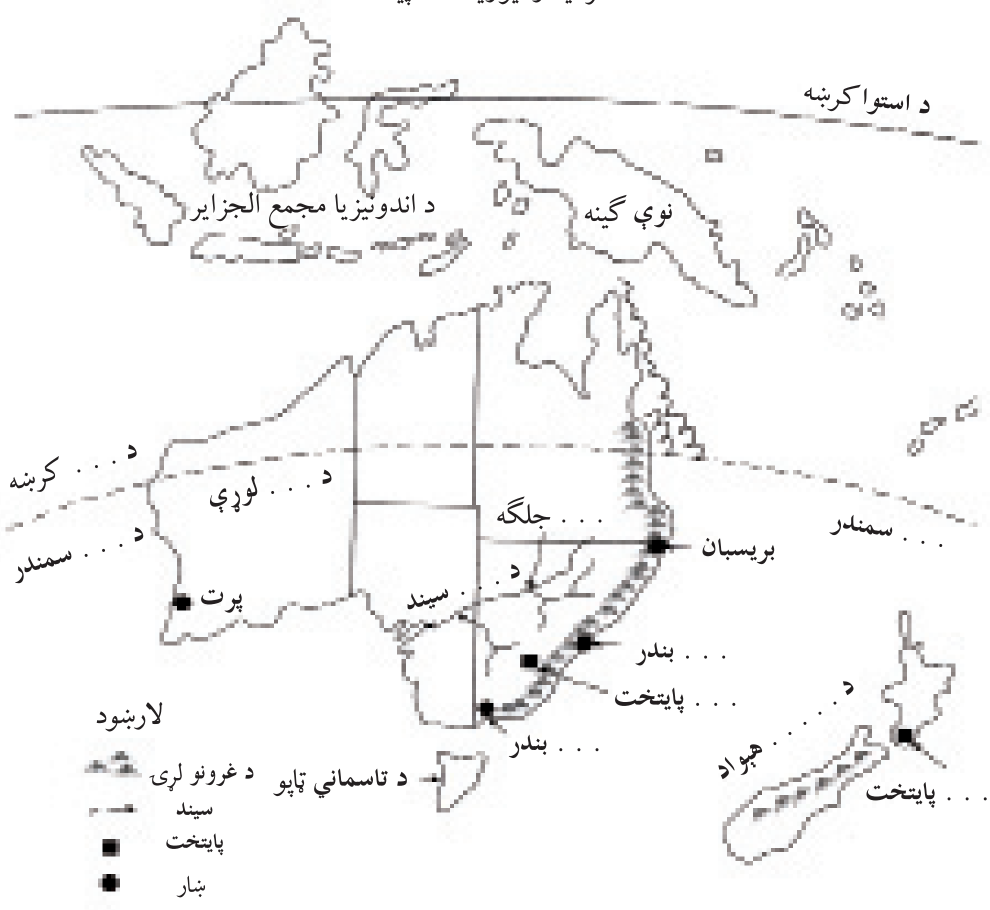

د زده کوونکو د ځوابونو لپاره د استرالیا او نوې زیلاند سپینه نقشه

د استرالیا په منځنیو برخوکې د مک دونل (Macdonnell) غرونه او د موسګراو(Musgrave) غرونه دیادولو وړ دي. د استرالیا په لویدیځ کې هم مشهور غرونه شته دي چې د هامرسلي(Hamersley) په نامه یادیږي او لوړه څوکه یې بروس (Bruce) ده، چې د ۱۲۰۰ مترو څخه زیات لوړوالی لري. داسترالیا په شمال کې مشهورې لوړې سطحې شته، چې دکیمبرلي (Kimberley Plateau) او ارنیم (Arnhem Land) په نامه شهرت لري او لوړوالی یې له (۸۰۰) مترو څخه زیات نه دی.

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په ډلو وویشل شي، هره ډله دې له لاندینیو فعالیتونو څخه یو پای ته ورسوي او د خپل فعالیت پایله دې نوروته وړاندې کړي.

۱ـ د استرالیا څلور بېلابېلې سیمې دې د جغرافیې له نظره د نقشې پرمخ تثبیت او وښیي.
۲ـ د ګریت دیوای دینګ دغرونو د څانګو نوم دې واخلي او د نقشې پرمخ دې یې وښیي.
۳ـ د استرالیایي الپ د غرونو اقتصادي اهمیت دې توضیح کړي.
۴ـ د هغو غرونو چې د استرالیا په لویدیځ او شمال کې موقعیت لري، نوم واخلي او د نقشې پرمخ یې وښیي.

پوښتنې:

۱ـ استرالیا په څو او کومو جغرافیایي سیمو کولای شو وویشو؟
۲ـ له ملي بڼونو څخه زموږ مقصد څه دی؟
۳ـ د استرالیا غرونه دخلکو پر اقتصادي او ټولنیز ژوند څه اغېزه کولای شي؟
۴ـ ستاسو په نظر په استرالیا کې غرونو د هغه هېواد خلکوته څه ستونزې اوڅه اسانتیاوې پیداکړې دي؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

د استرالیا او نوي زیلاند سپینه نقشه کاپي او یا یې په خپلو کتابچو کې رسم کړئ او تش ځایونه یې ډک کړئ.

ب. د استراليا سیندونه

د استراليا د اوبو لګولو او اوبو د شبکې نقشه

ستاسو په نظر ولې په استراليا کې زیات سیندونه شته دي؟

په دې لوی ټاپو کې د ډېرو لوړو برخو د شتون او د هغه د ځانګړي جغرافیايي موقعیت له امله چې له هرې خوایې سمندرونه چاپیر شوي دي، په دې ټاپو کې اورښت زیات دی. له همدې امله پکې ډېر سیندونه بهېږي چې زیاتره یې په آرام سمندر یا د هند په سمندر کې تويېږي.

د استراليا مهم سیندونه عبارت دي له:

دارلینګ(Darling)، موري(Murray)، او لچ لن (Lachlan) څخه. دا سیندونه چې د لوی دیواي دینګ له ختیځو سیمو څخه سرچینه نیسي، په پای کې د استراليا لوی خلیج ته تويېږي. د استراليا د سیندونو ډېر لوی سیستم د موري ـ دارلینګ سیستم دی، د موري سیند که څه هم د دارلینګ له سیند څخه لنډ دی خو ددې سیستم له مهمو سیندونو څخه شمیرل کېږي، ځکه د دارلینګ نه ډېرې اوبه لري. د موري د سیند اوږدوالی ۲۵۷۰ کیلومترو او د دارلینګ د سیند اوږدوالی ۲۷۳۰ کیلومترونه رسېږي. ددې سیند د اوبو اخیستونکې حوزې مساحت ۱۸۷۲ زره کیلومتره مربع ته رسیږي. د موریا دوهمه لویه څانګه د مارامبیدجي (Murrumbidgee) سیند، چې ۱۶۹۰ کیلومتره اوږدوالی لري جوړوي.

ټول هغه سیندونه چې د موري ـ دارلینګ په سیستم کې شامل دي نامنظم دي. ددې سیندونو زیاتره اوبه

د بارانونو په واسطه او تریوې اندازې پورې د استرالیا د الپ د واورو د ویلې کیدو په اساس منځ ته راځي. له همدې امله د اوبو ډېر زیات د بت په دوبي کې وي. یعنې کله چې د اوبو سطحه د موري او دارلینګ په سیندونو کې لوړه شي، پرهوارو دښتو وراوړي او کله هم د تخریباتو او ویجاړولو لامل ګرځي. په دې وخت کې سیندونه له ځانه سره ډېر تخریب شوي توکي او د ډبرو ټوټې وړي، چې د بیړۍ چلولو کارونه له ستونزو سره مخامخ کوي. د موري ـ دارلینګ د سیستم سیندونه اقتصادي اهمیت هم لري، ځکه د هغو له اوبو څخه د ځمکو په خړو بولو کې ګټه اخیستله کیږي.

په شمال او شمال ختیځ کې مهم سیندونه عبارت دي له: میشل (Mitchell) او فلیندرز (Flinders) څخه چې د ګریت دیوای دینګ د غره له شمال ختیځ څخه سرچینه اخلي او دکارپنتاریا خلیج ته تویږي. همدارنګه د ویکتوریا Victoria، دلی(Daly) او اورد (Ord) سیندونه چې د استرالیا په شمال کې بهیږي او د تیمور سمندرګي ته تویږي د یادولو وړ دي.

د لويديځې استراليا ټولې برخې د اوبو له کمښت سره مخامخ دي. يوازې د هغې ډېرې لرې پرتې سيمې په ځانګړې توګه لندې لمنې يې د خپلو لوړو برخو سره ډېر خوړونه لري، چې د بارانونو په وخت کې د اوبو نه ډکيږي. د کال په زياتره موده کې دا خوړونه وچ وي، ځکه حتی ددې برخې په ډېرو لرو پرتو سيمو کې وچکالي په کال کې تر ۳۰۰ ورځو پورې دوام مومي. د استراليا د سطحې اوبو سرچينې سره له دې چې زياته برخه يې تر وې دي د خلکو اړتيا نه پوره کوي، خو استراليا د ځمکې لاندې اوبو ډېرې زيرمې لري. په دې لويه وچه کې دځمکې لاندې اوبو څخه د ګټې اخيستنې لپاره بېلابېلې حوزې تر مطالعې لاندې نيول شوي دي، چې د صنايعو او څړځايونو داړتيا وړ اوبه برابروي.

دا اوبه د ډېر منرالیزه کیدو له امله د ښبنلو او د کروندو د خړوبولو لپاره دومره ګټورې نه دي. (د ځمکې لاندې اوبو) ډېره لویه حوزه په نړۍ کې هغه پراخه حوزه ده، چې د کارپنتاریا له خلیج څخه یې د دارلینګ تر حوزې پورې پراختیا موندلې ده. په استرالیا کې په ټولیزه توګه د ٦٥٠٠ په شاوخوا کې دځمکې لاندې اوبو څاګانې شته دي.

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په ډلو وویشل شي، په دې هکله دې چې ولې د استرالیا سیندونه غیر ثابت رژیم لري بحث وکړي او دخپل بحث نتیجه دې نوروته وړاندي کړي.

پوښتنې:

۱ـ ایا د ځمکې لاندې اوبه په استرالیا کې د خلکو ستونزې رفع کولای شي؟
۲ـ د هغو سیندونو نوم واخلئ چې د استرالیا په شمال او شمال ختیځ کې پراته دي.
۳ـ د استرالیا د سیندونو د اوبو بهیر دکال په کوم موسم کې ډېر وي.
٤ـ ولې د موري ـ دارلینګ د سیندونو سیستم نامنظمه دی؟
٥ـ د موري ـ دارلینګ سیندونه کومې اقتصادي ګټې لري؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

د استرالیا د لویې وچې نقشه رسم کړئ او په هغې کې سیندونه په ځانګړی رنګ سره په نښه کړئ او نوروته یې وړاندې کړئ.

ج.جهيلونه

د استراليا ډير لوی مالگين جهيل کوم دی؟

له استراليا څخه پرته د اقيانوسيې په نورو ټاپوگانو کې مهم جهيلونه نشته. ددې ټاپوگانو د طبيعي جوړښت شرايط داسې دي چې دجهيلونو د پيدايښت لپاره يې لارې چارې نه دي برابرې کړې.

د استراليا له مهمو جهيلونو څخه يو د اير(Eyre) جهيل دي چې په استراليا کې ډېر لوی مالگين جهيل دی. داجهيل د استراليا د سوېلي ايالت په شمال لويديځ کې د سيمپسون(Simpson) د دښتې په سوېل کې پروت دی.

د اير جهيل له دوو برخو څخه جوړ شوی دی چې يوې دشمالي اير لوی جهيل او بل يې د سوېلي اير کوچنی جهيل دی او د يوه طبيعي کانال په وسيله سره نښتي دي. د اير جهيل دملي پارک په سيمه کې پروت دی. د استراليا ډېره ژوره نقطه (کابو۱۵ متره د سمندر له سطحې څخه ټيټه) هم په همدې جهيل کې پرته ده.

د اير جهيل په سوېل کې د تورنس(Torrense) او گايردنر(Gairdner) په نومونو نور جهيلونه هم شته دی چې د ځمکې سطحه، يعنې بستر يې هم د مالگې په وسيله پوښل شوی دی. کله د ډېرې تودوخې له امله ددې جهيلونو اوبه بړاس کيږي او وچيږي. د استراليا نور جهيلونه چې داستراليا په سوېل لويديځ او لويديځ کې پراته دي، عبارت دی له: کارنگي(Carnegie) ، بارلی(Barlee)، مور(Moore) او داسې نورو څخه.

د ټولګي دننه فعالیت:

د استرالیا نقشې ته وګورئ هغه جهیلونه چې نومونه یې واخیستل شول د نقشې پرمخ یې په نښه او وښیاست.

پوښتنې:

۱ـ د استرالیا ډېره ټیټه نقطه په کوم جهیل کې پرته ده؟
۲ـ داسترالیا د مهمو جهیلونو نومونه واخلئ.
۳ـ څرنګه داسترالیا دځینو جهیلونو د ځمکې سطحه او یا بستر د مالګې په واسطه پوښل شوی دی؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

د استرالیا جهیلونه دافریقا له جهیلونو سره پرتله کړئ، توپیرونه او ورته والی یې په څو کرښوکې ولیکئ.

د. اقلیم

د استراليا د اب و هوا عمده سيمي

پورتنۍ نقشې ته وګورئ. د استراليا اقليم څرنګه دی؟

په استراليا کې د فصلونو بدلون څکه منځته راځي چې د مرغومې د مياشتې په لومړي ورځ لمر د مرغومې پر دايرې (د سويلي عرض البلد په $\frac{1}{2}$ ۲۳ درجو) باندې عمود لګيږي نو ځکه په سويلي نيمه کره کې اوړی پيل کيږي. څرنګه چې استراليا په سويلي نيمه کره کې موقعيت لري نو ځکه هلته د اوړي موسم وي. برعکس په شمالي نيمه کره کې ژمي وي چې دا موضوع د ځمکې د محور د کوږوالي (ميلان) تابع دی. که چېرې په شمالي نيمه کره کې اوړی وي په جنوبي نيمه کره کې به د ژمي موسم وي.

د استراليا د اقليم يوه ډېره مهمه ځانګړنه هلته د لمر لرونکو ورځو ډېروالی دی. په عمومي توګه استراليا يو تود هيواد شمېرل کېږي، د جدي کرښه يې له منځ څخه تيريږي تود دوبی او معتدله ژمي لري. د استراليا زياته برخه تر استوا لاندې اقليم (سب تروپيک) او يوه شمالي برخه يې استوايي اقليم لري. د استراليا د مساحت لږ تر لږه په دريو کې دوه برخې داسې وچه ده چې د کښت او کروندې ورتيا نلري. د استراليا په شمال کې، دوبی موسمي بارانونه لري، خو ددې هيواد په سوېل کې اورښت لرونکي بادونه، لويديځ بادونه دي چې د ژمي په اوږدوکې لګيږي. د استراليا په ځينو سيمو کې اورښت ډېر لږ دی او امکان لري چې د وچکاليو سبب شي. د استراليا $\frac{3}{4}$ د شاوخوا په کال کې د ۲۵۰ ملي مترو څخه لږ اورښت لري چې په دې سيمو کې يې کرنه ډېره کمه ده. د استراليا له $\frac{1}{3}$ نه لږه برخه، چې زياتره يې غربی برخې دي په کال کې د ۵۰۰ ملی مترو په شاوخواکې اورښت لري.

استراليا د اب او هوا له نظره کولای شو په څو سيمو وويشو:

۱ـ حاره يي توده اب او هوا له لانده دوبي سره په شمال کې.

۲ـ معتدله توده اب او هوا ديوه وچ فصل سره د کوينزلند په سيمه کې.

۳ـ توده معتدله او لنده اب او هوا د جنوبي ويلز په څنډه او ويکتوريا کې.

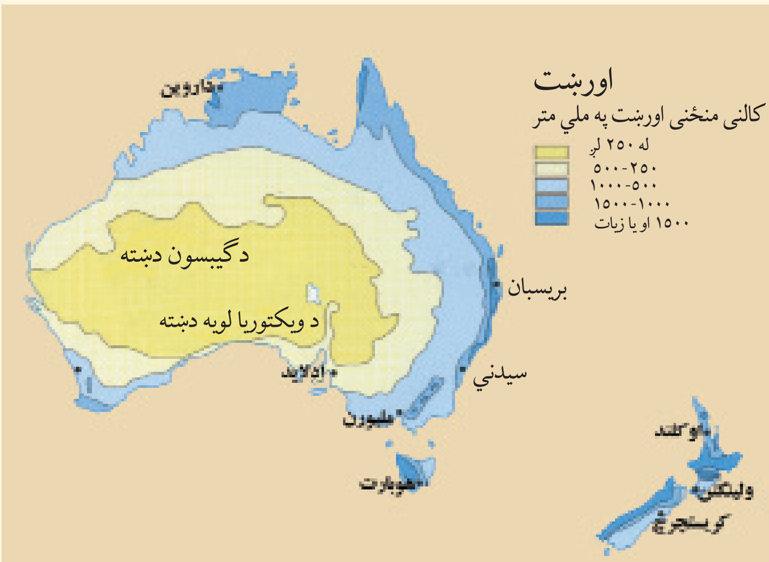

بايد يادونه وکړو چې د استراليا زياتې مرکزي او لويديځې برخې صحرايي اقليم لري.

منبع: د پوهاند عارض د اقليم پيژندني کتاب، ۱۳۸۶.

د ټولگي دننه فعاليت:

د استراليا د آب او هوا نقشې ته وگورئ او اقليمي بېلې بېلې سيمې پکې په نښه او وښاياست.

پوښتنې:

۱- د استراليا کومې سيمې صحرايي اقليم لري؟

۲ـ د استراليا کومې سيمې په منځنی توگه زيات کلنی اورښت لري؟

۳ـ ولې د استراليا اب او هوا توده ده؟

له ټولگي څخه بهر فعاليت:

په دې هکله چې ولې د استراليا موسمونه د شمالي نيمې کرې د فصلونو معکوس دي، معلومات راټول او وړاندې يې کړئ.

۳,۲ د استرالیا سیاسی جغرافیه

استراليا څرنګه اداره کېږي؟

استراليا مشروطه شاهي فدرالي دولت يا پارلماني پاچاهي ده، چې د انګلستان ملکه يې په تشريفاتي توګه د دولت په سرکې ده. خو استراليا په حقيقت کې يو فدرالي دولت دی چې اووه ايالتي پارلمانونه لري او هر پارلمان د هغه ايالت اړوند کارونه سرته رسوي او يو عمومي او ګډ پارلمان داستراليا په مرکز، يعنې د کانبرا په ښارکې شتون لري، چې د هېواد ټولې دندې سرته رسوي. دارنګه حکومت د امريکا له متحده ايالاتو او کاناډا دفدرالي حکومت سره ورته والی لري. ددې هېواد رسمي ژبه انګليسي او پلازمينه يې د کانبرا ښار دی. د نوموړي هيواد زياتره خلک د عيسوي دين پيروان دي. که د استراليا سياسي نقشې ته وګورئ، وينئ چې استراليا په شپږو ايالتونو او دوه سيمو ويشل شوې، چې عبارت دي له:

۱ـ نيوساوت ولز(New South Wales) (جنوبي نوی ولز) چې په هغه کې د استراليا دوه لوی ښارونه يعنې سدني (Sydney) چې د همدې ايالت مرکز دی او کانبرا(Canberra) چې د استراليا پلازمينه ده موقعيت لري. د سدني ښار، داستراليا ډېر لوی ښار، ډېر مهم بندر او ددې هېواد مالي مرکز دی.

۲ـ د ويکتوريا(Victoria) ايالت، چې مرکز يې ملبورن (Melborne) دی.

۳ـ کوينزلند چې مرکز يې بريسبان(Brisban) دی.

٤ـ جنوبي استراليا چې مرکز يې د ادلايد (Adelaid) ښار دی.

۵- لویدیځه استرالیا چې مرکز یې د پرت (Perth) ښار دی.
٦- تسمانیا چې مرکز یې هوبارت دی اویو ټاپو دی چې د جنوبي نوی ولز په جنوب کې موقعیت لري. دوه خپلواکې سیمې یې د پلازمینې کانبرا سیمه او شمالي سیمه ده.

د استرالیا حکومت په ۱۹۰۱م کال کې خپلواکی ترلاسه کړې ده. د استرالیا فدرالي پارلمان د ولسي جرګې چې ۱٤۸ غړي لري او دسنا (Senate) د مجلس چې ۷٦ غړي لري، لرونکی دی.

د ملبورن او سدني د ښارونو تصویر

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په ډلو وویشل شي، هره ډله دې د استرالیا د حکومت په ډول (طرز) بحث وکړي او د هرې ډلې استازي دې د خپل بحث نتیجه خپلو ټولګیوالوته بیان کړي.

پوښتنې:

۱- استرالیا په څو ایالتونو ویشل شوې ده، نوم یې واخلئ.
۲- استرالیا په کوم کال اوله کوم هېواد څخه خپله خپلواکي ترلاسه کړه؟
۳- د استرالیا د حکومت ډول څرنګه دی؟
٤- د استرالیا پلازمینه په کومه برخه کې موقعیت لري؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

په خپلو کتابچو کې د استرالیا سیاسي نقشه رسم کړئ او د ایالتونو نومونه یې په اړوندو ځایونو کې ولیکئ.

درويشتم لوست

٤,٢ بشرى جغرافيه

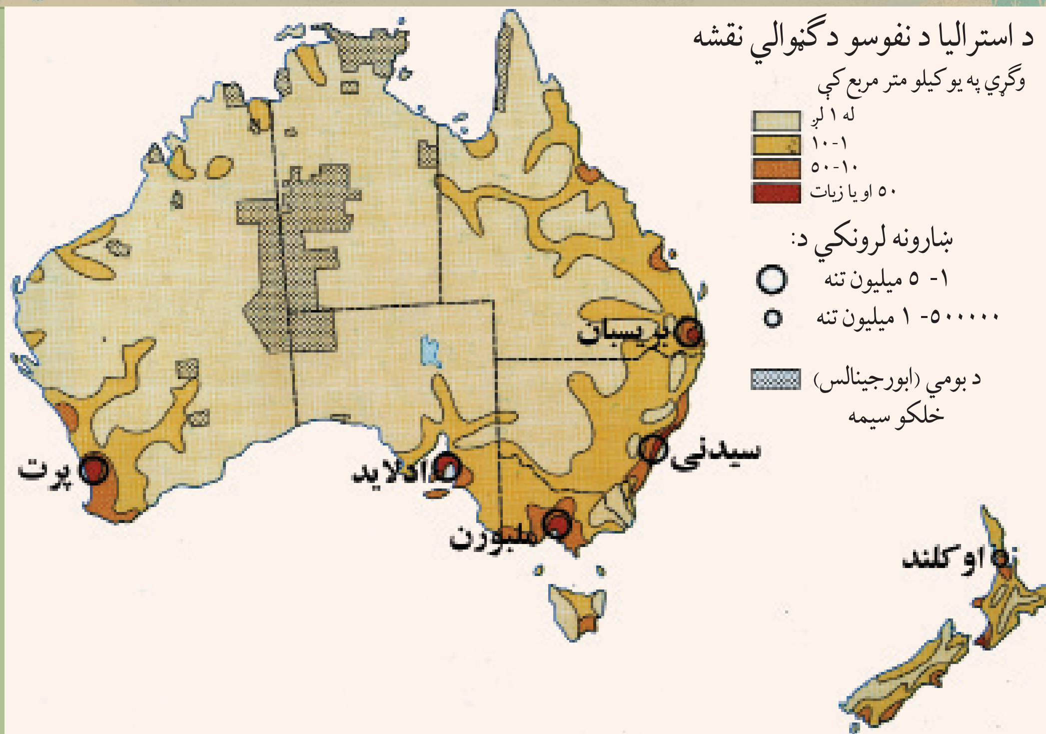

د استراليا د نفوسو او نژاد په هکله څه پوهيږئ؟

په دې برخه کې، لومړی د استراليا د نفوسو او نژاد او وروسته د استراليا د خلکو له دين او ژبې سره آشنا کيږئ.

د استراليا لومړنی استوګن هغه بوميان وو، چې د اسيا له سوېل ختيځ څخه هغه ځای ته کډوال شوي وو.

کله چې اروپايان له ۱۸۳۰ م کال څخه وروسته استراليا ته ورغلل په دې لوبې وچې کې له نيم ميليونو څخه لږ بومي خلکو ژوند کاوه. د استراليا بومي خلك توربخن پوستکی لري چې په (۵۵۰) قبيلو ويشل شوي وو او هره قبيله له څو طايفو څخه جوړه شوې وه. د اروپايي سپين پوستکو د کشفياتو له پيل سره چې دوه سوه کاله دمخه ترسره شول او د هغوی او د استراليا د بوميانو ترمنځ د جګړې په نښتو سره د بوميانو د نفوسو شمېر کم شو. په دې وروستيو کې د استراليا د بوميانو شمېر کابو ۶۰۰۰۰ تنو ته رسيده، خو اوس د هغوی د نفوسو وده د ژوند د ښو شرايطو په اساس يو ځل بيا زياته شوې او شمېر يې زيات شوی دی.

د استراليا نفوس تر ۱۹۲۰ م کاله پورې ۵ ميليونو تنوته رسيده. غير انګليسي مهاجرينو هم د استراليا نفوس زيات کړل او په ۱۹۴۵م کال کې يې وګړي (۷،۵) ميليونو تنوته ورسيدل، په داسې حال کې چې د هغوی يوازې نيم يې انګليسي وو.

د استراليا نوي مهاجرين له المان، هالنډ، ايټاليا، پولنډ او داسې نورو هېوادو څخه ورغلي دي. په استراليا کې په ۲۰۰۸ م کال کې له ۲۰ ميليونو څخه زياتو خلکو ژوند کاوه چې د نفوسو ګڼوالی يې په منځنۍ کچه په هرکيلومتر مربع کې ۳ تنو ته رسيده.

استراليا يو له هغو هېوادو څخه دي چې ډېری خلك يې په ښارونو کې ژوند کوي. د استراليا په سلوکې د

۸۵ په شاوخواکې وګړي په څو مهمو مرکزونو کې استوګنه لري، په داسې حال کې چې د استرالیا په کلیو او بانډوکې پراخې سیمې له اوسیدونکو څخه تشې دي. د استرالیا د وګړو لږ ترلږه له شپږو ملیونو څخه زیات په دوو لویو ښارونو سدني او ملبورن کې ژوند کوي. لکه څرنګه چې مو د مخه یادونه وکړه پرته له بومي خلکو څخه د استرالیا د خلکو په سلوکې د (۹۰) په شاوخواکې اروپایي سپین پوستکي(په تېره انګلیسان)، کابو ۷ په سلو کې اسیایان او کابو یو په سلوکې بومیان اونور جوړوي. سربېره پردې په دې ځای کې (دوه رګه) یا ګډ نژاد، چې له سپین پوستکو اوبومي خلکو څخه جوړشوي، د یادولو وړ دی.

د استرالیا د بومي د ماشومانو یو تصویر

د ټولګي دننه فعالیت:

د استرالیا د نفوسو د ګڼوالي نقشې ته وګورئ او دې لاندې پوښتنوته ځواب ورکړئ:

۱ـ په عمومي توګه د استرالیا په کومه برخه کې د نفوسو ګڼوالی زیات دی؟

۲ـ ستاسو په نظر ولې په هغه ځای کې د نفوسو ګڼوالی زیات دی؟

پوښتنې:

۱ـ د استرالیا بومیان له کوم ځای څخه استرالیا ته ورغلي او اوس د هغو شمېر څو تنوته رسیږي؟

۲ـ د استرالیا د اوسنیو نفوسو اکثریت کوم خلک تشکیلوي؟

۳ـ د استرالیا نفوس او مساحت له افغانستان سره پرتله او خپل نظر د هغو په باره کې وواياست.

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

د استرالیايي بومیانو د نفوسو او اروپایي سپین پوستکو مهاجرینو د ځانګړنو په هکله معلومات را ټول کړئ او خپلو ټولګیوالوته يې توضیح کړئ.

دین او ژبه

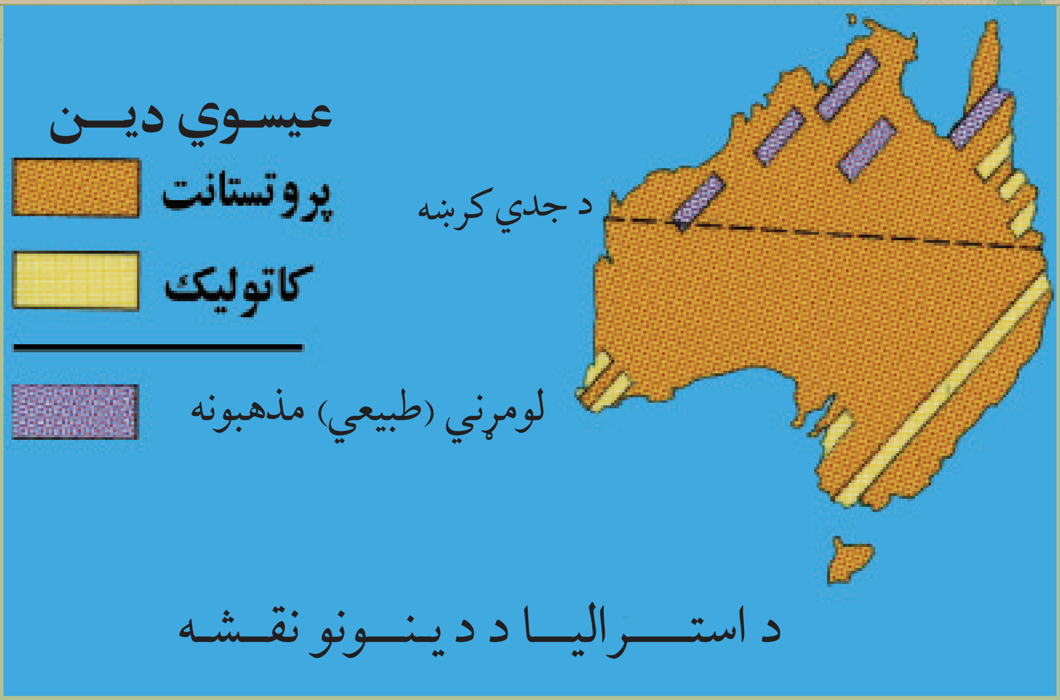

په استرالیا کې کوم دین ډېر پیروان لري؟

په استرالیا کې زیاتره (ډېره کې) خلک عیسوي دي. پرته له عیسوي دین د ابتدایي مذهبونو پیروان، بت نمانځونکي او نور هم د استرالیا او اقیانوسیې په ټاپوگانو کې لیدل کیږي.

د اسلام د دین پیروان هم په هغه ځای کې شته دي چې په اقلیت کې دي، یو شمېر یهودیان هم په دې لویه وچه کې میشت دي.

د استرالیا رسمي ژبه انگلیسي ده. په استرالیا او د اقیانوسیې په نورو ټاپوگانو کې بیلابیلې ژبې شته دي چې ځینې دا ژبې له یوې ریښې څخه دي او ځینې یې هم یو له بله څخه ډېر توپیر لري.

باید یادونه وکړو چې د انگلیسانو اوږده استوگنه ددې لویې وچې په غوره ټاپوگانو کې او په ځانگړې توگه په استرالیا او نوي زیلانډ کې ددې سبب شوې چې انگلیسي ژبه په اقیانوسیه کې او په ځانگړې توگه په استرالیا او نوي زیلانډ کې عمومیت ومومي. د اقیانوسیې د ټولو بومي ژبو په منځ کې (پولي نزي) زیات ویونکي لري.

په استرالیا کې د دینونو او د هغو د پیروانو په هکله د اضافي معلوماتو جدول

دین	پیروان یې په فیصدي
عیسویت	٦٨
بودیزم	٢,١
اسلام	١,٧
هندوایزم	٠,٤
نور مذهبونه	٢٧,٨

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په دوو ډلو وویشل شي. لومړۍ ډله دې په استرالیا کې د دینونو په هکله او دویمه ډله دې د ژبو په باره کې بحث وکړي او د بحث پایله دې خپلو ټولګیوالو ته بیان کړي.

پوښتنې:

۱- د استرالیا رسمي ژبه کومه ده او ستاسو په نظر ولې دا ژبه د رسمي ژبې په توګه ټاکل شوې ده؟
۲ـ د استرالیا د دینونو د نقشې څخه په ګټې اخیستې سره وواياست چې کوم دین په استرالیا کې زیات پیروان لري او ولې؟
۳ـ ستاسو په نظر په استرالیا کې د اسلام دین پیروان اصلاً له کومو اسلامي هېوادونو څخه هغه ځای ته مهاجر شوي دي؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

د خپلو دوستانو او خپلوانو په مرسته په استرالیا کې د مهاجرو افغانانو په هکله معلومات ترلاسه کړئ چې افغانان او نور مسلمانان د خپلو دیني فرایضو د اداکولو لپاره هلته څه امکانات لري؟

۲ ، ۵ اقتصادي جغرافیه

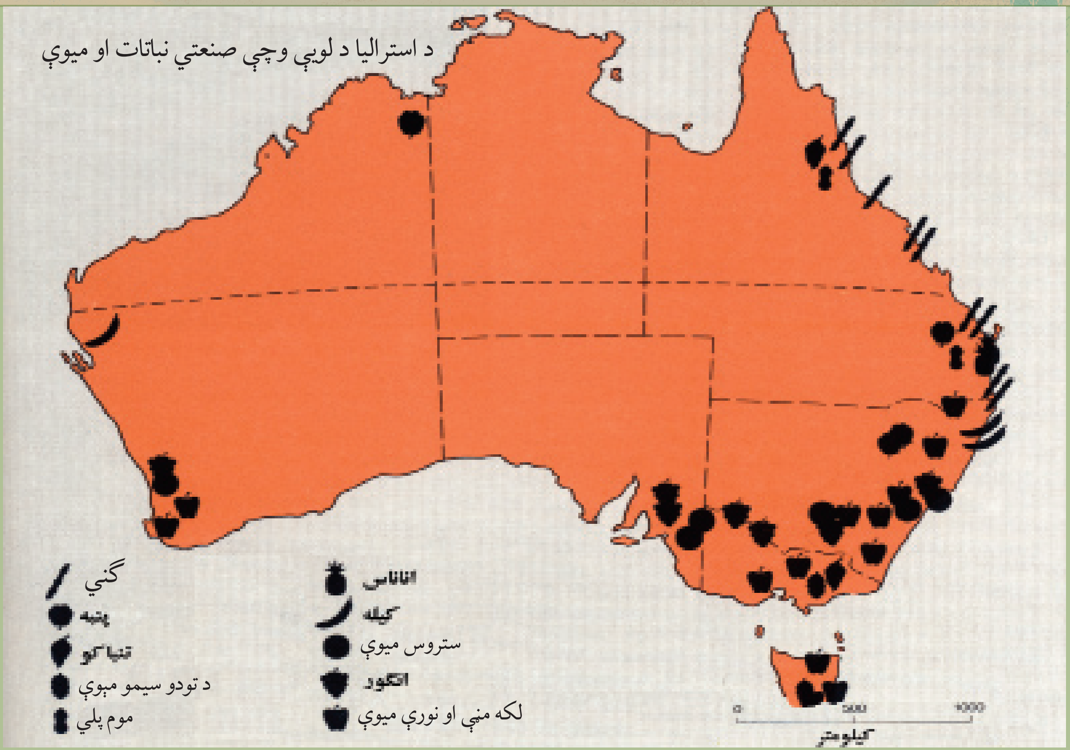

د استرالیا د اقتصادي پرمختګ نښې نښانې په څه کې وینئ؟

استرالیا چې لویدیځ کلتور لري، داسې هېواد دی چې د ازاد بازار داقتصاد سیستم لري او پرمخ تللی هېواد دی. دیوه تن کلنی عاید یې په منځنی توګه له ۲۳ زرو امریکایي ډالرو څخه زیات دی. ددې هېواد د چټک اقتصادي پرمختګ نښې په دې کې دی چې له یوه کرنیز حالت څخه په چټکۍ سره د صنعتي کېدو په حالت کې دی. په دې معنا چې په ۱۹۷۵م کال کې په سلوکې کابو ۱۵ خلک د کرنې په برخه کې بوخت وو او په اوسنې وخت کې دا شمېره په سلوکې ۳ ته رسیږي. ددې هېواد د فعالو نفوسو د پاتې برخې په سلوکې ۲۶ په صنعت او په سلوکې ۷۱ د خدماتو په برخه کې بوخت دي.

کرنه او مالداري په استرالیا کې څرنګه ده؟

د کرنې د ځمکې او د اوبو له کمښت سره سره، استرالیا د کرنیزو غذایي توکو له مخې، په ځان بسیا هیواد دی. لکه چې دارنګه لړو وګړو او د ډول ډول اب او هوا لرونکو سیمو ددې هېواد په ځان بسیاینې سره مرسته کړې ده.

د غنمو کرنې د استرالیا په سلوکې ۶۰ کروندې ځانته اختصاص او بېلې کړې دي. د کښت سیمه یې په ویکتوریا او نیو ساوت ولزکې د ختیځو لوړو غرونو لویدیځې جلګې دي. همدارنګه، زیتون او انګور د مدیترانه یي اقلیم په ساحه کې له جنوب لویدیځ او ځینو جنوب ختیځو برخو او د معتدلو برخو کرنیز محصولات لکه: جوار، شفتالو، منې او ناک د تسمانیې د ټاپو له جنوب ختیځو سواحلو څخه لاس ته راځي. استرالیا ته مالداري له کرنې څخه غوره ده. لکه چې دارنګه ډېر کلونه د استرالیا اقتصادي بنسټ په

مالداری تکیه درلوده. طبیعي پراخو څرځایونو او چمنونو چې د استرالیا د ټول مساحت په سلوکې کابو ۳٤ سیمه یې پوښلې ده، په دې لوی ټاپوکې د مالدارۍ د بشپړ رواج او پراختیا سبب شوي دي. په جنوب ختیځ کې د مورې او دارلینګ د سیندونو شاوخوا سیمې، د څارویو د ساتلو لپاره د څرځایونو غوره سیمې دي. دې سیمو وروسته د پسونو د روزنې د مرکز په توګه پراختیا موندده او اوس په نیو ساوت ویلز کې د ۱۷۵ میلیونو پسونو په شاوخواکې پیداکیږي. وروسته د څارویو د ساتلو مرکزونه ، د کوینزلند سیموته لیږدیدلې دي. داوبو د کمښت له امله، د پسونو روزنه د لویدیځ لور ته لږ ه شوې او په مقابل کې یې د غوایانو ساتل زیاتیږي.

مالداری د استرالیا له اقتصادي غوره فعالیتونو څخه ده

استرالیا په نړۍ کې د وړیو د تولیدوونکو او صادروونکو لویو هېوادونو له ډلې څخه دی چې محصولات یې د جاپان، المان او د فرانسې هېوادونوته صادرېږي. همدارنګه استرالیا یو د غوښو د مهمو صادروونکو هېوادو له ډلې څخه دی، چې په دې ډول یې د غوښې صادرات د امریکا متحده ایالاتو، انګلستان، جاپان او کاناډا ته ترسره کېږي.

په استرالیا کې د یوې کروندې تصویر

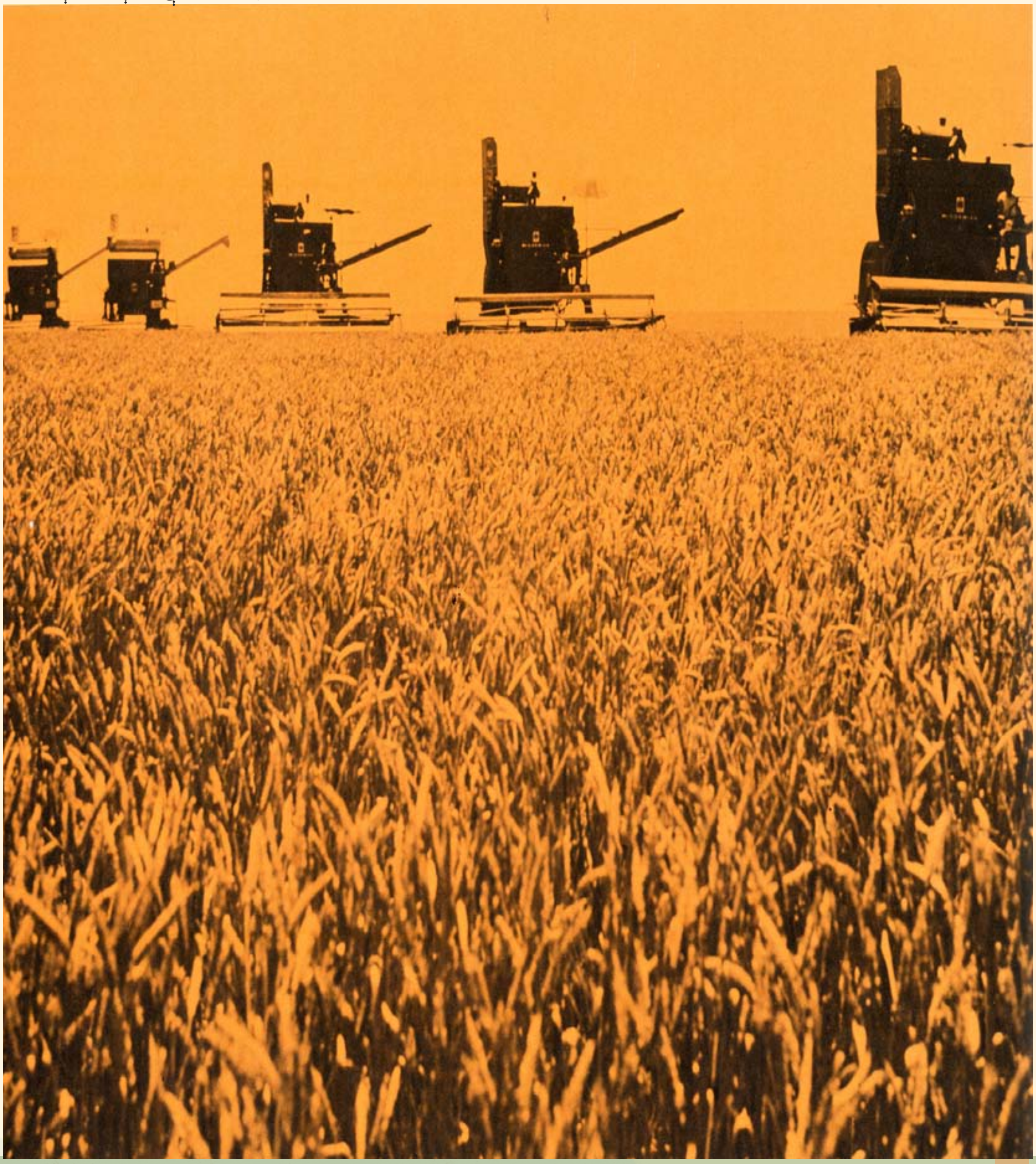

بوره هم ددې هېواد له غوره صادراتي توکو څخه شمېرل کېږي. همدارنګه دا هېواد په نړۍ کې د غنمو له سترو صادروونکو څخه ګڼل کیږي، چې د غنمو محصولات یې د روسیې، چین او منځني ختیځ هېوادو ته صادرېږي.

په استرالیا کې د انګورو د محصولاتو تصویر
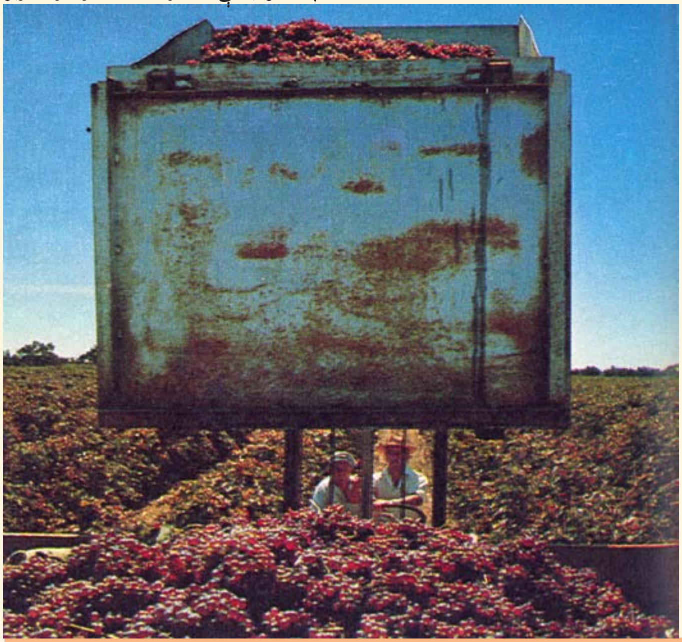

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په ډلو وویشل شي او هره ډله دې د استرالیا د نقشې څخه په کار اخیستلو سره د ځړ ځایونو او د کرنیزو برخو نومونه واخلي او هغه دې دنقشې پرمخ وښیي.

پوښتنې:

۱- ولې مالدراۍ په استرالیا کې زیاته وده کړې ده؟
۲ـ کوم ډول کرنیز محصولات په معتدلو سیمو کې موندل کیږي؟ نوموړې سیمې د نقشې پرمخ هم وښیي.
۳ـ د استرالیا د ډېرو مهمو کرنیزو او د مالداري محصولاتو نومونه واخلئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

د استرالیا د اقتصادي پرمختګ دعواملو په هکله معلومات راټول او وړاندې کړئ.

كانونه او صنايع

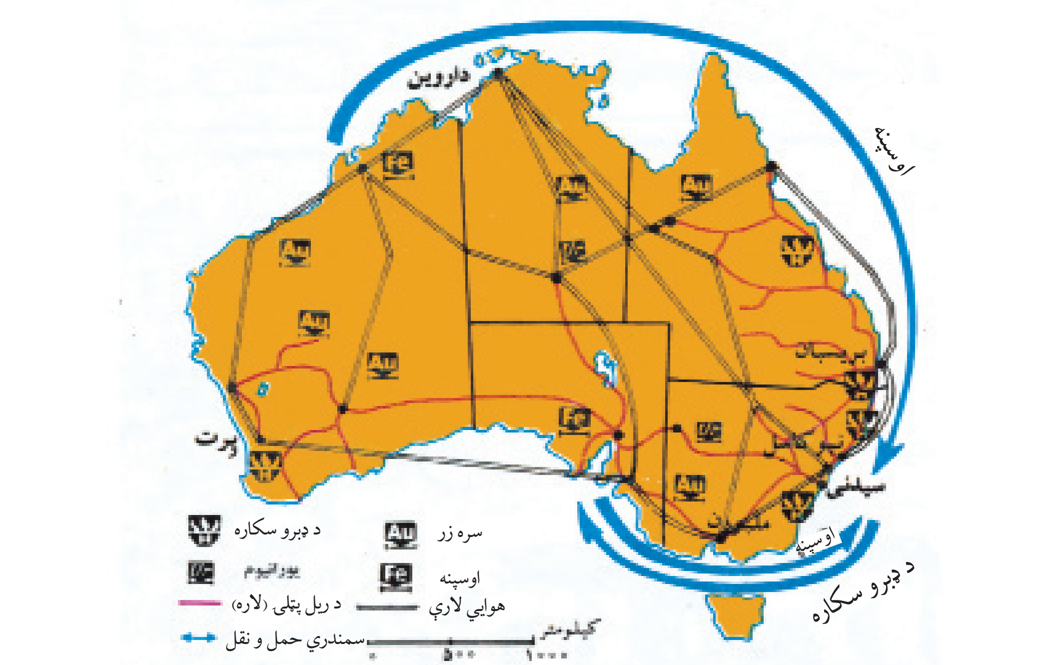

د استراليا كانونه او لارې

په استراليا کې د كانونو او صنايعو حالت څرنگه دی؟

استراليا د کاني توکو يو غوره توليدوونکی او صادروونکی هېواد گڼل کيږي. په ۱۸۵۱ م کال کې په استراليا کې د سرو زرو شته والي د انگليسانو او نورو اروپايانو پاملرنه ځانته راواړوله او د هغو زيات شمېر استراليا ته مهاجر شول.

د استراليا له صنايعو څخه يو تصوير

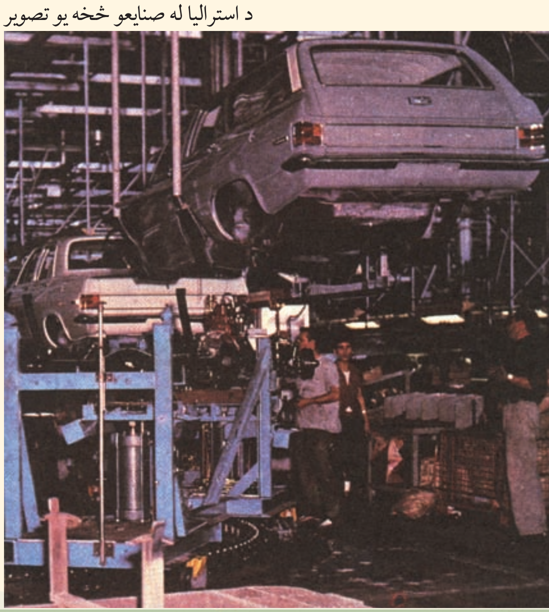

دا هېواد په نړۍ کې د اوسپنې د توليد دوهم هېواد او همدا ډول د بوکسيت، چې د المونيم د توليد لپاره ورڅخه گټه اخيستل کيږي، ډېر لوی توليدوونکی دی. نور کاني توکي چې په استراليا کې ايستل (استخراج) کيږي عبارت دي له: سرو زرو، نکل، مس، سرپ او يورانيم څخه. استراليا د امريکې د متحده ايالاتو څخه وروسته په نړۍ کې د يورانيمو دوهمه لويه زيرمه په واک کې لري. د استراليا د نفتو ډېره مهمه سيمه د باس په آبناء (Bass Strait) کې ده چې د تسمانيې د ټاپو او ويکتوريا په منځ کې پرته ده. دا هېواد کولای شي خپلې يوڅه نفتي اړتياوې

پوره کړي. په همدې سیمه کې د طبیعي ګازو تولیدات هم ترسره کیږي. استرالیا د ډېرو سکرو له صادروونکو هېوادونو له ډلې څخه هم دی.

صنعت په استرالیا کې څه وخت او څرنګه پرمختګ وکړ؟

له دوهمې نړیوالې جګړې څخه وروسته (د ۱۹۵۰ م کال څخه وروسته) د استرالیا صنایعو زیات پرمختګ کړی دی. په ۱۹۹۹ م کال کې ددې هېواد په کورنیو تولیداتو کې د صنایعو برخه په سلو کې شپږ ویشتو ته رسیدلې وه. ددې هېواد لرغوني صنایع د حیواني محصولاتو پربنسټ جوړې شوې وې، خو په اوسنی حالت کې د استرالیا د استهلاکي مالونو په صنایعو او درنو صنایعو کې چټکه وده لیدل کیږي. د بېلګې په توګه په دې وروستیو ۳۰ کلونو کې ددې هېواد د پولادو تولید شپږ برابره زیات شوی دی. د اوسپنې او پولادو صنایع هم زیاتره په نیو ساوت ولز کې ځای پر ځای شوی دي. له پولادو، د ودانیو له صنایعو او کاغذ جوړولو پرته، نورې غوره صنایع یې د غذایي توکو، کیمیاوي توکو او ټوکرانو څخه عبارت دي. د استرالیا صنایع زیاتره په هغو ځایونو کې متمرکز او ځای پر ځای دي چې د صنایعو د منځته راتلو لپاره پکې لومړني امکانات برابر دي او په ځانګړې توګه په هغو ځایونو کې چې د خرڅلاو او لګښت لپاره پکې لوی بازارونه شته دي.
د استرالیا په صادراتو کې پر غنمو، غوښې او وړی سربیره چې مخکې مو ورځنی یادونه وکړه، د ډېرو سکاره، سره زر او ماشین الات شاملیږي. چې د ۶۹ میلیارده ډالرو په مجموعي ارزښت سره جاپان، د اروپا اتحادیې، د امریکا متحده ایالاتو، چین، او نورو اسیایي هېوادونو ته صادر شوي وو. د استرالیا واردات زیاتره ماشین الات، ترانسپورتي وسایل، کمپیوټر، مخابراتي وسایل، د دفترونو سامان الات، د خاورو تېل او پټرولي محصولات دي چې د ۷۷ میلیاردو ډالرو په ارزښت په ۲۰۰۰ م کال کې د اروپا له اتحادیې، د امریکا له متحده ایالاتو، جاپان او نورو اسیایي هېوادونو څخه وارد شوي وو.

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په دوو ډلو وویشل شي. لومړۍ ډله دې د درس د متن او نقشې څخه په ګټې اخیستوسره د کانونو په هکله او دوهمه ډله دې د استرالیا د صنایعو په هکله سره بحث وکړي او د خبرو پایله دې خپلو ټولګیوالوته وړاندې کړي.

پوښتنې:

۱- یورانیم د استرالیا په کوم ایالت کې شته دي؟
۲- د اوسپنې کانونه زیاتره د استرالیا په کومه برخه کې دي؟
۳- د استرالیا غوره صنعتي سیمې په کوم ځای کې دي؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

د استرالیا د وارداتو او صادراتو په هکله معلومات راټول او وړاندې یې کړئ.

۲ ، ۲ مواصلاتي جغرافيه

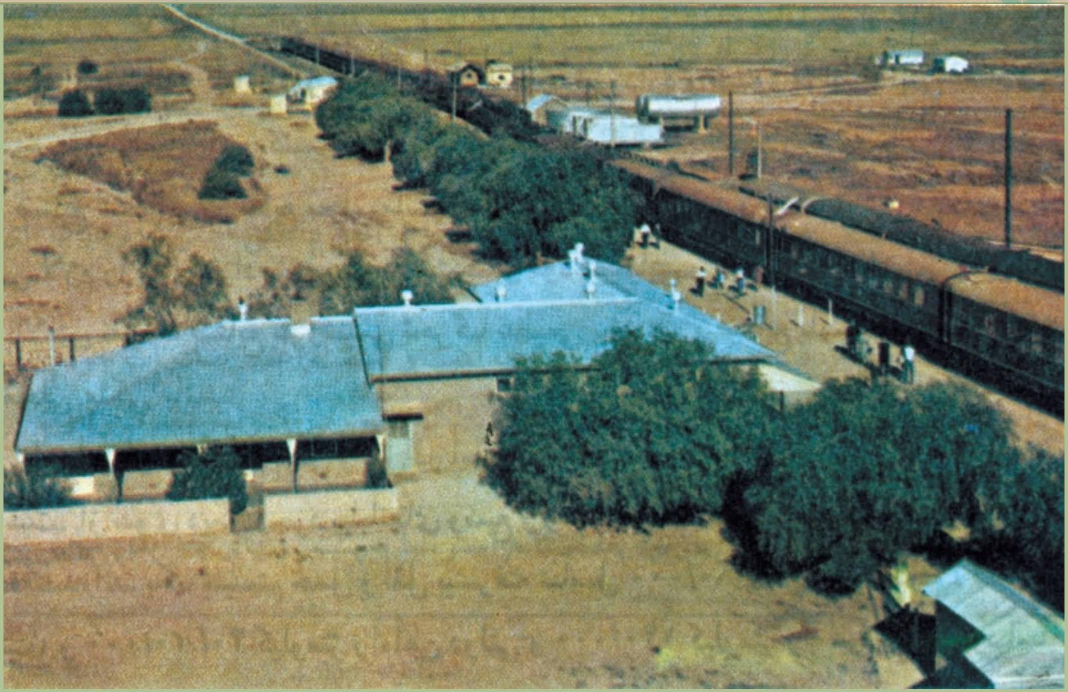

د استراليا په مرکزي جلگوکې د ريل يو تم ځای

داستراليا ځمکنی، د اوبو او هوايي ترانسپورت په کومه سطحه کې دی؟

حمل او نقل په استراليا کې د واټن له ستونزې او د نفوسو د نابرابر گڼوالي سره مخامخ دی. له بلې خوا د پراخو دښتو او د هېواد د ډېر پراخوالي شتوالی نه دی توانيدلی چې په دې ځمکه کې د پراخو شبکو د جوړولو مخه ونيسي. د ريل لومړنی کرښه په ۱۸۵٤ م کال کې د ملبورن او پورت ـ ملبورن ترمنځ ايستل شوې ده. په استراليا کې د ٤۰ زرو کيلومترو په شاوخوا کې د اوسپنې لارې (د ريل کرښې) او له ۹۰۰ زرو کيلومترو څخه زياتې لويې لارې او د موټرو لارې شته دي. ددې لارو زياتره د استراليا په ختيځو، سوېلي او سوېل لويديځو برخو کې جوړې شوي دي. ددې هېواد د اوسپنې دلارې ختيځه څانگه چې له شمال څخه سوېل خواته غزيدلې ده د بريسبان، سدني او ملبورن ښارونه له يوبل سره نښلوي. د اوسپنې دا لاره په سوېل کې لويديځ لورته غزيدلې ده او د ادلايد څخه له تېرېدو وروسته د پرت بندرته د استراليا په سوېل لويديځ کې پای ته رسيږي.

د استراليا له ډېرو سيندونو څخه د هغو د چټک بهير له امله د اوبو د کورنيو لارو لپاره گټه نه اخيستل کيږي، خو د استراليا په سوېل کې له جهيلونو او تريو حده پورې له سيندونو څخه د حمل او نقل لپاره گټه اخيستل کيږي. استراليا د بېړۍ چلولو ٥۲ بندرونه لري، چې له هغې جملې څخه سډني، ملبورن،

نیوکاسل، ادلاید، بریسبان، هوبارت او نور د یادولو وړ دي. د استرالیا بندرونه داوبو له لیارې نه یوازې د توکو د وړلو او راوړلو لپاره په نړۍ کې اهمیت لري، بلکې د استرالیا په دننه کې هم د حمل او نقل لپاره د بېلابېلو ایالاتو په منځ کې د استفادې وړ دي. د استرالیا هوایي لارو د دوهمې نړیوالې جګړې څخه وروسته زیاته پراختیا موندلې ده. د استرالیا هوایي ترانسپورت د هغو ښارونو تر منځ چې سره ډېر واټن لري د ډېر اهمیت وړ دی او ښه پرمختګ یې کړی دی. ټول لوی ښارونه یې هوایي ډګرونه لري. په دې هېواد کې ٤٤١ لوی او واړه هوایي ډګرونه شته چې له لازمو اسانتیاوو څخه برخمن دي.

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په درې ډلو وویشل شي او د استرالیا د ځمکنیو، اوبیزو او هوایي مواصلاتي لارو په هکله دې سره بحث وکړي او د خپل بحث پایله دې خپلو ټولګیوالوته وړاندې کړي.

پوښتنې:

۱ـ استرالیا څو ډوله مواصلاتي لارې لري؟ د هغو نومونه واخلئ.

۲ـ ستاسو په نظریه استرالیا کې کوم ډول ترانسپورت ښه پرمختګ کړی دی؟

۳ـ ستاسو په نظر د توکو وړل او راوړل د کوم ډول ترانسپورت په وسیله ارزانه تمامیږي او ولې؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

د استرالیا د مواصلاتو په هکله له انترنېټ، او د کتابتون څخه په ګټې اخستنې سره یو مخ مقاله ولیکئ.

۲، ۷ اقيانوسيه

د استراليا د لويې وچې او اقيانوسيې نقشه

د اقيانوسيې ټاپوګان په کوم سمندر کې موقعيت لري؟

اقيانوسيه د ډېرو ټاپوګانو نوم دی چې په ارام سمندر کې موقعيت لري. استراليا يوازې يوه لويه وچه ده او د اقيانوسيې برخه نه ده. که څه هم ارام سمندر په يوازې توګه د ځمکې د کرې د مساحت په دريو کې يوه برخه نيولې ده، خو د اقيانوسيې ټاپوګان له (۱۳۰۰۰۰۰) کيلومترو مربع څخه لږ مساحت لري.

د نوي ګيني ټاپو (Papua New Guine) په سلوکې د ۶۰ په شاوخواکې او نوی زيلاند (New Zeland) په سلوکې ۲۰ د اقيانوسيې مساحت په برکې نيولی دی. او پاتې په سلوکې ۲۰ نورو ټاپوګانو پورې اړه لري. د اقيانوسيې ټاپوګان يې د جغرافيې له نظره په لاندې درې ډلو ويشلي دي:

- ملانزيا (Melanesia) چې د استراليا په شمال او ختيځ او د استوا کربنې په سوېل کې پراته دي او د تورانو د ټاپوګانو معنا ورکوي. نوي ګينه ددې ټاپوګانو له ډلې څخه ده.
- د استوا د کربنې په شمال، د فلپين په ختيځ او د جاپان په سوېل کې نور ټاپوګان موقعيت لري چې هغوته ميکرونيزيا (Micronesia) يا کوچني ټاپوګان ويل کېږي.
- د ارام سمندر په مرکزي برخوکې يو شمېر نور ټاپوګان پراته دي چې د پلی نزيا (Polynesia) يا د زياتو ټاپوګانو په نامه يادېږي. ددې ټاپوګانو له جملې څخه هاوايي په شمال او نوي زيلاند په سوېل کې د يادولو وړ دي. اوقيانوسيه د جغرافيايي عرض او سمندر تر اغېزې لاندې، توده او سمندري اب و هوا لري. په اقيانوسيه کې د لنده بل او تودوخې کچه اکثر زياته وي او په ټول کال کې يو ډول ده. ګمان کېږي چې د اقيانوسيې لومړني اوسيدونکي په زرګونو کاله د مخه له آسيا څخه هغه ځای ته مهاجر شوي دي. د اقيانوسيې ټاپوګانو ته

د رسیدلو لپاره لومړنیو مهاجرینو له کوچنیو بېړیو څخه ګټه اخیستې ده او په هغو ځایونو کې چې د پله جوړولو امکان درلوده پول یې جوړ کړی دی. د څو پېړیو په اوږدوکې خلک لږ لږ په بېلابېلو ټاپوګانو کې میشت شول.

په ۱۷۰۰ او ۱۸۰۰ میلادي کلونو کې اروپايي کاشفینو د اقیانوسیې له ډېرو ټاپوګانو څخه لیدنه وکړه او د ملانزیا، پلی نزیا او مکرونزیا د خلکو ظاهري او څرګند توپیر د هغو پاملرنه ځانته راوګرځوله. ددې ټاپوګانو اوسیدونکي معمولاً بیلا بیلې ژبې، دینونه او دود او دستورونه لري. وایي چې هغه خلک چې په دغو پورتنیو دریو سیموکې ژوند کوي له بېلابېلو نژادونو سره تړاو لري او ان دا ویل کیږي چې د ملانزیا ځینې اوسیدونکي د افریقا او هندي توريپوستکو مهاجرو څخه دي.

.د ساموا یو بومي اوسیدونکی چې زوی ته د کبانو د ښکار د یادولو په حال کې دی

سربېره پردې د ټاپوګانو تر منځ هم مهاجرتونه ترسره شوي، اروپایان او اسیایان هم په خپلو مهاجرتونوکې له بومیانو سره ګډ شوي دي.

- ملانزیان د اقیانوسیې د ډېرې تیتې ونې لرونکي خلک دي، توريپوستکی لري.
- میکرونزیان له ملانزیانو څخه یوڅه جګه ونه او روښانه پوستکي لري.
- پلی نزیان نسبت نوروته ډېره جګه ونه لري او د یادوشویو دریو نژادونو تر منځ ډېر روښانه پوستکي لري.

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په دریو ډلو وویشل شي. لومړۍ ډله دې د ملانزیا ټاپوګان، دوهمه ډله دې د پلی نزیا ټاپوګان او دریمه ډله دې د میکرونزیا ټاپوګان د نقشې پرمخ په نښه او ونښيي.

پوښتنې:

۱- د اقیانوسیې د دریو لویو ټاپوګانو نومونه واخلئ.

۲- د اقیانوسیې د ټاپوګانو خلک له نژادي پلوه په څو ډلو ویشل شوي دي؟ د هغو نومونه واخلئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

د اقیانوسیې د نقشې له مخې د اقیانوسیې غوره ټاپوګان لست کړئ.

اقتصادي حالت

ناريال د اقيانوسيې ډېر غوره محصول دی

د اقيانوسيې په ټاپوګانو کې کرنيز حالت څرنګه دي؟

د اقيانوسيې د ټاپوګانو ډېر غوره کرنيز محصول ناريال دي. کېله او د ډوډۍ رنګه مېوه لرونکې ونې هم ددې ټاپوګانو د ونو د غوره محصولاتو څخه ده. کاکائو، مرچ او قهوه يې هم د غوره کرنيزو محصولاتو له ډلې څخه شمېرل کيږي. په ټولو ځايو کې يې د خلکو ژوند د کرنې له لارې پرمخ وړل کېږي. په اقيانوسيې کې دوديزه کرنه رواج لري او ځمکې د کورنيو له خوا کرل کېږي. په ډېرو ټاپوګانو کې د خلکو د کښت او کب نيولو حق خوندي شوی دی. په اوسني وخت کې د اقيانوسيې د ټاپوګانو د کروندو زياته برخه د اروپايانو په واک کې ده.

د ډوډۍ ونه

خو ځينې کروندګر د خپلو ځمکو خاوندان دي. په ځينو کليو کې د کرنې ځمکې د يو کلي پر ټولو خلکو پورې اړه لري او ټول پکې ګډون لري. د اقيانوسيې ډېر پرمخ تللی هېواد نوی زيلاند دی.

د ټولو ټاپوګانو يوازينی صادراتي محصول کوپرا (Copra) د ناريال مغز دی. د ناريال له غوړو څخه د نباتي غوړيو او صابون په جوړولوکې هم ګټه اخيستله کيږي او نوره برخه يې د نړۍ بېلابېلو هېوادونوته صادريږي. د کيلې صادرات هم په دې ټاپوګانو کې له ځانګړي اهميت څخه برخمن دي.

د اقيانوسيې په ټاپوګانو کې د کانو رايستل او د صنعت وده په کومه اندازه ده؟

د ميکرونزيا او ملانزيا په ټاپوګانو کې د فسفاتو زيرمې مخ په تماميدو دي. له دې کانونو څخه هر کال ۲،٦ ميليون ټنه ګټه اخسيتل شوې ده.

د ساده او لومړنيو بېړۍ جوړولو د صنايعو يو تصوير

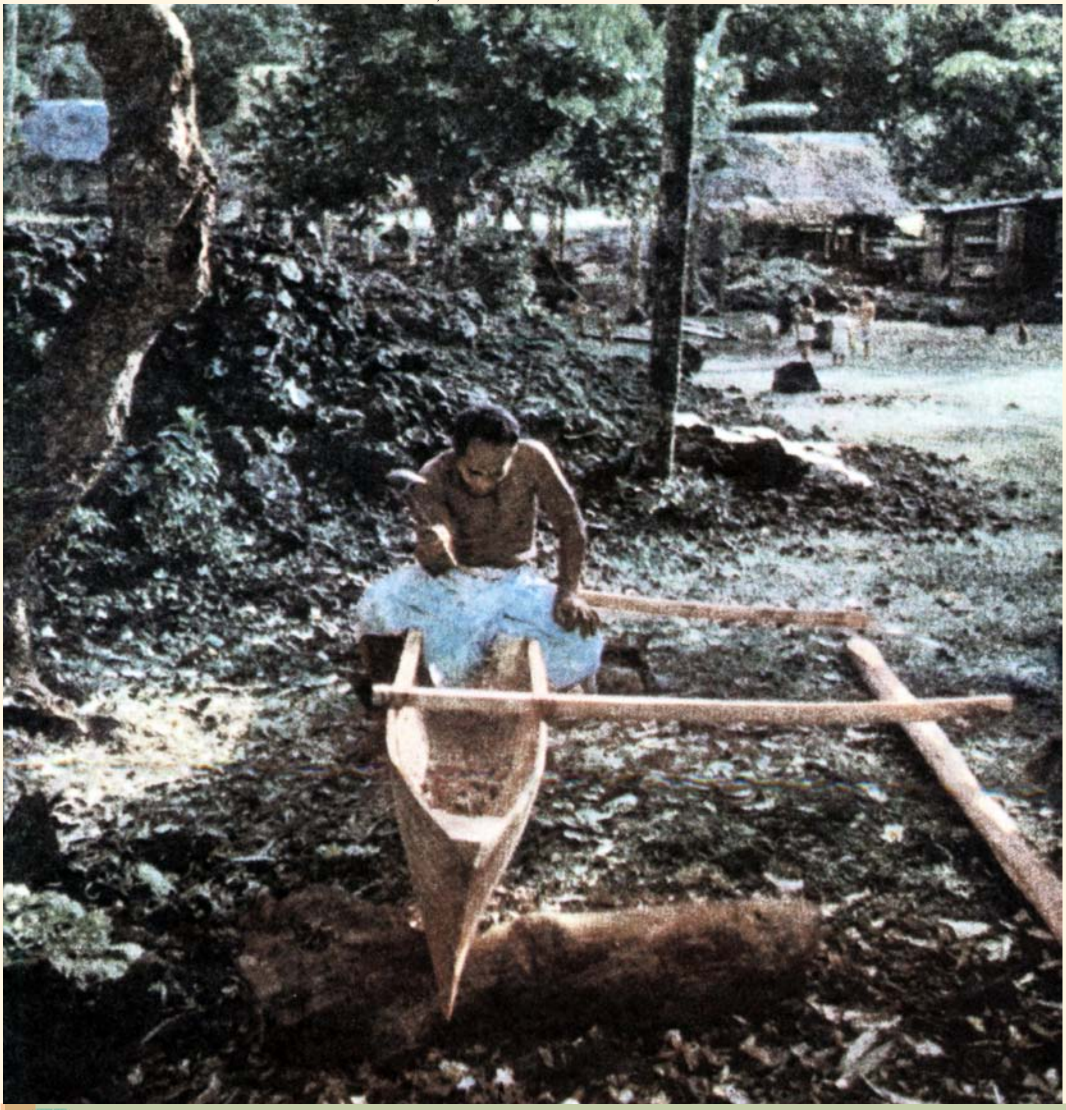

د کاني توکو له نظره ډېر بډاى ټاپو نوی کالدونيا ده، چې په سلوکې ۹۰ صادرات يې کاني توکي او فلزات جوړوي. د اقيانوسيې د توليدي فلزاتو له ډلې څخه نکل، کروم، اوسپنه، کوبالت، منګنيز، سره زر او مس دي.

د اقيانوسيې ډېر غوره صنايع د کرنيزو محصولاتو بنسټ لري. د ناريال د غوړيو جوړول، صابون، بوره او کنسرو جوړول له دې ډلې څخه دي. د سليمان په ټاپوګانو، نوي ګيني او لويديځې ساموآکې د ترکاڼۍ د لرګيو د ګټې اخستنې لپاره د اره کولو کارخانې جوړې شوې دي. د مکرونزيا او پلي نزيا په ټاپوګانو کې د صنعت ونده ډېره لږه ده او خلک يې زياتره په لاسي کارونو لګيا دي.

له سمندري ترانسپورټ څخه يو تصوير

پارويي کوچنۍ بېړۍ داقيانوسيې په سيمې کې د وړلو او راوړلو لپاره دوديزه وسيله ده او د کليو خلک له هغو څخه د لنډو مسافرتونو او د مالونو د وړلو او راوړلو لپاره ګټه اخلي. د اوږده واټن مسافرتونو لپاره د بادباني او يا ماشين لرونکو بېړيو څخه ګټه اخيستل کيږي. په اوسني وخت کې د اقيانوسيې خلک له يو بل سره د اړيکو لپاره او يا د نړۍ له نورو هېوادوسره د اړيکو لپاره بېړيو او هوايي الوتنو ته اړتيا لري.

د ټولګي دننه فعاليت:

د اقيانوسيې د ټاپوګانو د کرنيزو توليداتو په هکله دوه کسيزه بحث وکړئ او د خپلو خبرو پايله خپلو ټولګيوالوته بيان کړئ.

پوښتنې:

۱ـ د اقيانوسيې د ټاپوګانو ډېر غوره کرنيز توليدات کوم دي؟

۲ـ د اقيانوسيې د ټاپوګانو د ډېرو غوره کاني توکو نوم واخلئ؟

۳ـ د اقيانوسيې د ټاپوګانو د صنايعو بنسټ کوم توکي جوړوي؟

له ټولګي څخه بهر فعاليت:

د اقيانوسيې په ټاپوګانو کې د حمل او نقل، مواصلاتي امکاناتو او خنډونو په هکله معلومات راټول او وړاندې يې کړئ.

نوی زیلاند(New Zealand)

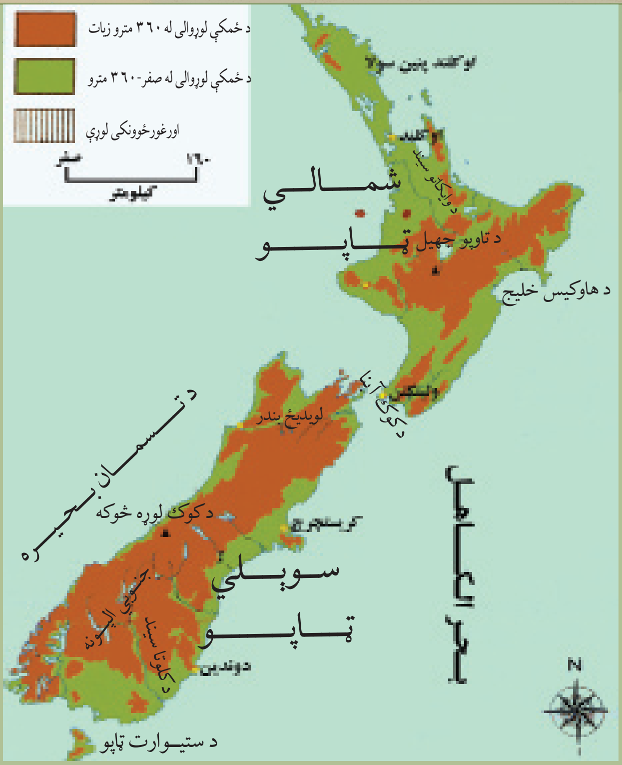

د اقیانوسیې مشهور هېواد نوی زیلاند څرنګه جغرافیایي ځانګړني لري؟

د نوي زیلاند هېواد په اقیانوسیې پورې اړوند دی، چې د بحر الکاهل په جنوب لویدیځ کې د ۱۶۰۰ کیلومترو په واټن د استرالیا په ختیځ کې موقعیت لري. دا هېواد د شمالي ټاپو او جنوبي ټاپو په نومونو دوه اصلي ټاپوګان او یو شمیر نور واړه ټاپوګان لري. د تسمانیا سمندرګي دا خاوره له استرالیا څخه بېله کړې ده. جنوبي ټاپو ډېره پراختیا لري او د کوک ابناء(Cook Strait) دا دواړه ټاپوګان له یوبل څخه بېل کړېدي.

د نوی زیلاند د مساحت نژدې درېي پرځلور برخې غرونو او غونډیو پوښلې دي چې ډېر مهم یې جنوبي الپونه (South Alps) نومیږي او دشمال ختیځ ـ جنوب لویدیځ پر لور د سمندرګي په اوږدوکې غزیدلي دي. د جنوبي الپونو ډېره لوړه څوکه دکوک څوکه ده، چې د ۳۷۰۰ مترو څخه زیات لوړوالی لري.

څرنګه چې نوی زیلاند زیاته پراختیا نه لري نو اوږده سیندونه هم پکې نه لیدل کیږي. د وایکاتو (Waikato) او کلوتا(Clutha) سیندونه ددې هېواد له نامتو سیندونو څخه دي. د نوي زیلاند زیاتره سیندونه لنډ دي او زیاته چټکتیا لري او له همدې امله د برېښنا د تولید او تامین لپاره ډېر مناسب دي. ددې هېواد له سیندونو څخه په اوبولګولو کې هم ګټه اخیستله کیږي. د استرالیا په خلاف نوی زیلاند د ډېرباران لرونکی هېواد دی او په ټولیزه توګه معتدل او سمندري لوند اقلیم لري.

د نوي زيلاند بشري او اقتصادي حالت څرنګه دی؟

نوی زيلاند له ۲۷۰ زره کيلومتره مربع څخه زياته پراختيا لري. دې هېواد په ۲۰۰٦ م کال کې د څلورميليونو څخه زيات وګړي درلودل. د نفوسو ګڼوالی يې په هر کيلومتره مربع کې ۱۵ تنو ته رسيږي. ددې هېواد په سلوکې اويا خلك اروپايي اصله دي، چې زياتره يې د انګلستان له هېواد څخه نوي زيلاند ته کډوال(مهاجر) شوي دي. خلك ددې هېواد په ټولو سيمو کې ژوند کوي او د درې مليونو په شاوخواکې يې په شمالي ټاپو او يو ميليون يې په جنوبي ټاپوکې ميشته دي. دنوي زيلاند مهم ښار اوکلند(Auckland) دی چې په هغه کې د نفوسو ګڼوالی زيات دی او د يوميليون په شاوخواکې وګړي لري.

د نوي زيلاند پلازمينه د ولينګتن ښار

ولینګټن چې د نوي زیلاند مرکز دی له ۳۰۰ زرو څخه زیات نفوس لري. نوي زیلاند یو عصري او پرمخ تللی صنعتي هېواد دی. ددې هېواد زیاتره ځمکې غرنۍ دي او دخاوري زیاته برخه یې په ساحلي جلګو کې کرکیلې ته برابره ده، چې په هغو کې په عمومي توګه غنم، اوربشې، جودر او د څارویو لپاره واښه کرل کیږي. مناسبې اب او هوا پراخو چمن زارونو او په کرنه کې له نویو فنونو او وسیلو څخه ګټې اخیستني ددې هېواد د کرنې په پرمختګ کې مرسته کړې ده. په دغه هېواد کې کرنه وروسته له مالدارۍ څخه په دوهمه درجه کې راځي. د څارویو روزنه، په ځانګړې توګه پسه ددې هېواد په اقتصاد کې ځانګړې اهمیت لري.

طبیعي ښه چاپیریال، په نوي زیلاند کې مالداري پراخه کړېده.

ددې هېواد غوره کاني توکي فلزات دي، چې له هغې جملې څخه سره زر ددې هېواد د سپين پوستو د مهاجرت په لومړيو کلونو کې له مهمو صادراتو څخه و او د ډېرو سکاره هم په دې هېواد کې موندل کيږي.

د نوي زيلاند صنعت د خوراکي توکو د توليد، د کاغذ صنايعو، لرگيو او سيمه ييزو لگښتونو پر بنسټ باندې ولاړ دی، چې په هغو کې د سيندونو د اوبو له پراخو منابعو او برېښنا څخه گټه اخستل کيږي او په سلوکې ۱۸ ملي عايد جوړوي.

داوبو د برېښنا له قوې څخه گټه اخيستل

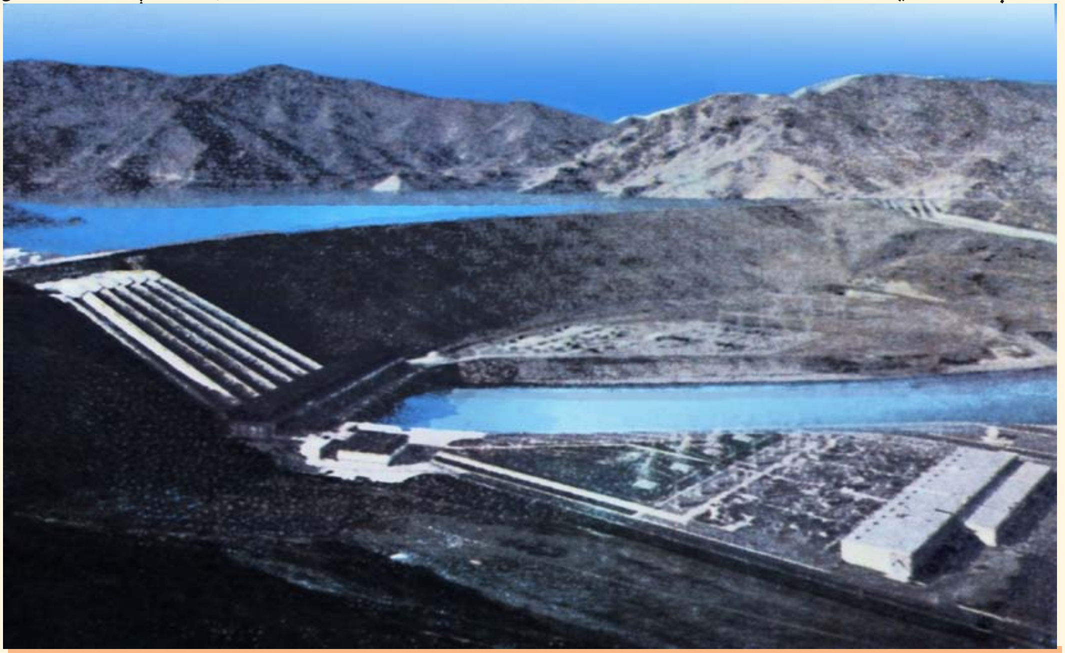

د ټولگي دننه فعاليت:

زده کوونکي دې د نوي زيلاند له نقشې، عکسونو او د لوست له متن څخه په گټې اخيستلو سره، د لوست مهم ټکي راټول کړي اوپه ټولگي کې دې يې بيان کړي.

پوښتنې:

۱ـ نوی زيلاند له څو لويو ټاپوگانو څخه جوړشوی او څه نوميږي؟
۲ـ د نوي زيلاند د نفوسو زيات شمېر په کوم ټاپو کې استوگنه لري؟
۳ـ د نوي زيلاند دغوره کرنيزو، کاني او صنعتي پيداوارو نوم واخلئ؟

له ټولگي څخه بهر فعاليت:

له نقشې څخه په استفادې سره د نوي زيلاند موقعيت د طول البلد او عرض البلد د کرښو په اساس تثبيت او وليکئ.

يو ديرشم لوست

۲، ۸ انتارکتيکا (جنوبي قطب)

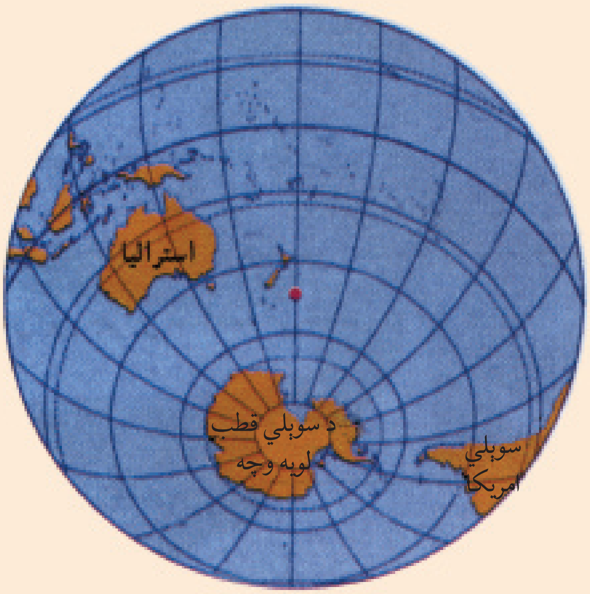

په جنوبي نيمه کره کې د استراليا د لويې وچې او اقيانوسي د ټاپوګانو موقعيت

د انتارکتيکا نقشه

ـ انتارکتيکا څرنګه کشف شوه؟

انتارکتيکا هغه لويه وچه ده چې زياته برخه يې د جنوبي قطب د دايرې په جنوب کې موقعيت لري او د درې سمندرونو، يعنې ارام سمندر، اتلانتيک سمندر او د هند سمندر له خوا چاپېره شوې ده. هغه اوبه چې د انتارکتيکا په شاوخواکې شته دي کله کله يې هغه د جنوبي کنګل سمندر په نامه هم يادکړې دی. انتارکتيکا له آسيا، افريقا، شمالي امريکا او جنوبي امريکا څخه وروسته د نړۍ څلورمه لويه وچه ده چې د ۱٤ ميليونو کيلومترو مربع په شاوخواکې مساحت لري.

دا لويه وچه د نړۍ د ډېرو ليرې پرتو او منزوي وچو څخه ده چې د کنګل لويو ټوټو محاصره کړې ده.

له ۲۰۰ کلونو څخه د مخه تصور کېده، چې انتارکتيکا د اوسيدو وړ او د ښې اب او هوا لرونکې ځمکه ده، خو په ۱۷۶۸ م کال کې د انګليس د سمندري قواوو يوه افسر د جيمز کوک(James Cook) په نامه وروسته له هغې نه چې وېې کولای شول په ډېر زيارسره ځان ددې لويې وچې شاوخوا ته ورسوي، خبرېې ورکړ چې حتی يو حيوان هم په دې کنګلونوکې د ژوند د دوام ورکولو توان نه لري. پنځوس کاله وروسته په ۱۸۱۸م کال کې يو امريکايي سمندر ګرځيدونکی د ناتانيل پالمر(Nathaniel Palmer) په نامه بريالی شو چې له جنوبي امريکې (ارجنټاين) څخه د جنوبي قطب (انتارکتيکا) ډېرې نيږدې نقطې ته ځان ورسوي.

په ۱۹۱۱م کال کې د دوو اکتشافي ډلو ترمنځ د انتارکتيکا د کشف لپاره يوه مسابقه رامنځ ته شوه چې يو انګليسي هيئت د انګلستان د سمندري قواوو د يوه افسر په مشرۍ د روبرت فالکن سکات(Robert

(Falcon Scott) په نامه او یو ناروېژي هیئت د یوناروېژي سمندر ګرځېدونکي په مشرۍ د روالد اموندسن(Roald Amundsn) په نامه په دې سیالۍ کې ګډون وکړ. ددې مسابقې وړونکی ناروېژي ډله وه چې د ۹۹ ورځو مسافرت له تېرولو څخه وروسته د دسمبر په څوارلسمې ورځې په ۱۹۱۱ م کال کې د ۲۹۹۳ کیلومترو د واټن په وهلو د جنوبي قطب نقطې ته ورسېدل او ناروېژوي رپانده بیرغ یې هلته په یادګار پرېښود. وروسته کاپیتان سکات د ۱۹۱۲م کال د جنوري د میاشتې په ۱۷ (یوه میاشت وروسته) هغه ځای ته ورسید. ناروېژي ډله په سلامتۍ سره بېرته راوګرځېده، خو انګلیسي ډله په بېرته راتګ کې د واورې او کنګلونو سره مخامخ شوه او ټول یې مړه شول. په هغه ځای کې چې د هغوی جسدونه موندل شوي دي د انتارکتیا د مکتشف په یاد په همدې ځای کې یو څېړنیز مرکز جوړشوی، چې د اندو (اموندسن ـ سکات) په نوم نومول شوی دی.

د انتارکتیکا طبیعي حالت څرنګه دی؟

د انتارکتیکا په لویه وچه کې څوک نه اوسېږي، لاس یې نه دی خوړلی او په کنګلونو پوښلې ده. دا لویه وچه پراخه دښته او هواره نده، بلکې جګه سطحه ده چې په کنګل او واورې څخه پوښل شوې ده. په دې لویه وچه کې څه په شاوخوا او څه د قطب په مرکز کې د غرونو ډېرې لړۍ شته دي. انتارکتیکا د ځمکې ډېره لوړه لویه وچه ده، چې منځنۍ لوړوالی یې د سمندر له سطحې څخه ۱۸۳۰ متره دی.

د جنوبي قطب په ترون کې د ګډون کوونکو هېوادونو بیرغونه او د کاشفینو د ډلې غړي.

جنوبي قطب ډېره سړه هوا لري چې په ژمي کې د سانتي ګراد تر منفي ۸۹ درجو پورې رسيږي. هيڅ بوټی په دې لويه وچه کې د لوييدو او ودې توان نلري، يوازې ددې لويې وچې په ځينو برخوکې ځنې بوټي لکه (ګل سنګ) شنه کيږي او د جنوبي قطب په شاوخوا اوبوکې د سمندري حيواناتو ځينې ډولونه هم ژوند کوي.

په يوه کوچنۍ برخه کې چې کومې څېړنې د کانونو د کشف لپاره ترسره شويدي، څرګندوي چې په انتارکتيکا کې د اوسپنې، ډبروسکارو، نفتو، ګازو اونورو کاني موادو زېرمې شته دي، خو د زيات لګښت له امله يې اوس استخراج ته کومه ليوالتيا نشته دی.

په جنوبي قطب کې د اربوس اورغورځوونکی غر

د قطبي حیواناتو څخه یو تصویر

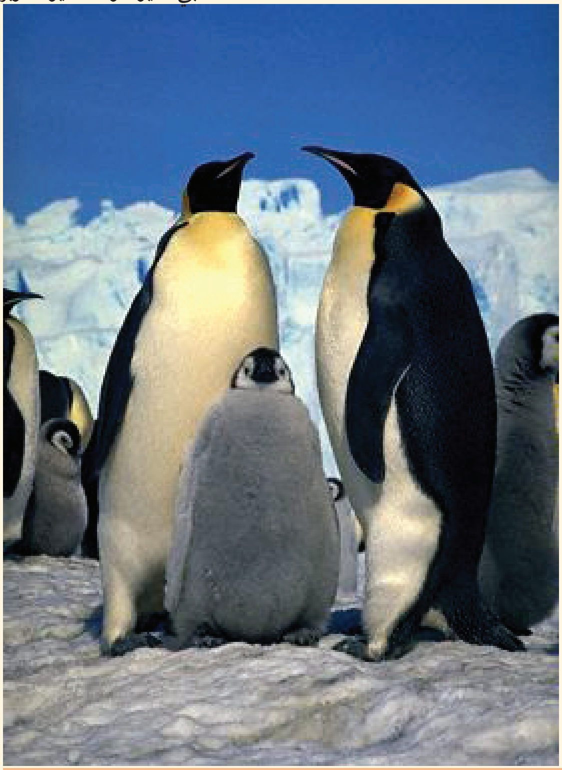

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په دوو ډلو وویشل شي، لومړی ډله دې د انتارکتیکا د لویې وچې د کشف په هکله او دوهمه ډله دې په دې هکله چې ولې تر اوسه دا لویه وچه د استوګنې وړ نه ده بحث او خبرې اترې وکړي او د خپل بحث پایله دې خپلو ټولګیوالوته وړاندې کړي.

پوښتنې:

۱ـ انتارکتیکا په کوم ځای کې موقعیت لري او د کومو سمندرونو په وسیله چاپېره شوې ده؟
۲ـ د انتارکتیکا د کاشفینو نومونه واخلئ.
۳ـ د جنوبي قطب اب او هوا څرنګه ده؟
٤ـ د انتارکتیکا د لویې وچې د اټکلي کانونو په باره کې معلومات ورکړئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

په یو دېرشم لوست کې ورکړشوي شکلونه توضیح کړئ او د هغو په هکله خپل نظر په څو کرښو کې ولیکئ.

د دویم څپرکي لنډیز

– د استرالیا لویه وچه په حقیقت کې یو لوی ټاپو دی چې په جنوبي نیمه کره کې د ارام سمندر او د هند سمندر په اوبو کې پروت دی.

- کابو پنځوس زره کاله مخکې لومړني خلک استرالیا ته راغلل. ددې ځمکې بومي خلک د ابورجینالس (Aboriginals) په نامه یادیږي.

- دا لویه وچه په شپاړسمه او اووه لسمه پیړۍ کې د اروپایانو د سفرونو او زیاتو سمندري کشفیاتو په لړکې کشف شوه. ددې لویې وچې مشهور غرونه ګریت دیوای دینګ (Great Dividing) دي چې په ختیځ کې یې له شمال څخه تر سوېل پورې غزیدلي دي او د اوبو مهمې سرچینې هم جوړ وي.

- د استرالیا ډیر مهم سیند موري (Murray) دی، چې درې ځانګې لري، نوموړی سیند د دیوای دینګ د غرونو له برخو څخه سرچینه اخلي او د استرالیا لوی خلیج ته تویيږي.

- ایر (Eyre) په استرالیا کې ډیر لوی مالګین جهیل دی، چې د استرالیا ډیره ژوره نقطه هم په همدې جهیل کې موقعیت لري.

- د استرالیا زیاته برخه تحت استوایي اقلیم او یوه شمالي برخه یې استوایي اقلیم لري. د استرالیا په دریو کې کابو دوه برخې وچه ده، چې د کرنې وړ نه ده.

- استرالیا فدرالي دولت دی چې په شپږو ایالتونو او دوو سیمو ویشل شوی دی او مرکز یې د کانبرا ښار دی.
- د استرالیا زیاتره وګړي اروپایي سپین پوستي عیسوي دي چې په انګلیسي ژبه خبرې کوي.

- استرالیا یو پر مخ تللی هېواد دی چې زیاتره خلک یې د خدماتو په برخه کې بوخت دي. ددې هېواد غوره صادرات وړۍ، غوښه، غنم، د ډبروسکاره، سره زر او ماشینونه او واردات یې ترانسپورټي وسایل، ماشینونه، د مخابرې وسیلې او پټرولي محصولات دي.

- استرالیا د حمل او نقل ټول ډولونه او د مواصلاتو پر مختللي وسایل لري.
- اقیانوسیه ډیر ټاپوګان لري چې ډیر لوی ټاپو یې د پاپوا نیوګیني (Papua New Guine) ټاپو دی. ددې ټاپوګانو خلک بېلا بېلې ژبې، دینونه او دودونه او دستورونه لري.

- د اقيانوسيې د ټاپوګانو ډېر مهم کرنيز محصول ناريال دي

- نوی زيلاند د اقيانوسيې له مشهورو هېوادو څخه دی چې يو عصري او صنعتي پرمخ تللی هېواد دی.

- د انتارکتيکا (سوېلي قطب) په لويه وچه کې څوک نه اوسېږي، لاس يې نه دی خوړلی او په کنګلونو پوښلې ده. ددې لويې وچې مرکزي نقطه د يوې ناروېژي او انګليسي ډلې له خوا په ۱۹۱۱ ميلادي کال کې کشف شوه.

- انتارکتيکا د هوا د سړښت او طبيعي نا مناسبه شرايطو له امله تر اوسه د استوګنې وړنده او له طبيعي زيرمو څخه يې هم ګټه نه اخيستله کېږي.

د اقيانوسيې د ځينو مستقلو هېوادونو د جغرافيايي ځانګړنو جدول

ګڼه	هېوادونه	مرکز	مساحت په کيلومتر مربع	د وګړو شمير په ۲۰۰۸م کال کې	د وګړو ګڼوالی په يو کيلومتر مربع کې
۱	پاپوانيوګيني	پورټ مورسبي	٤٦٢٨٤٠	٥٩٣١٧٦٤	۱۲/۸
۲	پالائو	کورور	٤٥٩	۲۱۰۹۳	٤٦
۳	تونګا	نوکو الوفا	۷٤۷	۱۱۹۰۰۹	۱٥۹/۳
٤	تووالو	واياکو	۲٤	۱۰٤۰۰	٤۰۷/۷
٥	ختيځ تيمور	ديلي	۱٤۸۷٤	۱۱۰۸۷۷۷	۷٤/٥
٦	نوی زيلاند	ولينګټن	۲۷۰٥۳٤	٤۱۷۳٤٦۰	۱٥/٤
۷	ساموا	اپيا	۲۸۳۱	۲۱۷۰۸۳	۷٦/۷
۸	د سليمان ټاپوګان	هونيارا	۲۸۸۹٦	٥۸۱۳۱۸	۲۰/۱
۹	فيجي	سووا	۱۸۲۷٤	۸٥٥۰۰۰	٤٦/۷۹
۱۰	کيريباتي	جنوبي - تاراواي	۷۲٦	۱۱۰۳٥٦	۱٥۲
۱۱	د مارشال ټاپوګان	ماجورو	۱۸۱	٦۳۱۷٤	۳٤۹
۱۲	ميکرونزيا	پاليکير	۷۰۲	۱۰۷٦٦٥	۱٥۳
۱۳	نائورو	يارن	۲۱	۱۳۷۷۰	٦٥٥/۷
۱٤	وانواتو	ويلا بندر	۱۲۱۸۹	۲۱٥٤٤٦	۱۷/۷

اصطلاحات

الف:

- اپارتايد: د سپينو او تورو خلكو سره بېل بېل چلند او تر منځ يې توپير چې له ١٩٤٨ميلادي كال څخه يې د سوېلي افريقا په هېواد كې قانوني بڼه درلوده.

- استوايي اقليم: اقليمي سيمه چې د استوا د كرښې په شاوخوا كې پرته ده او د استوايي باراني ځنګلونو د اقليم او سوانا ساحه په كې شامله ده.

- اقتصادي جغرافيه: هغه جغرافيه چې د ډول ډول توكو د توليد، ويش او لګښت په هكله بحث كوي.

- اوربښت (بارنده ګي): ټولې اوبه، واوره اوږلۍ چې له وريځو څخه اوري، اوربښت ورته ويل كېږي.

- استوايي ځنګلونه: د استوايي سيمو ځنګل چې د شمالي عرض البلد له ٧ درجونه د جنوبي عرض البلد تر ٧ درجو پورې شتون لري، د تودې او لندې هوا، او ډېرو بارانونو لرونكى او پرته له وچ او بې بارانه فصل وي.

ب:

- بوميان: هغه خلك چې د يوې سيمې د لومړنيو اوسيدونكو په توګه پيژندل شوي وي.

- بشري جغرافيه: بشري فعاليتونه، د نفوسو او بشري ټولنو جغرافيايي ويش د ژوندانه د چاپېريال په اړه مطالعه كوي.

- بړاس (تبخير): د مايع د فزيكي حالت بدلون په بړاس (بخار).

ت:

- توپوګرافي: توپوګرافي له دوو يوناني كلمو څخه اخيستل شوې يعنې (توپو) د ځاى په معنا او (ګرافي) د رسمولو يا تشريح په مفهوم، چې د هرې سيمې د طبيعي يا مصنوعي جوړښتونو رسمولو يا ښوولو ته توپوګرافي ويل كيږي.

- توريزم: هغه خلك چې د سفر امكانات لري او د خپل فراغت وخت په يوه بله سيمه كې تېروي د سيلانيانو (توريستانو) يا نړۍ ګرځيدونكو په نامه يادېږي. هغه هېوادونه چې ښې توريستيكي سيمې لري او د سيلانيانو د راكښلو سبب ګرځي زياته شتمني لاسته راوړي.

- تکتونيکي ساحه: د ځمکې په مخ (قشر) کې يوه ساحه ده چې په هغه ځای کې ډول ډول جوړښتونه لکه لوړې برخې، ټيټې برخې، ګونځې، درزونه، چاودونه او نور جوړ شوي وي.

د:

- د باراني ځنګلونو د اقليم ساحه: هغه اقليم چې ټول کال ورسره اورښت مل وي.
- دبت (Debit): د اوبو اندازه چې له سيند څخه په يوه ټاکلي وخت کې له يوې ټاکلې نقطې څخه تيريږي او د سيند د اوبو د حجم د اندازه کولو لپاره ورڅخه استفاده کيږي.
- د سکي لوبې: يو ډول ژمنۍ لوبې دي چې له واورونه ډکو غرونو کې تر سره کيږي.
- د ستپ اقليم: وچ اقليم چې په دوبي کې د لنډې مودې باران لري.
- د نفوسو کثافت يا ګڼوالی: په هر کيلومتر مربع کې د استوګنو وګړو اوسط.
- د سيند خوله يا مصب: هغه ځای دی چې سيند سمندرګي يا سمندر ته توييږي او ور سره يو ځای کيږي؟
- د لتا (Delta): د سيند خوله يا د سيند په خوله کې د رسوبي موادو يوه سيمه چې د ځمکې هواريدو او د سيند د څانګه کيدو سبب ګرځي.

ژ:

- ژبه: منظمه غريزه وسيله ده چې انسان يې د خپلو خلکو سره د اړيکو لپاره کاروي.

س:

- ستپ: نيم وچ اقليم لرونکې برخې چې په هغو کې بوټي او ونې په شيندلي او يا ټل ټل ډول ليدل کيږي.
- سوړ اقليم: هغه اقليمي ساحه چې د توندرا اقليم، د واورو اقليم او د لوړو غرونو د اقليم لرونکې ده.
- سوداګري (تجارت): د محصولاتو او توکو پلورل او پېرودل.
- سمندري کشفيات: د بېړۍ په وسيله سمندري سفرونه د ناپيژندل شويو سيمو د کشف لپاره.
- سياسي جغرافيه: د جغرافيې يوه برخه ده چې د هېوادونو د سرحدونو او څلور خواوو، کورنيو او بهرنيو اړيکو، اداري او ټولنيزو تشکيلاتو او داسې نورو په باره کې بحث کوي.

ص:

- صادرات: بهرنیو هېوادونو ته د پلورلو لپاه د محصولاتو لیږل.
- صنعت: د محصولاتو یا توکو د شکل بدلون، په ځانګړې توګه د ماشین په وسیله.

ط:

- طبیعي جغرافیه: د ځمکې پدیدې او جوړښتونه (عوارض) تر څېړنې لاندې نیسي.

ک:

- کلتور: ټول دودونه او دستورنه چې د یوې ډلې خلکو له خوا زده شوي وي او په سمبولونو، اتلانو، رواجونو او ارزښتونو باندې پېژندل کیږي.
- کانال: د انسان په وسیله د دوو سمندرګیو او یا سمندرونو د ارتباط او د حمل و نقل د اسانتیاوو لپاره د وچې کیندل. کیدای شي چې د دوو سیندونو په منځ کې هم کانال وکیندل شي او دوه سیمې سره ونښلوي.

م:

- مدیترانه یې اقلیم: هغه اقلیم دی چې دوبی یې تود او وچ اوژمی یې ملایم او باراني وي.
- ملي پارک (National Park): طبیعي با ارزښته ترلې سیمه، چې لږ تر لږه لس زره هکتاره وي او د دولت له خوا یې ساتنه کیږي.
- مهاجرت: د خلکو خوځښت او ځای په ځای کیدل د هېواد دننه او یا د سرحداتو څخه بهر. کورني او بهرنی مهاجرتونه د اقتصادي، سیاسي او طبیعي بېلا بېلو عواملو له امله تر سره کېږي.
- ملې نا خالص عواید: د ټولو محصولاتو ارزښت دی چې په یوه هېواد کې په بېلا بېلو برخو کې په یوه کال کې تولیدېږي.

مواصلاتي جغرافیه: د جغرافیې یو څانګه ده چې د وچو، اوبو او هوایي لارو په باره کې بحث کوي.

ن:

- نژاد: یوه ډله خلک چې د طبیعي، وراثت او اصالت له نظره یو ډول خصوصیات لري، یعنې د قیافې، د ونې جګوالی او ټیټوالی، د سترګو، ویښتانو او پوستکی د رنګ ځانګړنې یې ورته والی ولري.

و:

- واردات: په بهرنیو هېوادونو کې د محصلاتو او توکو پېرودل او هېواد ته دننه یې راوړل.
- وچ اقلیم: هغه اقلیمي سیمه چې د ستپ اقلیم او صحرایي اقلیم پکې شامل دي.

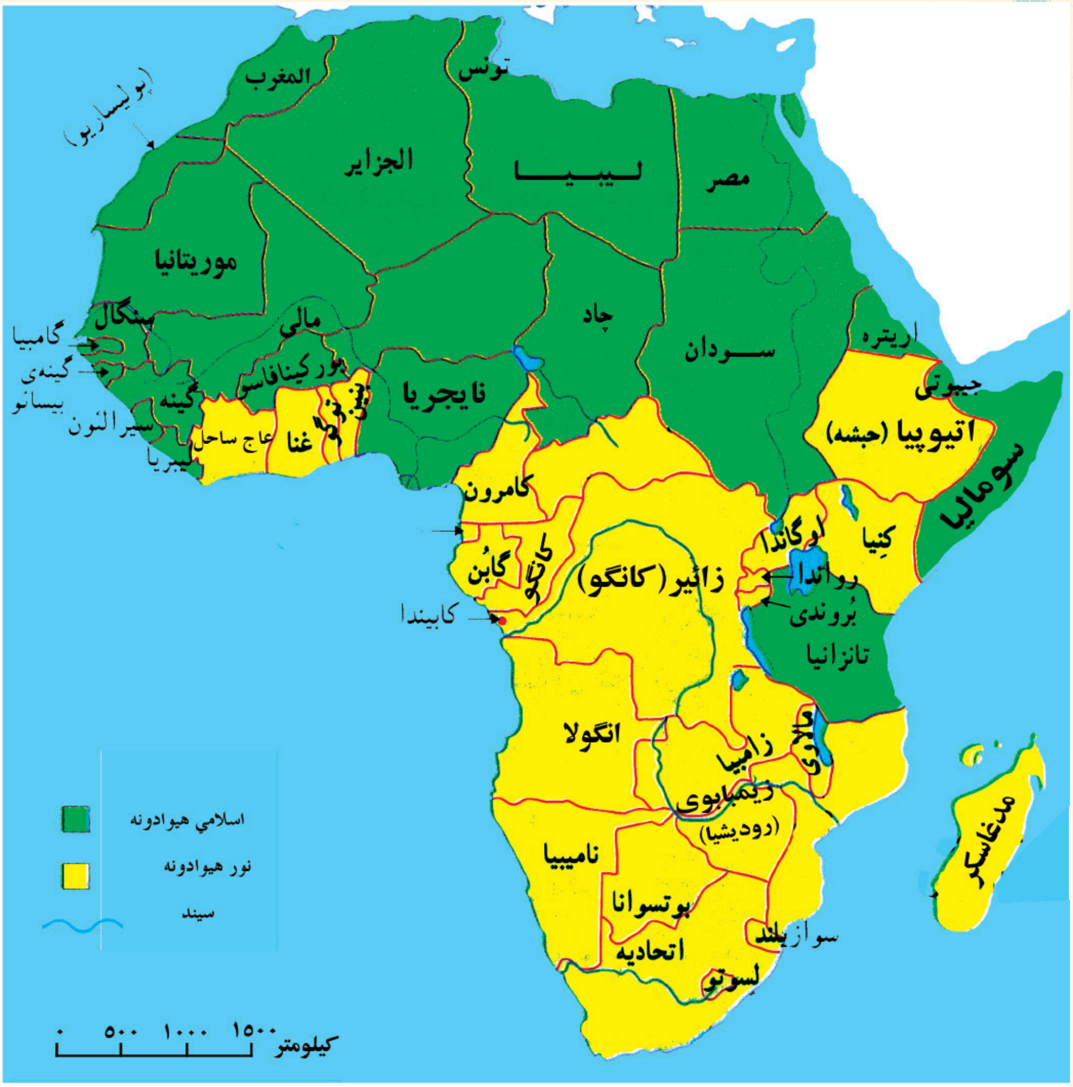
المغرب
تونس
(پولیساریو)
الجزایر
لیبیا
مصر
موریتانیا
سنګال
مالي
ګامبیا
ګینه‌ی بیسانو
ګینه
سیرالئون
لیبریا
عاج ساحل
غنا
بورکینافاسو
نایجریا
چاد
سودان
اریتره
جیبوتی
اتیوپیا (حبشه)
سومالیا
کامرون
ګابن
کانګو
کابیندا
زائیر (کانګو)
اوګاندا
کنیا
رواندا
بروندی
تانزانیا
انګولا
زامبیا
مالاوی
زیمبابوی (رودیشیا)
نامیبیا
بوتسوانا
اتحادیه
سوازیلند
لسوتو
مدغاسکر
اسلامي هیوادونه
نور هیوادونه
سیند
۰ ۵۰۰ ۱۰۰۰ ۱۵۰۰ کیلومتر

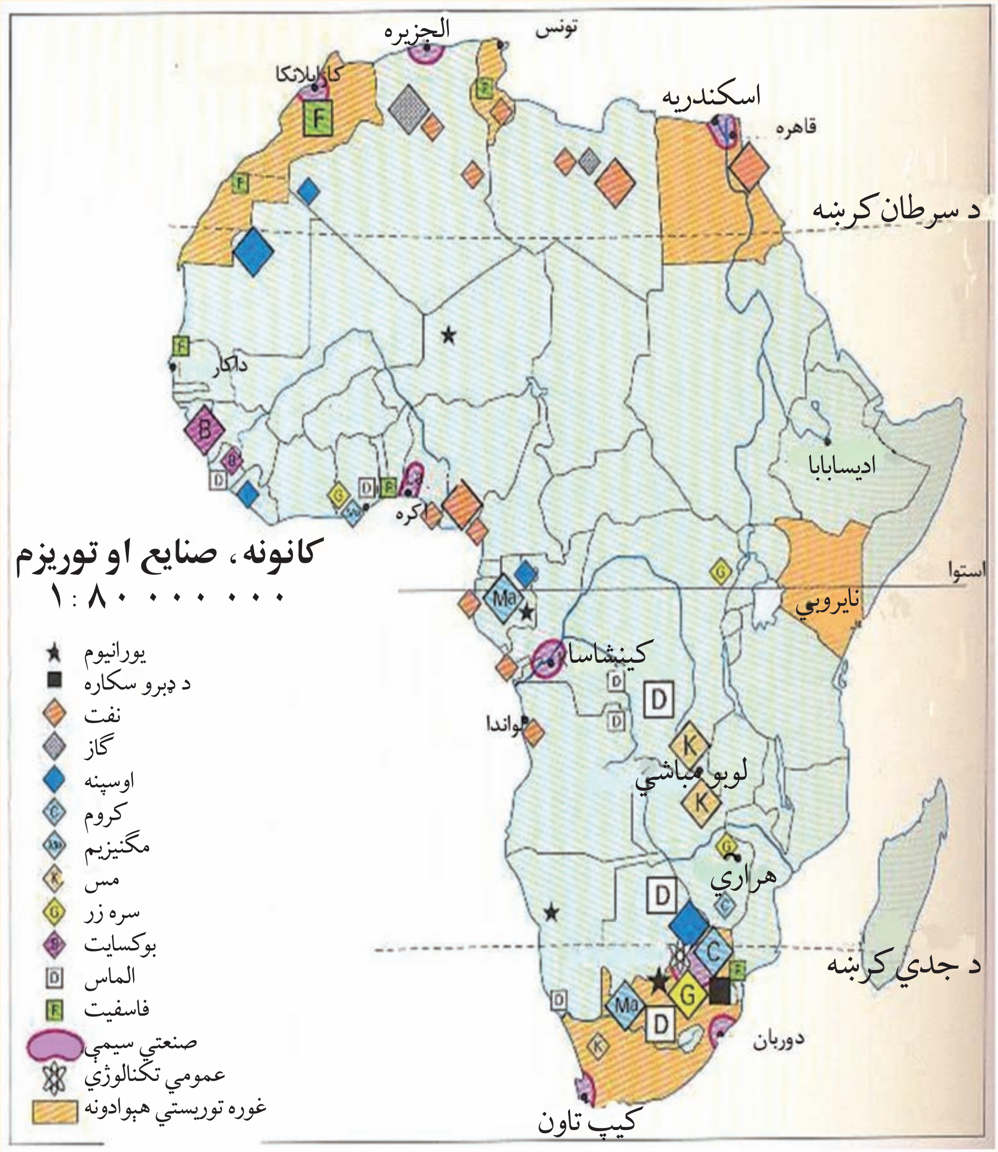

د افریقا د کانونو، صنایعو او توریزم نقشه

۱۳۰ ختیځ
۱۳۰ لویدیځ
جاپان
د سرطان کرښه
د هاوایي ټاپوګان
د اقیانوسیې سرحد
آرام سمندر
د ماریان ټاپوګان
د ویک ټاپوګان
د مارشال ټاپوګان
د کارولین ټاپوګان
د استوا کرښه
د جلبرت ټاپوګان
د فونیکس ټاپوګان
د سلیمان ټاپوګان
د مارکینز ټاپوګان
د الیس ټاپو
د ساموا ټاپوګان
د تواموتو ټاپوګان
د جدي کرښه
مرجان سمندرګی
نوی کالډونیا
نوی هیبریډیز
د فینجي سووا ټاپو
د ټونګا ټاپوګان
کرمادك ټاپوګان
۲۳ سویلي
د پاګوس ټاپوګان
د ایستر ټاپو
د اقیانوسیې سرحد
نوی زیلانډ
تاسمان سمندرګی
استرالیا